

ДВЕНАДН

25

Пријеполје, 27. јануара 2015. | Година XXV број 25 | Цена 200 дин. | ISSN 0354-883X

ДРУГИ СРПСКИ УСТАНАК 1815 - 2015

Уочи Цвети, које су те, 1815. године падале 11. априла по старом, односно, 23. априла по новом календару, невоља и зулум поново окупи Србе. Као негда у Марићевића јарузи, Милош се тајно састаје са највиђенијим људима да донесу одлуку о подизању Другог српског устанка. Вишестолетни храст у бујној храстовој шуми таковског поља тако је ушао у легенду. У то време био је сеоски запис, познат као Таковски грм.

Наредног дана, на Цвети, устаници су се окупили у цркви брвнари у Такову где је, након службе, Милош Обреновић развио устанички барјак и одржао чувени говор устаницима у којем је од народа тражио пуну власт и слободну вољу: „И да ја могу заповједати сваком вам и да могу наказити (казнити) сваког који ме год не би хтео послушати или који би што укварио.“ То је од народа и добио.

Након говора пред црквом, заједно са својим саборцима Милош се упутио под Таковски грм, а потом је отишао у своју кућу у Горњој Црнући где је, обративши се народу, поново развио устанички барјак чиме је Други српски устанак отпочео.

ХУМАНОСТ НА ДЕЛУ

Уочи најрадоснијег празника Божића представници Хуманитарне организације Стара Рашка из Београда уручили су по 5000 динара новчане помоћи за 860 малишана у Пријепољу, Прибоју и Новој Вароши. Председник Управног одбора „Старе Рашке“ из Београда Војин Вучићевић истакао је да сестринска организација из Канаде већ десет година дарује децу чији су родитељи лошијег имовинског стања. Захваљујући Драгани и Горану Вараклић, пореклом из Пријепоља, из Канаде је и ове године стигло 50.000 канадских долара, односно 4,5 милиона динара.

- За десет година наши пријатељи из Канаде прикупили су и поклонили деци у Рашкој области око пола милиона канадских долара, рекао је Вучићевић.

Поред помоћи деци Хуманитарна организација Стара Рашка организује акције финансијске подршке свим грађанима у Србији. Тако је у отклањању последица поплава прошле године прикупљено и уплаћено око 30.000 канадских долара.

ЧУВАРИ ДУХОВНОГ И КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Промоција 24. броја Савиндана у Новој Вароши одржана је у Библиотеци Основне школе „Живко Љујић“. Вече посвећено Савиндану, међу књигама и ученичким радовима инспирисаним учењем и делом Светог Саве, било је оплемењено богатим уметничким програмом, осмишљеним у форми музичко-поетског рецитала. Даровити чланови драмске и рецитаторске секције - њих десетак, говорили су стихове о Светом Сави и уз традиционалне музичке инструменте представили музички репертоар мотивисан богатим културним наслеђем. Организаторка надахнутог духовног догађаја била је професорка књижевности и заменица директора Гордана Боранијашевић, која је том приликом подсетила да је оваквим поводима и са овако надареном децом задовољство радити и стварати.

ЦЕРСКА БИТКА ОБЕЛЕЖЕНА СА ДВЕ СВЕЧАНОСТИ

Организатори две свечаности, одржане 19. августа 2014., на два места у Текеришу, били су Одбор за неговање традиција ослободилачких ратова Србије и Влада Републике Србије и Друштво српских домаћина.

Централна државна церемонија обележавања 100. годишњице Церске битке одржана је у спомен-комплексу у Текеришу код Лознице. Крај споменика јунацима Церске битке у Текеришу полагени су лоровени венци уз највише државне и војне почасте.

Уз даривање споменика краља Петра и Александра и уређење спомен комплекса, Друштво српских домаћина је своју церемонију организовало у дворишту школе која носи име генерала Степе Степановића под чијом командом је српска војска поразила у августу 1914. године далеко надмоћнију аустроугарску војску изазвавши шок и неверицу у Бечу и Берлину али и одушевљење међу савезницима.

Издаје
Милешевски културни клуб
„СВЕТИ САВА“
Пријепоље

e-mail: zomalesic@open.telekom.rs
www.savindan.org.rs
тел: 033/713-280

Издаје сваког Савиндана

Председник Главног
одбора Клуба
Зоран Малешкић

РЕДАКЦИЈА:

Милева Малешкић,
главна и одговорна уредница,
Милован Митровић,
Љубомир Шуљагић,
Мирјана Тешевић,
Зоран Шапоњић

ФОТОГРАФИЈЕ:

Зоран Павловић
Влада Милинковић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:

Веселин Нишавић

КОРИЦЕ:

Драган Боснић
Милутин Марјановић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК:

Милутин Марјановић

ШТАМПА:

„Пузовић ГРАФИКА“ Пријепоље

Ж. рачун Клуба 180-5121210009326-72

У ОВОМ БРОЈУ

АКТУЕЛНО

Дарко Танасковић ДА ЛИ ЈЕ У ИСТОРИЈИ И КУЛТУРИ
БАШ СВЕ РЕЛАТИВНО?
Славољуб Васојевић МАРШИРАЛА МУФТИЈИНА ГАРДА
Добросав Никодиновић ИСЛАМСКИ ХАЛИФАТ НА
БАЛКАНУ

СТОГОДИШЊИЦА ВЕЛИКОГ РАТА

Мирјана Тешевић НЕ СМЕМО ПОКЛЕКНУТИ НА
БРАНИКУ ОТАЏБИНЕ
Дико Пејатовић О ЗАБОРАВЉЕНИМ РАТНИЦИМА
Салих Селимовић СЈЕНИЦА У ПРВОМ СВЕТСКОМ
РАТУ
Бошко Копуновић СПОМЕНИЦИ РАТНИЦИМА И
ЖРТВАМА РАТОВА 1912-1918 У
ПОДЈАВОРСКИМ СЕЛИМА I
Боса Росић САБЉАМА ИСКЛЕСАНИ СПОМЕНИК
НА БИЈЕЛОЈ ГЛАВИ

ИСТРАЖИВАЊА

Маја Ђорђевић НЕКРОПОЛА У ХРТИМА
Драгиша Милосављевић СРБИН ЈОШ ДВА ТРИ САТА
Миле Вуловић БОЛНИЦА МАНАСТИРА МИЛШЕВЕ
Гојко Бојић МАНАСТИРИ НЕКАДАШЊЕ ЖУПЕ
ЉУБОВИЋЕ
Зоран Морачанин ПОРЕКЛО ПОТЕЖИЦА
Светлана Ђалдовић НАЧИН ЖИВОТА И ОБЈЕКАТ
Зорица Златић Ивковић УЗОРИ И ДЕЛА
Љубомир Шуљагић МЛЕКО ЈЕ НЕГДЕ БЕЛО А НЕГДЕ
БИЈЕЛО
Славољуб Васојевић РЕЧНИК НАШЕГ ДОБА
Бошко Станић ЉУБАВ УЗДИЖЕ ДО БОЖИЈИХ
ВИСИНА
Ранко Рајковић ПРВОТНИ ДАТУМ
Мирко Иконић ШПАНСКА ГРОЗНИЦА
Вујица Бојовић РАЗГЛЕДНИЦА ИЗ 1952.
Зоран Шапоњић СУЗЕ СТАРОГ БАБЕ!

ПРИКАЗИ

Саво Дерикоњић КЊИГА ОД КАПИТАЛНОГ ЗНАЧАЈА
Милијан Деспотовић ИСКОН ЉУДСКЕ СТРЕПЊЕ
Мирко Иконић СВЕТИ САВА И ПЉЕВАЉСКИ КРАЈ
Јово Медојевић БАЊАНИ У МИЈЕНАМА ВРЕМЕНА
Славољуб Васојевић ПУТОКАЗ ИСТИНЕ, РАЗУМЕВАЊА И
ТОЛЕРАНЦИЈЕ
Велибор Јовановић С ОНЕ СТРАНЕ ДУГЕ

ПРИЧЕ

Данка Ивановић СРЦЕ
Милана Перошевић THESSALONIKI
Мартиновић
Радослав Милошевић Вјечнаја памјат ЧЕДОМИРУ МИЈОВУ
ЛУЧИЋУ
Радош Глишић О ЗДРАВКУ НИКАД У ПРОШЛОМ
ВРЕМЕНУ

ДА ЛИ ЈЕ У ИСТОРИЈИ И КУЛТУРИ БАШ СВЕ РЕЛАТИВНО?

У време кад је, почетком осамдесетих година прошлог века, као својеврсни предзнак, али и метафора распадања југословенске федерације, мучно настајало друго, никад довршено издање *Енциклопедије Југославије*, пуном снагом су се у политички и културни живот излиле раније прикриване понорнице међунационалних и међуконфесионалних неслагања у односу према старијој прошлости коју су југословенски народи унели у заједничку државу, а и према њеној историји током XX столећа. Велику пажњу и лавину критика изазвала је тада оцена Мухамеда Филиповића, до јесени 1982. главног уредника Редакције ЕИ за СР Босну и Херцеговину, да историографија није егзактна наука, да не почива на аксиомима и тачним рачуницама, већ на тумачењу доступних извора и грађе, као и да се интерпретације истих догађаја и појава не морају подударати. Ма колико тада био „правоверно“ нападан, контроверзни Филиповић је у овој ствари био у праву, односно указао је на један аспект изграђивања представа о прошлости и формирања историјске свести. Жучна полемика којом је у сарајевској интелектуалној и културној јавности дочекан сепарат из ЕИ о Босни и Херцеговини, штампан као засебна публикација, потврда је тачности Филиповићевог суда, и предосећања шта ће уследити после појављивања овог издања у јавности. У годинама које су уследиле, а нарочито током трагичног разбијања Југославије, праћеног грађанским ратом, међунационалним и међуверским сукобима, а затим и кроз цео послератни период, све до данас, доминантни токови историјске свести народа који су сачињавали бившу федерацију постајали су све дивергентнији, чему су, уз индивидуални ангажман многих интелектуалаца, битно доприносили непосредно или посредно дириговани медији и „национално одговорни“ образовни системи, а све под контролом тзв. „политичких елита“, како оних у

власти тако и већине у опозицији. Чак и делови променљивог опозиционог фронта који су се издавали, и издају, за грађанске и наднационално демократске, начином на који се квазимондијалистички обрушавају на све националне и традиционалне вредности објективно, као реакцију, поспешују јачање искључивог шовинизма, а дискредитују нормално национално свесне, али не и националистички заслепљене снаге. Из једног скорашњег примера покушаја инструментализовања права националних мањина у просветној и културној сфери јасно се види какве све забрињавајуће видове може попримити настојање да се, мимо друштвене реалности и уравнотеженог система вредности, у крајње уско протумаченом (наводном) националном интересу, из перспективе једне „истине“, манипулише и оним чиме то ни политички, ни културно, ни морално не би требало да је допуштено.

*

„Погрешно именовати ствари значи доприносити несрећи света“, записао је једном приликом Албер Ками. А шта тек рећи за именовање школа, у којима деца стичу основне појмове о свету, себи у свету и својим односима с другима! Именовању образовних институција би, стога, ваљало приступати крајње одговорно, промишљено и обазриво, што у нас није баш увек случај. Исто важи и за имена места, улица, тргова... У данашње време дубински поремећеног система вредности и посвемашње идеологизације свих области живота, уз губљење осећања за историјски континуитет, али и савремену стварност, симболички потенцијал имена и назива јавних институција и топонима, која се (пре)често и олако мењају, срачунато се подвргава диктату тренутних политичких интереса и тенденција, неретко с неспутаном ревашистичком острашћеношћу у односу на оне који су у претходној или некој ранијој историјској фази били у прилици да одлучују о именима. И не само о

именима, наравно... Нема средине ни политичке снаге на простору бивше Југославије имуне на искушење прекомерног демонстрирања моћи и потврђивања националног и/или идеолошког идентитета кроз грозничаву кампању мењања „непоћудних“ јавних имена и назива. А одавно је схваћено да је у владању речима, а то значи и именима, велика моћ. Ко влада дискурсом о једном времену, влада тим временом, писао је Мишел Фуко. Речено не значи да јавна имена и називе уопште не треба мењати. Напротив, у логици је историјског процеса и развоја сваког друштва да се и на том плану одражавају промене до којих протоком времена и смењивањем догађаја стално долази. Непрепоручљиво је само да се недомишљеним захватима стихијских преименовања ремети слепота мудрост прошлости, вређа садашњост и загађује будућност.

У новије време актуализован је пројекат промена назива „образовно-одгојних установа“, који настоји спровести Бошњачко национално веће, а који би требало да обухвати једанаест основних школа у Рашкој области/Санчаку. У својим саопштењима за јавност и другим службеним документима, БНВ уз важеће називе ових школа „од посебног значаја за образовање припадника бошњачке националне заједнице у Републици Србији“, систематски у загради наводи и предложено ново име, иако прописани поступак за измену назива није спроведен. Нико грађанима који живе на одређеној територији, а то значи ни припадницима бошњачке националне заједнице, не може оспорити право да утичу на то која ће имена носити образовне и друге јавне институције у њиховој општини или месту, па и да, поштујући утврђену процедуру за такве иницијативе, траже промену назива који им из неких разлога нису по вољи. Нико се, такође, не би смео игнорантски и потцењивачки, паушално негативно односити према оваквим захтевима, а таквих склоности има. Припадници

већинског, српског народа морали би се према њима постављати с дужном пажњом, а не одмахивати руком и ишчуђавати се, с призвуком омаловажавања. Управо зато би и сваки конкретан предлог, без обзира на претпостављену или стварну мотивацију читаве ове несвакидашње акције, требало озбиљно и аргументовано анализирати, узимајућу у обзир и стање историјске свести (дела) бошњачког националног корпуса, али и неке општите околности и утврђена културно-цивилизацијска мерила својствена нашем времену и простору, где није баш све могуће до апсурда релативизовати. Веома је тешко, у свему, а поготово у вишенационалним и мултиконфесионалним срединама с хипотеком сложених, па и конфликтних међуодноса, чак и најближој, незавршеној прошлости, пронаћи равнотежу између општег и посебног, али је конструктивно изналажење и поштовање те мере залог институционалне стабилности и друштвеног склада. Дијалог о таквим осетљивим питањима нипошто не би смео тећи као разговор глувих.

Да размотримо, стога, као прилог расправи, а никако као некакво неумесно доцирање, предлоге БНВ о преименовању неких санџачких основних школа. Предложене личности, чија би имена школе требало да понесу, могу се поделити у три групе, (1) историјске политичке и верске прваке, (2) књижевне и културне делатнике из прошлости и (3) истакнуте савременике. Укупно посматрано, чини се да су најпримеренији и најоправданији предлози који се односе на личности из друге групе, при чему имамо у виду њихову улогу у историјским збивањима и релативни значај за културну традицију Бошњака, а не и питање да ли је уопште умесно да буду замењене и да баш ови културни делатници из прошлости замене личности чија имена школе сада носе. Код вредновања предложених личности неопходно је ослободити се одбојног рефлекса који се рађа из незнања о коме је реч, док су, истовремено, заслужници из српског народа, које би они требало да замене, свима, укључујући и просечно образоване Бошњаке, неупоредиво познатији и ближи. Ко

је сад па тај Ахмед Али Гурби у поређењу с Јованом Јовановићем Змајем или Муса Ђазим Ђатић у односу на Десанку Максимовић? Оваква, *a priori* дисквалификациона формулација и тон питања спонтано се намећу и, узимајући све околности у обзир, нису изненађујући, али их треба свесно отклонити. Мора се прихватити да незнање и културоцентризам нису најбољи савезници у објективизовању проблематике међукултурних релација. Ако се културним вредностима у овом смислу приђе растерећено и отворено, чини се да би замењивање назива основне школе „Селаковац“, које је она добила по једном новопазарском насељу, именом чувеног муслиманског гуслара Авда Међедовића (1875-1953), кога су амерички фолклористи тридесетих година прошлог века назвали „Балканским Хомером“, певача најдужег бошњачког епа „Женидба Смаилагић Меха“ (12 310 стихова!), а за кога је Ђамил Сијарић рекао да је „жива ријека народне пјесме“, било више него оправдано. Неоспоран културни значај има и средњовековни песник Мухамед Хеваи Ускуфи (XVI в.), представник тзв. „алхамијадо“ књижевности, стваране на домаћем словенском језику, а писане арапским писмом. Пошто је Хеваи и састављач „Потур шахидије“, занимљивог стихованог „босанско-турског речника“, предлагачи су вероватно сматрали да би његовим именом било примерено заменити име аутора „Српскога рјечника“ Вука Стефановића Карацића, чије име носи једна новопазарска основна школа. С обзиром на то да и Бошњаци, без обзира на то што у нове време инсистирају да је њихов језик „босански“, тим језиком лако говоре и пишу захваљујући Вуковој реформи, питање је има ли стварних културолошких разлога да се Ускуфију додели баш Вукова школа. Није ли, уосталом, Вук, свестан тога да је оријентално наслеђе интегрални део нашег културног идентитета, у свој „Рјечник“ унео многобројне турцизме, као речи српског народног језика? Носио је и фес, али га ни то изгледа не спасава, иако се ова традиционална муслиманска капа недавно, у „походу на Хаџет“, наметљиво вратила

на новопазарске улице. Можда баш зато... Своју школу би заслужено могао добити и тешањски песник, преводилац и боем Муса Ђазим Ђатић (1878-1915), близак кругу „матосеваца“ у Загребу, особењак неоспорног лирског дара и специфичног мистичког сензибилитета, за кога је Тин Ујевић написао: „Ако је имао хонорара, добитка, он је сио и без много жаљења попио. Велика небрига. Не знам да ли је у алкохолу као Перзијанци тражио мистику. Али била је у њему мистика великог бола“. Друго је питање треба ли његовим именом заменити име Десанке Максимовић, како је предложено. У вези с османским дервишем и песником Ахмедом Алијем Гурбијем (1698/9-1771/72), рођеним у Новом Пазару, а животом по најдуже везаним за Једрене, где је имао спахилук, намеће се једно претходно, старо методолошко питање. Које критеријуме применити на вредновање песничких и прозних творевина писаца родом са Балкана, који су се литерарно оствари(ва)ли у контексту османске књижевности на оријенталним језицима? Ево шта је о томе својевремено написао уважени оријенталиста, академик Недим Филиповић у предговору монографије Мухамеда Хуковића, Ахмеда Касумовића и Исмета Смаиловића о Мехеду Хевајију Ускуфију (Тузла, 1990): „Ма колико су могли бити талентовани, такви писци су, са гледишта нашег духа и духовног наслијеђа, својим стварањем остајали по страни нашег изворног цивилизацијског круга и туђи и неприступачни нашем народном генију. Тиме не желимо рећи да њих треба одбацити у оцјени и вредновању укупног културног фонда не само босанских Муслимана, него и заједничких тековина народа Босне и Херцеговине. Али та оцјена и то вредновање морају бити изведени *посредовањем универзалних вриједности производа књижевности* (курзив- Д.Т.), без обзира на језик којим су писани и без обзира на културну регију и цивилизацијску сферу којој припадају, али не по логици и параметрима закономјерности нашег стваралачког развика“. „Посредовањем универзалних вредности производа књижевности“ песничка заоставштина

Ахмеда Гурбија не би се могла оценити као основ довољне носивости да „смени“ Јована Јовановића Змаја, песника, поред осталог, и једног раскошног *Источног бисера*, савременим Бошњацима по свему ближег од недоступних стихова ученог дервиша из Једрена. Чињеница да је неко рођен у Новом Пазару или, уопште, у Санџаку не би требало да буде једини и пресудан аргумент у процењивању његовог значаја за бошњачку културу.

С групом историјских и верских првака ступа се на комплексније и клизавије тле. Школи „Стефан Немања“ би, према постојећем предлогу, требало променити име у „Кулин бан“. Кома може сметати оснивач династије Немањића који је владао знатно пре појаве ислама и муслимана у нашим крајевима? Али, он није преживео ни у Подгорици. Можда је одговор у ономе што је у књизи *Феноменологија српске геноцидне свијести*, написао још један од „санџачких великана“ Расим Муминовић: „Континуитет митског усмјеравања могуће је пратити од *йочейка српске државности*, што је уједно и *йочейак српске йовијесне сйрамйушице* на коју је прешла узимањем *Душанових йобједја за велике усйјехе* које су утицале да Срби напромишљено истрче на Косово 1389. године и претрпе пораз“. Предлагачи су истрчали на терен. Ни крив ни дужан, Бан Кулин је још једном (зло)употребљен ради доказивања босанско-муслиманско-бошњачког „старинства“ и континуитета, али то је већ део једне друге, а заправо увек исте приче. Школа „Алекса Шантић“ требало би да добије име османлијског Кадиде Глухавичког из XIV века, познато једино по преписци с Дубровчанима из 1396, кад је тражио да дубровачки трговци само њему плаћају царину за робу коју превозе ка Стамболу, што су они учтиво одбили. Њему бу место требало да уступи песник „Емине“, преточене у једну од најлепших и међу Бошњацима силно омиљених севдалинки, као и родољубивих стихова „Остајте овдје“, братски упућених муслиманима који су се после Берлинског конгреса масовно исељавали у Турску! Да Шантић не би требало да буде споран на свој начин сведочи

и његов лик на новчаници од 10 конвертибилних марака у „дејтонској“ Босни и Херцеговини. Али, оне се штампају у Сарајеву, а ми смо у Новом Пазару... Легендарни сарајевски илегалцац и бранитељ града Владимир Перић Валтер остаће, с ликом Бате Живојиновића, бесумње најпопуларнији у Кини, али би пријеполска основна школа која се дичи његовим именом требало да се прозове по честитом Мурату Ефендији Шећерагићу, већнику ЗАВНОС-а и набуреису у послератној Југославији. И један и други заслужују поштовање потомака, на којима је да демократски одлуче коме ће дати предност, ако је баш нужно да се ова два јунака конкурентски сучеле у називу једне основне школе. Слично као и у случају основне школе „Селаковац“, чини се сасвим прихватљиво да и школа која носи назив по новопазарском насељу „Јошаница“ добије име по гласовитом Пљевљаку Мехмеду Вехбију Шемсикадићу (1827-1887), одлучном и успешном борцу против аустријске окупације Босне после Берлинског конгреса. Он јесте ратовао под султановим барјаком (народна песма каже: „На ноге, друже, паши оружје; На ноге браћо, султан нас зове“), али је, заједно с локалним хришћанским одредима, храбро бранио завичај, што заслужује благонаклоно сећање. Мојковчанина Алексу Ђиласа Бећа (1906 – 1941), учитеља, организатора устанка у Црној Гори и народног хероја, иначе брата много познатијег Милована, требало би да „смени“ Ферхад-бег Драга (1873-1944), чиме се већ безочно улази у пределе тенденциозне идеологизације и историјских фалсификата. Овај међуратни лидер партије „Цемијет“, који је на том месту заменио свог старијег и познатијег брата Неципа (1851-1921), у свим озбиљним историјским радовима сматра се Албанцем, из племена Кељменди, а не Бошњак, како га се настоји представити. Тако цењени, нажалост рано преминули оријенталиста Хасан Калеси (1922-1976), који се добро разумевао у све о чему је писао, у *Биографском лексикону за историју Јужноисточне Европе* (Минхен, 1974) за Ферхад-бега Драгу каже да је био „најпопуларнији албански

политичар у Југославији између два светска рата“ и да се залагао за „увођење албанског језика у школе“. Мухедин Фијуљанин, у књизи *Санџачки Бошњаци* (Тутин, 2010), убраја Драгу међу „знамените личности из бошњачке историје“, при чему му овај доскорашњи државни секретар у Мнистарству просвете додаје тутинско презиме „Пепић“. Аутори који пишу о Драги ово микријско презиме углавном не помињу. Фијуљанин истиче да се Драга залагао за „вјерско-просвјетну аутономију и матерњи (‘национални језик јужних муслимана’) у школама“, пропуштајући да прецизира да је то био албански, а свакако не „босански“ језик. И сад би једна основна школа у Рашкој области/Санџаку, а у земљи Србији, требало да понесе његово име!?

Ако је „кандидовање“ Ферхад-бега Драге, као и стално промовисање још једног изразито антисрпског албанофила и сарадника окупатора Аћиф-ефендије Ђуте Хаџиахметовића (1887-1945), већ постало отужна рутина, предлогом да сјеничка основна школа „12 Децембар“ (дан ослобођења Сјенице у Другом светском рату) понесе име савременог сарајевског професора филозофије Расима Муминовића (1935-2012), иначе рођеног Сјеничака, учињена је скандалозна провокација која баца изразито тамну сенку на мотиве предлагача промене назива неких санџачких школа. Београдски магистрант (на Марксу), загребачки докторант (на Блоху), овај мрачни човек, кога новинар и књижевник Неџиб Вучељ, без елементарног осећања мере и доброг укуса, назива „бошњачким филозофом и мислиоцем европског и свјетског формата“, а за кога је на округлом столу у Бужиму (2012) речено да је „један од посљедњих великих европских филозофа“, написао је у новије време најотровније, расистичке странице о Србији и увео у употребу термин „српизам“, што би требало да значи „српски нацизам“ (*Српизам и сйрадалнишићво Бошњака*, 1994). У застрашујућој књизи *Феноменологија српске геноцидне свијести* (Анкара, 1995), Муминовић изриче и нешто што нису изустили ни Алија Изетбеговић ни Медлин Олбрајт: „Зато нема дилеме да је агресор на

Босну и Херцеговину те Хрватску српско-црногорски народ, а не његови екстремисти“. Срби су, по мишљењу овог „великог европског филозофа“, руковођени „велико-српском идеологијом која је агенс колективне лудости и бестијалних зала“, тако да они „артиљеријом отклањају властити страх, а камама засјењују ‘достојанство’ гориле“, па „једва имају право на животињско име, те их ваља назвати сатаниним синовима“ итд...итд...итд. Могла би се цитирати цела књига. Таква незауостављива и неконтролисана провала патолошке, дијаболичке мржње не може извирати из нормалног људског ума. Није се, ваљда, њоме Муминовић квалификовао да са сјеничке школе скине име једног народног хероја? Предлагачи би морали да објасне необјашњиво или, можда, објашњиво, али друштвено, политички и морално неприхватљиво.

*

Расправа о промени назива санџачких школа тек треба да буде на прави, аргументовани начин отворена. Јасно је да је то понајмање расправа о именима, а много више о онима који именима идеолошки манипулишу, мотивима који их у томе покрећу и циљевима којима дугорочно стреме. О историји и култури у мултиконфесионалним и мултинационалним земљама готово увек постоји онолико „истина“ колико и конфесионалних и народносних заједница које у њима заједно живе. Ако су, притом, те заједнице током прошлости, укључујући и скорашњу, још увек незавршену, бивале у сукобу и ратовале за исту земљу, разлике између њихових историјских свести и „истина“ о тим критичним временима и догађајима логично су не само различите, већ и дијаметрално опречне. Ово у пуној мери важи и за представе које о историји и култури имају Срби, Муслимани, Хрвати, Албанци... Свесни блокаде до које је довело упорно сучељавање и идеологизовање таквих противречних визија објективно знатним делом заједничке прошлости, неки историчари су посегли за тзв. методом мултиперспективности који је у постмодернистичкој историографији постао веома раширен и

омиљен, готово као неко спасоносно решење, „калауз“ за излагање из ћорсокака неподударних историјских свести. За озбиљне истраживаче, прибегавање мултиперспективности требало ја да се, кад већ није могуће помирити неслагасне „истине“, објективизују изходишта различитих интерпретација историје. Тако је, на пример, уредница српског издања колективне балканске историјске читанке *Насијава модерне историје Јуџоистичне Евроје* Дубравка Стојановић у *Полијици* (04.10.2010) објашњавала: „Полазећи од тога да нико неће одустати од своје ‘истине’ приступило се методу мултиперспективности: помоћу изабраних историјских извора представљене су све стране и сва виђења. Дати су аргументи на основу којих је могуће доћи до супротних тумачења истих чињеница. Прикупљени текстови треба да покажу ту слику ‘у разбијеном огледалу’, да упознају ђаке са различитим интерпретацијама истих догађаја. Тиме се конфликт не избегава. Напротив. У њега се упире прстом. Сагледан из различитих перспектива он постаје јаснији, а прошлост и садашњост реалније се виде. Тако настава историје постаје дебата, а учење разумевање“. Јалова идеолошка свађа и политичко инструментализовање сукобљених „истина“ заменили би се, дакле, аргументованом дебатом која би водила разумевању разлога неспоразумевања. Свакако занимљив покушај! Ипак, значи ли то да се у историји и култури, ван овако дидактички осмишљене мултиперспективности, баш све може до краја, и до апсурда, релативизовати у складу с диктатом противречних и искључивих „истина“? Искуство човечанства учи да не може, штавише да не би ни смело. Јер, премда се свака сувисла и самосвесна савременост мора ослањати на историјске темеље и традиције, народи не живе у прошлости, већ се, заједно с другим народима, крећу у координатама савремених реалности, ка будућности која, да би била изгледна, упркос свим неизбежним и легитимним разликама, изискује и минимум спремности да се прихвати оно што је Недим Филиповић назвао „посредовање универзалних

вредности“ у валоризовању властите историје и културе. До тог минималног заједничког садржатеља социјалне разборитости и мудрости још увек нам, изгледа, предстоји онај дужи и тежи део пута. Пута који у исти мах води и кроз људске главе и кроз срца. Ваља се надати да цену посртања на тој стази неће плаћати недужна деца...

Цитирајући мисао Агнеш Хелер, да проблем није „у различитим могућим реконструкцијама прошлости, него у питању како та различита решења могу полагати право на научност“, Ђорђе Станковић је у огледу „Раскршћа југословенске историографије“ (вид. *Искушења југословенске историографије*, Београд, 1988) још 1986. године изразио бојазан „да ћемо историјску науку још дуго гледати као мартира који се повремено појављује у жижи интересовања јавности, носећи своју главу под мишком“. А управо је Агнеш Хелер у *Теорији историје* (Београд, 1984) понудила могуће решење за изграђивање представа о прошлости као „прошло-садашњем добу“, уважавајући нужност постојања људског заједништва као апсолутне садашњости. Према Станковићу, то би значило да, са становишта филозофије историје, прошлост не оправдава ништа и никога и да наше садашње поступке могу да оправдају само рационални аргументи. Као један од најзначајнијих рационалних аргумената, прошлост у свему томе може да игра само улогу поуке, док се *са становишта људског заједништва* (курзив: Д.Т.) одговорност може захтевати само за поступке оних који живе сада. Због тога, „нити можемо величину прошлости да уздигемо изнад садашњости, нити треба гајити осећање супериорности садашњице у односу на прошлост“, јер „то је јалов посао“ који нас „поново води у катастрофу или равнодушје, у сваком случају, ирационалним визијама у свет у којем ће се изгубити сваки траг човеку“. Да ли је то пут на који треба упутити санџачке и било које друге основце?

МАРШИРАЛА МУФТИЈИНА ГАРДА

Чуј, перформанс!? Није то војска, каква војска кад нема оружја? Можда је то предвиђено у некој следећој фази! Како може бити војска кад је предводи муфтија? Или су то можда будући Алахови ратници, као што неки погрешно мисле. Не, мени пре личе на подмаладак Ханџар дивизије у оснивању. Они који су својевремено страдали за „истину, правду и достојанство” свечано су дочекали фашисте 1941. у Н. Пазару и одмах написали писмо Павелићу и Хитлеру да их уврсте у своје борбене и друге редове. Које ли они данас пишу? Како би било да кроз Пазар промаршира 1.500 српских младића у шајкачама, униформама и ознакама на капи из Првог светског рата на путу за Ђурђево Ступове. Каже муфтија и његови да су униформе узели на реверс. Занима ме из ког магацина су их узели. Има ли тамо још понешто или су спрењене само униформе? Застава Санџака и грб су ту. Где се чува карта будуће државе Санџак?

Зукорлић је кренуо да ода пошту борцима за веру, који су страдали на правди бога. Не знам само за шта им одаје почаст, за оно што су са „Хајл Хитлер” дочекали фашисте у Новом Пазару, за стварање Велике Албаније на челу са Аћиф-ефендијом или за убијање Срба и спаљивање њихових села у околини града. Понекад помислим да је шејтан ухватио муфтију и витла га околу. Кренуо је у стварање државе Санџак, а да ставове није усагласио ни са Сулејманом ни са Џуцом. А богома ће морати да пита и ове у Великим Калифатима који данас ничу на све стране. Један Калифат да буде, а десет калифа, не иде то братац! Подржавам ја ваше замисли, али нисам сигуран да се крећемо у добром правцу. Можда се рачуна да се усаглашава у ходу. На кога да се ослонимо? Јесте ли сигурни да ће помоћи оних сто милиона Турака, Бакир од Босне, или они борци из Ирака и Сирије? Шта ћемо са финансијерима, да се не наљути Арабија? А Запад? Није довољно заклонити се само оним перформансом. Ствари се брзо мењају.

Кажете да 1944.г. нису побијени сарадници фашиста, него елита Срба муслиманске вере. Не знам шта ће рећи на све то антифашисти и елита Бошњака која је створена у социјализму, а шта европски оријентисани Бошњаци. А можда би за понешто требало питати Србе и Црногорце? Или су они унапред смештени у отписане. Куда све то води, ефендија?

Кажете да још није створена енергија за освету. Опасна ствар! Шта ако почне да делује нека прогивенергија. Ево мој случај. Ти твоји шехиди су 1943. године убили мога деду и бабу, на кућном прагу, комшију Светозара, заклали

деду Лазара и његовог десетогодишњег унука. Да не бројим даље. Боли. Не ваља да се потсећам. Спалили читаво село. Све би побили, него су побегли. И тако свуда по околини твоје будуће престонице. Бојим се те енергије. Не откопавај гробове, муфтијо! Не уздај се ни у Хашима Тачија, ни у војску Сулејмана Величанственог из 16. века, не прави несрећу међу братским народима. Опасне су поруке које шаљеш, као и манипулација том децом. Зашто лажеш и фалсификујеш историју. Какви Бабуни, какви богумили, Илири. Пишете погрешну историју. Правите Зелену трансверзалу, уместо да правимо Ибарску магистралу. Фалсификујете и лажете. Зар лаж приличи честитом и правом муфтији и ефендији?!

Овај муфтија сеје обмане. У Гласу ислама подвлаче да желе да се разликују од Срба. Нека се разликују, нико нема ништа против тога, али је крајње време да муфтија престане да лаже своје присталице. У том гласилу тврде да су Бошњаци пореклом Илири. После тога да су Бабуни, богумили, праунци Кулина Бана. Иза тога он говори о некаквом европском путу, а сања Џамахирију у којој ће ведрити и облачити са своје четири жене и четири ципа. Прича о угрожености муслимана - лаж. Он призива сукоб и уздаје се у моћне заштитнике. Све друго је само параван. Загледан у вечност и висине, он превиђа да кола могу да се окрену низастрани. Немојте да се после бавимо пребројавањем жртава, тражењем кривца и да се уздајемо у неправде Хашког трибунала.

Зукорлић „игра” на поделе. Добро је уочено да муфтија, користећи права на мањинску самоуправу, тражи федерализацију Србије. Међутим нису у праву они који тврде да муфтију нико не подржава. Пред том подршком не треба затварати очи. Подржавају га они момци што су спалили заставу Србије, каменовали аутобус, многобројна публика која на утакмици Турска - Србија, листом навија за Турску. Има их још који се спремају за будуће инциденте који ће „угроженост Бошњака” извести на међународну сцену, па им неће бити довољан и „највећи степен аутономије” за коју свет зна. Муфтија иде утабаним козовским путем и тачно зна шта је следећи потез. Велико је питање да ли смо ми извукли довољно поуку из косовског случаја.

Немам ништа против ислама и схватам га као интимну ствар сваког појединца, али се питам где ћемо стићи ако кренемо путем који трасирају Зукорлић, Угљанин и онај Џуца? Њихове тежње су јасне; по косовском сценарију, постепено од Рашке области створити државу Санџак, припојити је унитарној Босни у којој се Срби неће ни за шта питати, за-

тим преко посебних веза са Турском обновити у неком виду Османско царство. До тада ће ваљда и Турска скренути са Ататурковог пута. Они теже да у живот Бошњака врате старе исламске законе. Куда то води? У потчињавању немуслимана, у неки будући сукоб на чијем ће челу марширати Зукорлић са својом гардом. Не знам само ко ће бити са друге стране. И наравно, све време има да се труби о угрожености, неслободи и људским правима Бошњака. Прошло је на Космету, што не би и овде.

Сматрам, такође, да нема ничег вредљивог за Бошњаке да својој деци објасне да су им преци Немањићи, а не саудијски принчеви и ирански ајатоласи, да се од Срба разликују само по вери, да их већабије и муфтије враћају у средњи век. Срби треба да буду свесни да има много подстицаја са стране на сепаратизам и стварање још неких државица на Балкану. Постоје ту разни интереси и традиционална пријатељства у гашењу, сужавању, смањивању и слабљењу Србије.

Муфтијини Бошњаци треба да промене стратешки правац. Уместо да буду муфтијино стадо, поклоници Угљаниновог сепаратизма и следбеници оног Џуце, могли би да се окрену према Србима са којима имају заједнички корен, традицију, обичаје и језик. То једино води следеће генерације према добру.

Славољуб Васојевић

ХОЋЕ ЛИ ЧОВЕК

Протичу године
плету векови
капље живот
под бусење
а човек
исти
само мења маске

На ближњег свог
још кидише
ко вук на јагње

Хоће ли већ једном
та древна олупина
смолава од живота
пронаћи у себи
човека

Ако је реч звек
слика је изнутра
ако почетак има крај
хоће ли већ једном
човек
оправдати реч
којом се зове

Њеђош Несторовић

ИСЛАМСКИ ХАЛИФАТ НА БАЛКАНУ

Халифат је панпланетарна исламска држава, исламско царство које обухвата већину човечанства планете Земље. Сумануто, али то је програм исламског света. На блиском истоку су прогласили исламску државу, Халифат, ратује се против иноверника Сирије у којој је било много хришћана.

На Балкану постоје четири исламске државе: три албанске и Босна. У току је стварање пете исламске државе на Балкану - исламска држава „Санџак“ на простору Рашке области.

Исламска држава значи све полуге власти у рукама ислама, а подразумева јединство: веровесника (ислама) + првосвештеника (поглавар ислама) + шефа државе (муслиман) + врховног суда (муслиман) + оружане силе (исламске), војске. На томе предано ради Исламска заједница у Србији. Муфтија Зукорлић нашироко уводи шеријат у Србији, успео је да комплетни муслиманску омладину индоктринира радикалним исламом, сви су постали његови следбеници, постао је водећи лидер ислама и муслимана у Србији, кандидовао се за председника Србије, формирао је своју војску, коју је промовисао парадом у Новом Пазару у исламској униформи, оштро тражи да преузме судство и полицију у Рашкој области, тако да полако осваја свих пет полуга исламске државе, проширује територију своје „државе“ на Црну Гору, не

признаје власт Црне Горе и Србије, отвара школе и дечје вртиће по Црној Гори не тражећи дозволу од власти, јер каже да има одобрење од његове БКЗ (Бошњачке културне заједнице)!?

Турска се спрема за обнову турске државе у Србији, јавно се меша у унутрашње послове Србије, јавно изјављује да је Косово део турске државе, поставља себе на позицију патрона, заштитника муслимана у Босни, односно на Балкану, изјављује да свако ко дирне муслимане имаће 100 милиона Турака против себе.

Неко „паметан“ и „патриота“ испира мозак Србима и полако нам мења српски суперего у исламски турским сапуницама које су преправиле медије Србије. То је диверзија пете колоне која руши српску културу, српску нацију, мења српску националну свест и јасно као сунце је кривично дело велеле издаје. Републички јавни тужилац спава пред телевизором.

Муфтија исламизира целу Рашку област, намеће турска имена трговима, на трговима градова Рашке области и у Скопљу организује верске обреде под отвореним небом (масовна молитва десетина хиљада муслимана) претварајући ове скупове у политичке митинге. Јавни простор је претворио у цамију и политичку трибину.

Ислам је политичка милитантна експанзионистичка организација са верским правилима и по Курану исламском свештенству је дозвољено да се баве политиком, чак се то од њих тражи да би се проширио ислам на планети Земљи. И Зукорлић се тако и понаша, постао је првенствено политички лидер муслимана у Србији, а покушава да се наметне и Исламској заједници Црне Горе. Мустафа Церић, бивши реис улема се кандидовао за председника Босанске државе.

Веома је индикативно да су се пласирала два муслиманска лидера чије је порекло са Косова, Сулејман Угљанин који је рођен у К. Митровици и муфтија Зукорлић чије је порекло из Гусиња, које тренутно не припада Косову, али је шиптарско. Сулејман Угљанин је био припремио муслимански рат у Рашкој области 1993. године, али га је спречио Алија Изетбеговић и војска Србије. Судски поступак против Угљанинове организације је покренут 1994. али ни данас није завршен. Угљанин је побегао за Турску, а касније је постао министар Владе Србије. Данас реактивира свој приватни референдум за отцепљење Рашке области оптужујући власт Србије да врши насиље

над муслиманима Србије и тражи заштитнике по свету.

Геополитичка слика Балкана све је изразитије исламска: Албанија, Косово, Илирида (Западна Македонија), Санџак (Рашка област), Босна, све исламске „државе“.

У овим „државама“ су се одомаћили цихад ратници Азије и Африке, муцахедини и вехабије, имају своја села у Босни. Све је више и домаћих, балканских, муцахедина, препуне су улице вехабија у Новом Пазару и другим насељима Рашке области.

На Балкану све снажније продира муслимански капитал. Неко снажан из Владе је отворио врата за продор ислама на Балкан преко капитала и културе.

Сви су изгледали да муслимани Европе имају подршку САД, како би САД побољшала светско мишљење о себи, као заштитник „добрих“ муслимана у Европи, а против ортодоксног ислама у Азији и Африци. Све је више цихад ратника из Европе, па чак и хришћана који се добровољно исламизирају и боре у Сирији.

Очигледно је да се ствара федерација исламских држава на Балкану, Европи, Исламски халифат се проширио и на Европу.

Срби у Рашкој области као да не постоје. Притисла их беда и муслиманска осциона власт и мржња, заћутали су и гледају како да побегну у Шумадију. Маса их је купила станове у Рашки а наставила да ради у Новом Пазару.

Србе Рашке области је заборавила и држава и Бог. Српска православна црква упорно одбија да ојача свој утицај и да се стави у заштиту Срба, да кадровски ојача свештенство, да обнови Рашку митрополију, или бар епархију која је постојала и пре Светога Саве све до 1766. године када је укинута, а није обновљена до дана данашњег. То је та српска тамна перспектива, тамни тунел који нема отвор на другом крају. Нажалост, Балкан је опет светска осовина преко које се ломичка Срба у сукобу Истока и Запада. Ништа ново, треће понављање српске трагедије које затире српски народ. Срби су на добром путу да нестану. Беда ће подавити српску сиротињу, српски лидери и СПЦ ће бити лидери сами себи а Црква сама себи Црква. Себичност и сујета су невидљива гасна комора, душегупка, у којој се уништавају Срби.

Жао ми је што немам ведрију причу, али Срби Рашке области су одувек били политичка роба на бувљаку политике.

Др Добросав Никодиновић

ГЛАСОВИ ЛЕТЊЕ НОЋИ

Заноћи летњи дан
у врзини поред пута,
па му дође у сан
песник што ноћу лута.

Ни једном ни другом
не може бити јасно
с радошћу или тугом
дође ли рано или касно.

А ноћ удваја сјене
и свитац фењер пали
стиже ли то и мене
страх велики и мали.

У ноћи једино знам
да звезде сјаје високо
и у самоћи да нисам сам
док жмирка уморно око.

Мирко Иконић

НЕ СМЕМО ПОКЛЕКНУТИ НА БРАНИКУ ОТАЏБИНЕ

...поручио је председник Друштва српских домаћина, Ниђифор Аничич, на Свечаној академији у част церским јунацима.

Варошица Текериш код Лознице 19. септембра 2014. године била је мала да прими све који су дошли да одају почит церским јунацима. Код спомен костурнице, у којој је сахрањено око 3.500 српских војника као и изгинули Чеси припадници 28. прашког пука, одржана је државна церемонија.

Сат након државне церемоније, у организацији Друштва српских домаћина, одржана је свечана академија у дворишту школе која носи име Степе Степановића, под чијом је командом српска војска поразила далеко надмоћнију аустроугарску војску.

- Церска битка и Цер нису само града Лознице, Шапца и Ваљева, него су свакога српскога човека, па ма где он био у свијету. Наши ђедови натопише сваку стопу овђе на Церу, Мачви и по читавој Србији својом крвљу да би сачували слободу нама који долазимо. Бранећи своју отаџбину задивили свијет зато што их је њихов вођа, краљ Петар, водио домаћински за спас српске душе. За спас српског домаћина не смемо поклекнути на бранику своје отаџбине, на бранику своје вјере, на бранику свог светосавља и морамо стати на браник српског језика и срп-

Поклон града Лознице Ниђифору Аничичу уручује градоначелник Видоје Петровић.

ске историје, рекао је Ниђифор Аничич, председник Друштва српских домаћина на свечаној академији.

Да спомен обележје церским јунацима у Текеришу достојно дочека стогодишњицу једне од најславнијих ослободилачких битака српског народа, заслуга припада председнику Друштва српских домаћина, Ниђифору Аничичу, који је финансирао израду нове оградe, гранитних прилазних стаза и платоа и израду биста краља Петра Првог и Александра Карађорђевића. Захваљујући на томе што је спомен костурница засијала правим сјајем, градоначелник Лознице, Видоје Петровић, је у пригодној беседи казао: - Домовина је тамо где нико од нас не сме остати равнодушан на ултиматуме, притиске или уцене. Народ одевен у гуњ и опанак овде се, на том искушењу, није дао збунити - рекао је Петровић и нагласио да је церска епопеја била наш велики испит слоге и јединства.

Војводама из Великог рата – Радомиру Путнику, Петру Бојовићу, Степи Степановићу и Живојину Мишићу сада су се у спомен парку у Текеришу придружили и њихови врховни команданти, краљ Петар и краљ Александар. Бисте у бронзи дело су вајара Горана Чајака:

- За мене је било врло значајно да радим на овако светом месту за Србију и Србе. Тај изазов да радим личности као што су краљ Петар и краљ Александар био је велики, и мислим да је то озбиљан задатак за сваког вајара, рекао је Чајак.

Свечаностима у Текеришу присуствовали су представници Друштва српских домаћина Пријепоља, као и из многих градова Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Приређен је и сценско – музички програм у коме су учествовали оперски певач Оливер Њего, глумци и глумице из Београда и Косовске Митровице, песник Добрица Ерић, културно уметничка друштва из Шапца и Лознице

Захваљујући Пријепољцима, Ниђифору Аничичу и Горану Чајаку, успостављене су нове трајне везе измеђи Пријепоља и Текериша и Лознице, славних места српске историје.

Почаст церским јунацима одали су и чланови Друштва српских домаћина Пријепоља

О ЗАБОРАВЉЕНИМ РАТНИЦИМА

У енциклопедијама јубилеји се обележавају одређеног броја година, датума, неког важног догађаја, периода живота и сл. Код неких народа и религија обележавани су ходочашћем на света места: Рим, Јерусалим; међусобним мирењем, опраштањем греха, дугова, склапањем уговора. Организују се и проводе из различитих државних и националних интереса и потреба, очувања традиције, културе, али и себичних политичких интереса.

Обележавање 100 годишњице Првог светског рата, како је најављивано и видело се, протекло је са наглашеним политичким печатом, ревизијом историјских чињеница о почетку и карактеру рата, проглашавањем Младобосанаца за терористе и, с друге стране, одбраном историјске истине. Држава и историчари са наше стране имају потребу да чињеницама бране ту истину. Нама појединцима остаје да се из етичких, емотивних па и естетских потреба сетимо оних појединаца који су се до краја својих могућности жртвовали за отаџбину. Њихова имена, приликом обележавања јубилеја, од стране званичника и говорника ретко су помињана, на њиховим гробовима, ако их имају, цвећа неће бити. Да бар о њима нешто запишемо, јер су оставили траг у прошлости, а да им се отаџбина није одужила.

Моја генерација памти, сећа се, паразитних дана у чаршији и инвалида, не једнога, без делова тела како утихлим гласом, са испруженом руком благосиљају пролазника ако им нешто ситниша убаце у изврнуту шајкачу. И старица у селу, удовица у црнини као гавранови, које се комшиницама жале да им одавно не стиже она чемерна валида. У кући нема соли ни међу прстима.

Бистричани, носиоци Карађорђевог звезда, Арсеније Бучевац и Михаило Пејатовић дане су проводили: први надничећи на цади да заради неки динар, а други у кирицилуку са два коња, један често и на „лизинг“, од Прибоја до Сјенице преносећи трговцима (неки од њих су били велики ратни шпекуланти и профитери) товари шећера, соли, гаса, плавог камена. Срамота их је било да икоме причају о свом ратовању, о подвизима на Церу, Колубари, Вршкој чуки и Кајмакчалану.

Њихов комшија добри Мико Дивац носио је са Цера па све до смрти крај

кичме швабски куршум. Није могао да оствари право на инвалиду. Петнестак година од свршетка рата одлучи да се пожали среском начелнику у Новој Вароши, Ђусману. Прими га начелник и пита шта хоће. Тихим гласом, како је иначе говорио и мало постиђен: „*Па ѓос, начелниче ја сам се борио за Краља и Отаџбину, крв љролио и ране добио, а од државе ништа не љримам? Није љто љправо!*“. Гледа Ђусман како Мико, мало повијен, гужва шајкачу у рукама, па ће: „*Борио си се љи за крст и мој к...ц красни! Излази најљоле!*“. Оде Мико низ чаршију и размишља у шта му се претворило крс часни и слобода златна!

Од 12 носилаца Карађорђевог звезда из нововарошког среза десеторица су дочекали, доживели Други светски рат: Петар Бојовић, Арсеније Бучевац, Момир Богићевић, Радиша Гојгић, Михаило Пејатовић, Бранко Поповић, Вукоман Пуцаревић, Вук Радишић, Благоје Рољевић и Милан Миросавић. Ни један од њих ни на који начин није служио окупатору. Упркос већ одмаклим годинама четворица су били активни учесници НОР-а, а двојицу: Момира Богићевића и Благоја Рољевића убили су четници, односно муслиманска милиција.

Из познатих разлога, турске окупације до 1912. године, нововарошки крај у српској војсци за време Првог светског рата, није имао много официра. Свега петорицу: Бојовиће, Војводу Петра и његовог брата Луку, пуковника, мајора Вука Радишића, капетана Аврама Варкашевића и резервног официра, Јеврема Чакаревића. Аврам је 1918. погинуо на Кајмакчалану, а убрзо по завршетку рата ван војске нашли су се оба Бојовића, Радишић и Чакаревић. Неки од њих били су учесници ранијих ратова: српско-турског (1876-78), српско-бугарског (1885.) и балканских ратова (1912-13).

Део ове приче, овом приликом, биће посвећен Вуку Радишићу (1887. Трудово - 1945. Чачак). Није нам познато више података за његов портрет: како и кад се нашао у Србији, како се школовао, кад је ступио у Српску војску, како је из ње отишао. Због повређености и услова под којима је живео на та питања није хтео да одговори ни у упитнику који је својом руком попуњавао.

У Првом светском рату Вук је служио у 7. пеш. пуку „Краљ Петар I“,

који је 1914. између Церске и Колубарске битке, бранио Београд. У време борби за Београд 14. септембра 1914. године на Бежанијској коси Радишићева јединица је од Аустријанаца заробила, отела 6 хаубица, 2 брдска топа, 36 коња са карама и много друге опреме. За тај, мало је рећи, подвиг, испољену храброст и вештину одликован је Карађорђевог звездом 4. степена. Али није му се дало. Није се у томе рату нарадовао. Приликом повлачења Српске војске 6. октобра 1915. године као командант заштитнице код Косовске Митровице заробљен је од Аустријанаца. Остатак рата провео је у логору, где је здравље изгубио.

Само ратници могу схватити стање својих другова по оружју како се осећају по престанку рата и освојеној слободи, када као непотребни буду одбачени. То се Вуку Радишићу догодило. Платио је цех реорганизације Српске војске кад је у исту, настанком Државе Срба, Хрвата и Словенаца, примљено преко 3000 официра од којих се већина, до јуче, борила у јединицама црножуте монархије. Остао је неочекивано без свог природног окружења, без војске и униформе, без официрских обележја: сабље и шапке. Без свега чиме се поносио. Нашао се на раскршћу животних путева. Куда и како даље. Имао је, што сви људи увек требају да имају на уму, родитељски дом. Трудово и Јавор изнад њих.

Као пензионисани мајор нашао се у Трудову са женом и децом. Ту, где вукови са Мучња и Јавора завијају, његов војнички интегритет: чин мајора, 6 тешких рана, Орден Карађорђевог звезда IV реда, Орден Југословенске круне, Златна медаља Обилића, Орден за војне врлине и још неколико одликовања, не говоре и не значе ништа. Не може све то да окачи на улазна врата куће. Тежаким пословима није вичан, а хтео је да буде од користи. Најчешће је чувао овце и данима их јавио уз падине Јавора. Уместо са људима причао са овцама. О његовом чобанлуку и живљењу на селу било је доста, сада већ заборављених, анегдота.

Пензију је добијао нередовно и незнано зашто, преко поште у Пријепољу. Кад би се одлучио да види зашто пензија касни, узео би очева коња и преко брда и долина пошао на целодневни пут. У повратку негде је морао коначити. Писао је протестна писма, једно и свом Врховном команданту,

Драги ратни друже,

Да би наше Удружење имало тачне податке свих ратника Карађорђевог звездеца са маченица, — мамино Вас попуните изложницу у коме ћете уписати читко и тачно Ваше податке за чију тачност одговорност и поседујете које би наступиле.

Удружење моли, да се што пре — а најкаже за два месеца попуне тражени подаци на лично или преко поште доставе Удружењу.

Ово су подаци који се прикупљају ради израде сиоменика, на зато треба да буду безусловно веродостојни, а доживљаји претстављени онако, како су се заиста догодили.

Значку издаје Удружење, пошто му се претходно пошале 30 динара.

А што се повластита тине, чије је остварење у току, роди тачног управљана, потсетити смо на следеће одредбе нашег Закона:

Члан 8, тачка 3, Члан 9 тачка 1 и члан 19 тачка 8.

Према томе пуноправним чланом Удружења сматра се само онај добровољно морално право на одликовање и ко је уплатио свој члански улог.

Питања	Одговори
1. Презиме оцава име и своје име.	Радомир Крајевић
2. Занимање и звање у војсци и грађанству.	Бомбардер и касније поручник
3. Место рађења (село или варош, сред и бановина); од којих је родителско.	С. Морава, село Морава, Мачевац, Србија
4. Место становања (село или варош сред и бановина).	Морава - Сентандреја у бр. 1
5. Којој Окружној команди припада, и у којој је Јединици за време рата служио?	Другарској команди у Морава, у 11. батаљону, у Морава, у 11. батаљону, у Морава, у 11. батаљону
6. Да ли је ожењен; име жене, имали деце и колико?	Видећемо се, жена - Морава, деце - Морава
7. На каквој се помоћу сада налази. Каког је стања?	У Морава, у Морава, у Морава
8. Које је народности и вероисповести?	Србин, православна вера
9. Које је државе поданик?	Некада Краљевине Србије - Австро-Угарској
10. Какве је школе и где свршио, имали за то документа?	У Морава, у Морава, у Морава
11. Када је ступио у војску и када је који чин добио?	У Морава, у Морава, у Морава
12. Које језике разуме, гивори и пише?	Српски, мађарски, немачки
13. У којим ратовима је учествовао?	У Морава, у Морава, у Морава

Факсимил упитника

Питања	Одговори
14. Је ли рањан, када и на којим положајима и какве су последице?	У Морава, у Морава, у Морава
15. Је ли заробљан, када и у којој борби, сам или са својим јединицом?	У Морава, у Морава, у Морава
16. Је ли кад и зашто и којом казном био осуђиван у војци или грађанству?	У Морава, у Морава, у Морава
17. Која наша одлига има и када је са њима одликован (по могућству ставити број указа и датум)?	У Морава, у Морава, у Морава
18. За Карађорђево Звезду са маченица ставити још и: у којој јединици је био када је одликовање добио ко га је предложило и ко му је био претстављени старешина?	У Морава, у Морава, у Морава
19. Која страна одлига има и када је са њима одликован?	У Морава, у Морава, у Морава
20. Какве је дужности у војсци и када вршио?	У Морава, у Морава, у Морава
21. Чијом је наредбом похваљен и када (по могућству ставити и текст наредбе)?	У Морава, у Морава, у Морава
22. Ако је одликовање добио лично од Блаженоручника Краља Александра I, па ако и није писане тог сведоштва њиховина наредбом претстављеног, описати укратко тај доживљај.	У Морава, у Морава, у Морава
23. Је ли имао у грађанству каквих издржних видних заслуга за нашу отаџбину; да ли му је ко, када и на који начин признао?	У Морава, у Морава, у Морава
24. Када је постао члан Удружења носилаца Карађорђевог звездеца са маченица официрског и војничког реда и има ли значку?	У Морава, у Морава, у Морава
25. Да у прилогу ових података достави једну од наследних фотографија, било у униформи или у цивилу, висине 6 X 9 см, а на леђима да потпише своје име и презиме (ко је био код фотографију, не треба попуна да наведе).	У Морава, у Морава, у Морава

Датум: Морава
 Место: Сентандреја у бр. 1.
 Радомир Крајевић
 Морава

Краљу Александру, али без одговора и без резултата.

Оскудни живот на селу поред Вука подносили су и његова супруга Јелица и деца: Љубица, Дарко и Бранко. Знали су родитељи да децу треба школовати. Из Трудова то није било могуће па су одлучили да оду и живот наставе у Чачку.

Сложен је живот разочараних ратника. Није лако, чак ни могуће, ући у дубину њихове душе. Открити или бар уочити дубину њихових осећања, мучка. Поготово ратника какав је био Вук Радишић. Испровоциран упитником који му је достављен да попуни за евиденцију носилаца Карађорђевог звездеца, на тренутак је, изгледа, отворио повређену душу. Повео разговор са папиром испред себе и нервозном руком у тесне рубрике почео да смешта одговоре. Требало је одговорити на 23 питања, а има их веома „луцидних”. Из одговора избија његова горчина, сарказам, доста ироније, смисла за хумор, али и његов дух и интелигенција.

На питања на каквом се положају сада налази, каквог је стања, одговара:

На Морава њецам рибу да бих њехранио децу - њензија 173 дин. Било би интересантно видети одговоре и других.

На питање које је народности и вероисповести и које је државе припадник, одговара: *Некада сам био Србин, њавославне вере и некада Краљевине Србије. Саг не знам!* На питање ако је чин добио као награду за изванредну храброст или заслуге, каже: *А зашто би се ја њу исџицао као некакво ђаче из основне школе.*

На питање је ли када и зашто и којом казном био осуђен, одговара овако. *Зашто још и оваква њиџања?*, па наставља: *Треба ли њисаџи о џоме како сам као деџе крао њечеџке и круџке?* И још на питање, је ли имао у грађанству каквих нарочитих заслуга за отаџбину и је ли му то неко признао, одговара: *То ѡреба друџи да рекну, а не ја. Нико не ѡризнаје њиџиџа, а ја њиџиџа и не ѡраџим - врџио сам своју дужност.*

Вршио је Вук Радишић своју дужност, као и многи његови другови када се то од њих тражило. Када им је држава бар део тога требало да врати њена

брига и њена дужност су изостали. Примера је много. Сетити се треба само Милунке Савић, Драгутина Јовановића Луна и многих.

Податак о односу носилаца Карађорђевог звездеца из Нововарошког краја према окупацији земље и окупатору у Другом светском рату, без сумње потврђује прави значај патриотизма, одговорности и љубави према својој отаџбини. То су схватили и нови окупатори садашње Србије, њеног државног суверенитета и етничког интегритета. И наши колаборационисти са њима па заједно, прљавим (пропаганда, долари) средствима растачу наш национални патриотизам. Сматрају га ретроградним и главном сметњом нашем укључивању у европски и светски интеграциони процес. У свет цивилизованих и посвећених!?

Косово, на коме је географска бифуркација, и однос према њему, постало је и јесте, наша главна патриотска вододелница.

Дико Пејачковић

СЈЕНИЦА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Први светски рат је почео објавом рата Србији 28. јула 1914. године. Као повод за објаву искориштен је атентат омладинца Гаврила Принципа, припадника патриотске организације „Млада Босна“, на аустроугарског престолонаследника надвојводу Франца Фердинанда 28. јуна 1914. године у Сарајеву. Аустро-Угарска и кајзеровска Немачка искористиле су овај атентат припадника „Младе Босне“ као изговор за одавно припреман оброчун са Енглеском, Француском и Русијом. У сфери непосредних геополитичких и империјалних интереса Аустро-Угарске налазила се Краљевина Србија која је била препрека даљој пенетрацији у унутрашњост Балкана и избијања на Егејско или Бело море (Солун) као и даље према Блиском истоку. Аустро-Угарска се послужила ултиматумом за који је знала да га Србија као суверена земља не може прихватити. Одбијање неприхватљивог захтева у ултиматуму је Аустро-Угарска искористила за објаву и почетак рата против Србије и Црне Горе која је одмах, као и увек, пристала уз Србију.

Ратне операције су вођене половином августа (Церска битка) и септембра-децембра (Колубарска битка) 1914. године. За главнокомандујућег трећег напада на Србију постављен је немачки генерал Макензен, један од најспособнијих немачких генерала. Немачки цар Виљем је генералу Августу фон Макензену тада издао кратку наредбу: „Српску војску одлучно порази, успоставити и одржавати везу преко Београда и Софије са Цариградом“. Пред сам напад немачке 1. армије на Србију фелдмаршал Макензен се обратио својим војницима следећом поруком: „Војници, ви не полазите на италијански, ни на руски или француски фронт. Ви полазите у борбу против новог непријатеља - опасног, жилавог, храброг и оштрог. Ви полазите на српски фронт - на Србију, а Срби су народ који воли слободу и љуби своју отаџбину, који се боре и жртвују до последњег. Пазите да вам овај мали непријатељ не помути славу и не компромитује успехе славне немачке војске“.

Почетак рата на Сјеничко-пештерској висоравни је примљен различито код Срба и већег дела муслимана. Срби су се масовно одазвали на мобилизацију са жељом да одлучно бране земљу од агресора. И они за борбу способни који нису били мобилисани јављали су се у команду као добровољци. Један део муслимана, који је био развлашћен после ослобођења 1912. године и који је био одраније компромитован, а и под утицајем разорне аустроугарске пропаганде, желео је да Србија буде што пре поражена и да Аустро-Угарска окупира, по њиховом ослободи, некадашњи Новопазарски санџак од Србије и Црне Горе.

Командант одбране Сјенице, пуковник Зисић, је 24. августа 1914. године са два батаљона (1400 војника) и једном ба-

теријом топова организовао одбрану Сјенице. У овој борбеној формацији 1000 војника су били добровољци из новопазарског краја, а 400 војника су били сјенички добровољци. Према Сјеници из долине Лима и од Нове Вароши требала је да дејствује 8. аустроугарска брдска бригада. До директних борби за Сјеницу није дошло, јер се та брдска бригада морала брзо да повуче и поред успеха код Бродарева и Нове Вароши преко Дрине у Босну због пораза аустроугарске војске на Церу. Почетном успеху у борбама 8. аустроугарске бригаде у долини Лима много су допринеле муслиманске комитеске групе које су дивљале по српским селима убијајући и пљачкајући незаштићено становништво. И то ће бити један од разлога за појаву српских комита као што је било и обнављање чипчијских односа које је омогућио нови окупатор.

После повлачења јединица 8. аустроугарске брдске бригаде из Нове Вароши наоружане муслиманске формације су поселе положаје око града пресецајући сваку везу са Сјеницом и осталим светом. Због тога је пуковник Зисић из Сјенице послао српске регуларне трупе да деблокирају град и успоставе све прекинуте везе са Сјеницом. Тако је и одред црногорске војске под командом бригадира Гојнића на Пештери имао борбени сукоб са великом групом наоружаних муслимана. Према наводима Богумила Храбака са 8. брдском аустроугарском бригадом почевши од Нове Вароши па до босанске границе повукло се 3000 компромитованих муслимана.

Од краја августа 1914. па све до новембра 1915. године неће бити никаквих војних борбених дејстава, али ће се српске комите у контра акцији обрачунавати се муслиманским комитама и зликовцима и светити за разбојништва и непријатељско деловање на страни агресора. Тако је настао период тешких искушења. Ситуација неће бити ништа боља и за време аустроугарске окупације од краја 1915. па до половине октобра 1918. године. Међу српским комитама посебно се истицао Стеван Коматина и Симеун Гагрица. Српске комитеске групе ипак су се много више бавиле осветама, отимањем и пљачкама него разбојништвима. Често су опљачкано делили са угроженим и сиромашним српским сељацима који су много теже долазили до неопходних намирница од муслимана.

На Сјеничко-пештерској висоравни су се права ратна дејства доживела тек почетком новембра 1915. године. Српска и црногорска војска су водиле жестоке борбе са аустроугарском војском на стратешки веома важном јаворском сектору, тј. између Ивањице, Нове Вароши и Сјенице, покушавајући да што дуже задрже напредовање Аустроугара како би се омогућило што организованије и безбедније повлачење српске војске у долину Лима и даље преко црногорске државне територије

према Албанији. Аустроугарски 19. корпус је са главнином својих снага упућен на стратешки правац Ивањица-Сјеница како би што пре била разбијена одбрана Јавора којег су држале трупе Санџачке војске у коју су се бориле и неке јединице Ужичког одреда српске војске. Тим војним снагама је командовао сердар Јанко Вукотић. Колико је био важан јаворски сектор може се видети и из тога што је два пута на Јавор долазио командант црногорске санџачке војске сердар Јанко Вукотић како би својим присуством, знањем и способношћу помогао што ефикаснијем и што дужем задржавању и напредовању аустроугарских трупа. Аустроугарска команда је имала у плану да што пре изврши пробој превоја на Јавору и запоседање Сјеничко-пештерске висоравни у којој је живела већина муслиманског становништва за које се знало да ће их радо дочекати, јер је аустроугарска безочна пропаганда то вешто припремила преко једног знатног броја трговаца, хоца и развлашћених ага и бегова. Најжешће борбе су вођене на Јавору од 6. до 16. новембра 1915. године. И поред упорне одбране тако важних положаја морали су да одступају храбри браниоци Јаворског ратног сектора пред бројно и технички далеко надмоћнијим аустроугарским трупама. Јаворски одред је одступао према Сјеници, а један његов батаљон се повукао на Пештер да би се преко села Буђева упутио за Суводол (Суви До) како би одатле продужио даље за Рожаје.

Аустроугарска команда је на правцу Ивањица-Јавор-Кладница-Сјеница морала да ангажује 21.000 војника, осам батерија и ескадрон коњице док су српске снаге браниле превој на Јавору са 3.500 војника, 7 топова и четири митраљеза. У одбрани јаворских положаја храбро су се борили и Црногорци и Ужичани (Ужичка војска). Српска војска је после петнаестак дана храбре одбране морала да напусти Јавор. Тада је и Ужички одред српске војске са већином војника био присиљен да одступи ка Сјеници и даље у долину Лима. Тако су Аустројанци 19. новембра 1915. године окупирали Сјеницу и цео овај део Старе Србије где ће се задржати до половине октобра 1918. године. Велики број најугледнијих Срба је био интерниран у логоре (Нежидер, Ашах, Арад, Добој) док је један број мобилисаних одступао са осталом српском војском (у народу су касније били познати као Солунци).

У редовима српске војске борили су се и муслимани који су били мобилисани са територије бившег Новопазарског, касније Пљевалског и Сјеничког санџака. Многи од њих су се истакли у одбрани Београда, а велики број их је изгнуо на Ади Циганлији, по другим деловима града и на одбрамбеним линијама низ Дунав све до Смедерева. Само из општине Кладница код Сјенице у одбрани Београда погинуло је десетак муслимана. Регент Александар Карађорђевић је одао писме-

но признање борцима muslimanima koji су се храбро борили у одбрани Београда 1915. године.

Ипак је већина муслиманског становништва подлегло окупаторској пропаганди и деловању фанатизоване и полуписмене уleme и давно преживелог феудалног слоја ага и бегова. Они су имали велики политички утицај на муслиманске масе па је код муслимана преовладало убеђење да су Србија и Црна Гора 1912. године окупирале Новопазарски санџак и да је Аустро-Угарска дошла као ослободилац. Тако је аустроугарска војска дочекана са овацијама, како у Сјеници, тако у Кладници, Дугој Пољани и на целој Пештерској висоравни. Да би што више и чвршће тај слој муслимана везала за себе окупаторска власт је вратила на снагу чипчијске односе. Обавезала је све некадашње чипчије да бившим агама морају давати четвртину коју су уговорима били обавезни давати пред крај турске владавине. То ће код српске православне популације изазвати велико огорчење што ће делимично утицати и на комитску активност. Разорна политика новог окупатора успевала је, нажалост, да још више продуби и прошири неповерење и мржњу „код браће и по крви и по језику“. То привлеговање најугицајнијег дела муслимана деловало је и на остале па у целини гледано аустроугарска окупација је и била прихваћена као ослобођење од српске власти. То су они најекстремнији искористили за терорисање па и убијање угледних и најчешће невиних људи сматрајући да је опет дошло њихово време, („пусто турско“, „старо турско“) у којем ће они да шире безаконје и сваковрсну несијурност какву су спроводили последњих анархичних деценија османске владавине. Неки ранији одметници од турске власти су наставили своју активност и за време окупације. Комита и хајдука је било и међу православним и међу муслиманима. И једни и други су делили неку своју правду, а било је и личних освета које су се вукле још из времена турске владавине. Српске комите су најчешће штитили угрожени народ и вршили освете за многа ранија недела и злочине појединих муслиманских одметника и зликоваца. Муслимански одметници су по селима сјеничког, ивањичког и нововарошког краја пљачкали и терорисали српско становништво, а чинили су и убиства виђенијих људи. Нажалост, најчешће су страдавали недужни и са једне и са друге стране.

У току 1916. и у 1917. години из сјеничког краја је покупљен велики број добровољаца муслимана од 18 до 50 година у турску и аустроугарску војску. Само из кладничке општине у те добровољце, тзв. ђурумлије, ђулијане, отишло је око 160 најспособнијих младиха.

Окупаторска власт и њени домаћи помагачи су користили верски фанатизам код муслимана купећи их са паролама „за спас дина и имана“, „за спас ислама“ и „ко је Турчин нека се јави у добровољце“. Турски султан је, као халифа, тј. верски

поглавар сунитских муслимана, којима припадају и југословенски муслимани, био прогласио и дихад (свети рат). Велики број тих ђурумлија или „зоромвољаца“ је одведен на Источни фронт у Галицију и на друга ратишта где је највећи део изгинуо.

Сјенички срез је ушао у састав округа Нови Пазар. У Сјеници је успостављена Бесирсккомандатуре (среска војна команда). Општине су прозване опћинским поглаварствима. Смењена су сва стара руководства и постављена нова за која је окупатор веровао да ће га подржавати и спроводити његове законе и уредбе. Срби су уклоњени из органа власти и где год је то било могуће и замењени са муслиманима или доведеним људима из Аустро-Угарске који су знали хрватски језик. Чак су у школама постављали за учитеље своје подофицире који су говорили хрватски, а за управитеље школа официре. У недостатку и таквих војних учитеља у сеоске школе, где су живели само Срби православци, за учитеље су постављане и хоце. За хоце су организовани течајеви на којима су морали да науче латиницу, јер су се до тада служили турским, арпским и ћириличним писмом. Укинута је ћирилица и уведена латиница у администрацију и школе. Уводене су биле нове речи уместо оних које су одувек коришћене, као на пример: за мајку матера, за пол спол, за општину опћина, за срез котар, за начелника предстојник, за управу поглаварство, за сахрану покоп, за извод из матичне књиге рођених исказ и др.

Била су бројна хапшења, малтретирања па и убијања најугледнијих људи. Уведена је потпуна евиденција грађана и ограничено њихово кретање. Под контролу окупационих власти стављене су све пољопривредне површине (оранице, ливаде, пашњаци, воњаци, шуме), затим је пописан сав пољопривредни инвентар, а посебно су контролисани стока и све залихе хране. Уведени су нарезе стоке месечно, а вуње годишње. Вршидбе жита и шишање оваца су вршене само под контролом окупаторских чиновника. О снабдевању становништва потребним намирницама окупатор се није бринуо. Највећи проблем је био недостатак соли и брашна. За непоштовање ових горе поменутих наредби изрицане су казне од 2000 круна или 6 месеци затвора. Из кућа је купљено бакарно посуђе и предмети од месинга (бронза), а са џамија и црква скидани оловни и бакарни кровови, као и црквена звона. Тада су скинули оловни кров са главне џамије (Султан Валиде џамија) у Сјеници. Да би се умирио један број због тога незадовољних муслимана ширена је и пропаганда да ако победе Турска и Аустроугарска да ће бивши Новопазарски санџак бити узет од Србије и Црне Горе и бити припојен Босни и Херцеговини, тј. Аустроугарској.

Зиме 1916. и 1917. године су биле тако мразовите и снеговите (висина снежног покривача се кретала од 1 до 2 метра, а наноси су били високи 5-6 метара) да су људи до штала и котарева морали да про-

копавају праве тунела, а дрвеће је пуцало од мраза. Гладни вукови су чак се спуштали до градских кућа у Сјеници. До воде се често долазило разбијањем леда секирама и ђускијама. Нестајало је хране и за људе и за стоку. Једно време највише је народ кувао коприве и друго зеље са мало кукурузног, овсеног или јечменог брашна. Стока је јела и сламу скинуту са колиба и кровова кућа. Прича се и то да су се птице у лету смрзавале и падале.

У сјеничком крају је наступило тешко стање, јер велики број најспособнијих мушкараца из српске популације повукао се са српском војском, а део најугледнијих људи је интерниран у аустроугарске логоре па није имао ко да обрађује земљу и набавља на страни потребне намирнице. Исто стање је било и код најсиромашнијег слоја муслимана, али су муслимани имали ту повољност што је њихово кретање било слободније и што је мали број био интерниран. Ипак је и код муслимана недостајало радне снаге јер је и њихов најспособнији део мушке популације отишао у турску војску као наводни добровољци. Наступиле су неродне и гладне године, затим су харале разне заразне болести као што су тифус, шпанска грозница (шпањолка), дизентерија, туберкулоза, сифилис. Тако су и тешке зиме, глад и болести десетковале и онако већ проређено и православно и муслиманско становништво. Посебно је велики број људи умро од тифуса од којег се умирало и 1919. године.

У августу 1917. године окупатор је у Сјеници организовао састанак градоначелника и најугледнијих људи са простора некадашњег Новопазарског санџака. Састанку је било присутно 25 локалних представника и два официра аустроугарске војске који су представљали окружну и среску команду. Састанком је председавао Мехмед Изет-паша Бајровић, тадашњи градоначелник Пљеваља. На састанку је донешена позната Сјеничка резолуција у којој се, између осталог, тражило од Аустро-Угарске преко Генералних гувернера у Београду и на Цетињу и Земалске владе у Сарајеву, да се бивши Новопазарски санџак одузме Србији и Црној Гори и припоји Босни и Херцеговини. У име Сјеничког среза резолуцију је потписао градоначелник Рушид-ага Спаховић. Окупатор је Сјеничко-пештерску висораван напустио половином октобра 1918. године.

Та фамозна резолуција касније је сигурно била један од основа за формирање тзв. партизанске аутономије Санџака 20. новембра 1943. године на оснивачкој скупштини у Пљевљима. Као што се види, у току Првог светског рата окупатор је вешто манипулисао са муслиманима на Сјеничко-пештерској висоравни и у целом некадашњем Новопазарском санџаку. Рецидивни те политике су евидентни и данас.

СПОМЕНИЦИ РАТНИЦИМА И ЖРТВАМА РАТОВА 1912-1918 ПОДЈАВОРСКИХ СЕЛА

Житељи нововарошких села Буковик, Љепојевићи, Божетићи, Дебеља, Штитково, Трудово и Тисовица дали су велики допринос надчовечанским напорима Србије у оба Балканска и Првом светском рату, најпре као устаници и комитете 1912. год. у ослобођењу од петвековног Османског ропства, а потом као војници сва три позива српске војске 1913 – 1918. год. борећи се против ревизионизма неверне савезнице Бугарске и аустро-угарско-немачког „продора на Исток“. Предуга је поворка тих јунака и страдалника који су своје кости уградили у темеље обновљене Србије и потоње Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Гинули су и умирали од Цера, Дрине, Мачве, Саве и Дунава, преко Албаније до Солунскога фронта а потом од Кајмакчалане до Суботице и Корушке, као и по многим заробљеничким логорима Аустрије, Мађарске, Чешке, Румуније и Бугарске.

Ретки су они којима се данас зна за гроб јер су кости расули по свим поменим ратиштима и стратиштима и данас се, вероватно, налазе у понегде сачуваним заједничким гробницама и костурницама или на војничким гробљима у Македонији, Грчкој, Албанији, Тунису, Мароку, Алжиру, Мађарској, Румунији, Аустрији и Чешкој. Овој поворци морају се придодати и никад пребројана неборачка лица која су код својих кућа, иза фронта и у поробљеној отаџбини, гинула од окупаторских власти, одметника, бандита и пљачкаша сваке врсте, једноверне и иноверне браће, од којих су многи били под заштитом окупатора, или умирала од дизентерије, колере, тифуса и шпанске грознице, које је у Србију такође донела окупаторска солдатска. Ове болести нису бирале ни пол, ни старост али су најчешће косиле нејач, жене, децу и старце. Чак и када се радило о „природним“ или смртима од класичних болести, које су харале и пре ратова, и оне се могу приписати ратним страдањима јер су услови живота у рату и швапској окупацији били непојмљиво тежи и само их погоршавали и умирања убрзавали. С тога се и тако уморена лица морају сматрати жртвама ратова и окупације. И многима од таквих не знају се гробови или се још по који разазнаје у нашим запарложеним гробљима, преко којих потомци несвесно газе кад о

сахранама, задушницама и објетинама излазе на та света места, палећи свеће сродницима које су само они запамтили и са којима су до јуче живели, не помишљајући да под њиховим ногама, почивају и претци који су помрли или изгинули пре сто година, у време најжешће српске агоније, без којих данас, ни њих не би било.

Према Протоколу умрлих парохије Штитковачко-Буковичке, црква Св. Благовештења у Штиткову и Св. Арханђела Гаврила и Михаила у Буковику, вођеном од 1. августа 1913. до 1935. године, само у периоду од 4. августа 1913. до 15. јануара 1919. погинула су или умрла, што на ратишту што код кућа, укупно 504 лица. Чинило се да ће престанком рата под крај 1918. године престати масовна умирања и погибије житеља ових села, али тако није било. Неколико година иза стварања нове државе, на овим просторима мир је понекад био гори од рата, јер су преостале клице ратних болести и даље мориле народ а одметничко-качачке банде харале и убијале угледније људе. У ова села су, накнадно, стизали и „Извештаји“ разних војних команди о погибијама или умирањима наших сељана као војника, по ратним болницама и бојиштима а нарочито у повлачењу преко Македоније и Албаније. Само за две године, од 15. јануара 1919. до 30. јануара 1921. у Протокол умрлих је из ових седам подјаворских села уписано 101 лице од којих су само 4 војника-ратника погинула или умрла од последица тешког рањавања и 67 лица од заразних болести: дифтерије „срдоболе“, малих богиња, туберкулозе и „запаљења“ (?), а сви остали умрли од „старости“ или несрећним случајем. Стога се може сматрати да је на овоме подручју било укупно 575 жртава ратова од 1912. до 1918. године.

После рата и окупације, народ Буковика и околних села, прекостао иза ратног помора, настојао је да очува успомену на своје ратнике изгинуле и помрле по „бијелом свијету“. Оскудица и беда већине у овом кршевитом, привредно опустошеном и заосталом крају, нису дозвољавале свима да ту успомену оставе за „вјечна времена“. Само су имућније породице, и по нека сиромашна, удовичка и самохрана, дајући и „црно иза ноката“, успеле да својој браћи, деверима, синовима, очевима и „кућаницима“, подигну

„биљег“ без гробног места, тзв. крајпуташ, наручен далеко од роднога краја, код „чикириза“ у драгачевским Ртима или у моравичким Рашчићима, Свјештици, Дубрави и најближој Брезови у засеоку Маће. Ови споменици су најчешће израђивани од моравског пешчара, по „мустри“ која је увелико живела у Моравској Србији. Као по правилу, наши горштаци су „биљеге“ постављали у гробљима у којима су се „копали“ и остали њихови сродници. Ретки су случајеви да ови „крајпуташки“ доиста буду ван гробља, крај пута, где их и сам назив опредељује. Тек након девет или десет година од завршетка рата, када су се материјалне прилике колико-толико поправиле и цело друштво донекле опоравило, црквено-школски одбори и сеоске општине су, по угледу на осталу Србију, приступиле пописивању изгинулих и помрлих ратника и подизању групних спомен обележја: спомен спискова и спомен плоча, израђених и постављаних на јавним грађевинама, најчешће сеоским школама и црквама. Ту су се сваког Видовдана одржавали парастоси ратницима „од Косова до данашњих дана“ палим за „веру и отечество“. Мештани седам подјаворских села, имајући две цркве у једној, штитковачко-буковичкој, парохији одлучили су да те групне „биљеге“ поставе у обе цркве: у цркви Св. Арханђела Гаврила и Михаила у Буковику, за села Буковик, Љепојевићи, и прекоувачко село Урсуле и у цркви Св. Благовештења у Штиткову, за села Штитково, Тисовица, Божетићи, Дебеља и Горње Трудово. И, опет је сиромаштво определило начин израде ових обележја. Као јефтинијем, приступило се исписивању имена и презимена погинулих и помрлих ратника црном бојом на малтеру тј. фреско техници. Како је боја подложна спирању и брисању под утицајем ђудљивих климатских прилика овог поднебља, то ови спискови нису исписивани на спољним већ на унутрашњим зидовима поменутих црква.

БУКОВИК

У Буковику постоји осам гробаља: „код цркве“, „у Раукићима“ (засеок), „на Прогону“ (Палића гробље), „у Махали“ (засеок), „Мићића гробље“ (Копитића гробље), гробље у Ловчи (засеок), „Вршевина“ и „Копунско гробље“ („Јасике“). По споменицима ратницима из ратова 1912-1918 годи-

не, најинтересантнија су: гробље „код цркве“, гробље „Вршевина“ као и сама буковичка црква.

У гробљу „код цркве“, постоје три споменика од моравског пешчара, без гробних места погинулих ратника.

Добро очуван такав споменик, у облику крајпуташа са „капићем“ на врху, налази се лево од улаза у гробље и црквену порту. Подигнут је **Ђорђу П. Матовићу** из Буковика. Бочне стране украшене су исклесаним биљним орнаментом - извијеном виновом лозом са гроздовима и голубовима који их кљују. Са лица (западна страна) је представа целе фигуре ратника у србијанској народној ношњи са шубаром на глави, пушком у руци у ставу „к` нози“ и укрштеним реденицима преко груди, што указује на припадност комитским јединицама. Са наличја је натписно поље уоквирено биљним орнаментима изнад кога је представа православног крста са постољем, уоквиреног венцем ловоровог и храстовог лишћа. Записано је: „Спомен Ђорђе П. Матовић родом из Буковика, који у 23 год. свога живота погинуо је код Мр-дара борећи се јуначки противу Турака у почетку рата 1912 год. Бог да му душу прости. Овај спомен подижу му мајка Цмиљана и браћа Раде и Раденко“.

Очуван и временом накривљен је и уски четворострани блок, од моравског пешчара, који се благо сужава у пирамидално зашиљени врх, добивши облик обелиска. Уграђен је у шири, четворострани постамент, од истог камена, при горњој ивици украшен дубљим и ширим фалцом око све четири стране. Подигнут је комити **Радоју Обућини** из Буковика. На натписном пољу изнад кога је урезан једнакокраки - „светосавски“ крст, уоквирен венцем од цвећа, је епитаф: „Радоје Обућина из Буковик. бив. дични борац од 1912 до 1915 г. Учесник ратова; осветник крвавог Косова и осталих задобивених градова: За добро своје отаџбине и Народа храбро се борио до последњег часа у својих 35 год. умро у Ужицу 10 јуна 1915 год.“ На лицу постамента је мало натписно поље са кога се данас може прочитати само реч: „овди...“, док је остали део текста заједно са постаментом утонуо у земљу. Радоје Обућина се у протоколу умрлих води као Обућинић. Рођен је у Буковику 1879. године, а умро је у 36 години живота у ужичкој болници 10.06.1915 год. од запаљења плућа, као редов IV чете, II батаљона, V кадровског пука. Био је ожењен. Сахрањен је 11.06.1915 године на гробљу у Крчагову – Ужице.

Споменик комити Ђорђу Матовићу

Трећи споменик, од моравског пешчара, типа крајпуташа, без „капића“, посвећен је **Драгоју Дилпарићу** из Буковика, који је 1912. године, одбивши да се жив преда, изгорео у арнаутској кули на Косову запаљеној од стране Турака. Са лица (западна страна) је представа војника са пушком у руци у ставу „к` нози“, у српској војничкој униформи, војничком шајкачом на глави и укрштеним реденицима преко груди, што указује на припадност комитима.

У најисточнијем делу гробља, иза цркве, налази се споменик посвећен онима који су уморени од стране банди које су злочиначко деловања из времена аустроугарске окупације наставиле и по престанку рата. То је споменик угледном домаћину **Мојсилу М. Дилпарићу**, комити из Првог балканског рата и првом председнику општине буковичке по ослобођењу ових крајева од Турске, кога је 1. јуна 1921. године одметничка банда Јусуфа Мехонића, бившег аустроугарског подофицира, ухватила, стрељала а потом тешко рањеног заклала у зидинама старе српске царинарнице на Јавору. Тада је убијено још осам лица међу којима и Јанко Обућина из Љепојевића

(бивши интернирац у аустроугарском логору) и Тихомир Дрчелић (по другим изворима Грковић), родом из села Рогаче у Драгачеву, тада командир жандармеријске станице на Јавору. Њихови споменици нису сачувани, гробови им се не знају, али су им имена уписана у спомен списак цркве буковичке. Споменик Мојсилу М. Дилпарићу, није „крајпуташ“ већ је нижи, масиван квадар, од белог камена, чије се стране благо сужавају и завршавају пирамидалним врхом, у виду обелиска, са постаментом који је горњом ивицом украшен плитким фалцом са све четири стране, без епитафа изузев основних података о имену, датуму рођења и смрти покојника. Споменик је подигнут 1954. над гробницом у којој су сахрањени Мојсило и супруга му Вида.

Црква Св. Арханђела Гаврила и Михаила чува спомен списак изгинулих и умрлих бораца у ратовима од 1912 – 1918 год. из села Буковика и Љепојевића. Списак је исписан штампаним ћириличним словима црне боје, фреско техником, на унутрашњој страни јужног зида наоса, на стубцима који подражавају пиластре и раздвајају средњу од источне и западне нише зида. Садржи 68 имена мештана ова два села погинула или умрла у току Балканских и Првог светског рата, као комити, редовни и мобилисани војници српске војске или као жртве терора у току аустроугарске окупације. Стубци - пиластри са списковима су уоквирени танким црним линијама које се, при врху, завршавају полукружно на шта се наслањају насликани тростепени постаменти на којима су прикази православних крстова чији се краци завршавају дволистним орнаментом. Изнад ивице лучног пандатифа нише истом техником, крупним ћириличним словима, исписан је текст посвете, у три реда: „СПОМЕН ИЗГИНУЛИМ И УМРЛИМ БОРЦИМА У РАТОВИМА ОД 1912 – 1918 ГОД.“ У средини првог реда насликан је ловоров венац у чијем пољу је крст чији се краци такође завршавају дволистним орнаментом подражавајући тзв. светосавски крст. Према запису при дну десног стубца Спомен списак је био завршен и освештан, „на Петров – дан, 1928 године“. Испод тога, ситним штампаним ћириличним словима се потписао и његов аутор, Коста Марковић – „Нишлија“.

У засеоку „Јанковићи“, у пољу званом Вршевина, на благо издигнутој заравни покрај пута Божетићи – Љепојевићи – Јавор, налази се гробље зв. Вршевина које припада фамилијама Копуновића, Мариновића, Курђубића-

Јањића, Поповића-Симанића, а у последње време и Сејдовића. На ратнике и жртве ратова од 1912. до 1918. године подсећају три споменика различитог облика, материјала и начина израде.

Први је крајпуташ, од моравског пешчара окер боје, нешто шири од уобичајених споменика тог типа. Налази се уз северозападни угао древне црквине и усађен је у тло без гробног места. Његова особеност је у томе што је подигнут тројници војника, стрицу и синовцима, из буковичке фамилије Мариновића и што, због тога, има два лица, од којих свако замењује један погпун, класичан, крајпуташ. Свака страна споменика је подељена уздужно на два поља: једно, шире, са представом војника, а друго, натписно поље, на коме је епитаф. На источној страни споменика, на десном пољу је представљен војник у српској војничкој униформи са пушком у руци у ставу „к’нози“. У висини његове главе исписано је, с једне стране име, а са друге презиме: **Драгиша Маринковић** (правилно је Мариновић – Б.К.). У левом пољу је епитаф: „Драгиша син Милосава, каплар 3 чете, II бат. (аљона) ибар. („ибарске војске“ -војна формација формирана током 1914. у којој је био велики број војника са подручја тек ослобођеног од турске окупације па тако и из ових села.- Б.К.) III пешадијског пук. тим.(очке) див.(изије). Умро у ропству у Бугарској 1917 год. Бог да и прости. Спомен подигоше отац - деда му Милосав, мајка-баба Цмиљана, брат и стриц Милосав, синовци-браћа Бошко, Радомир, Драгомир.....“ (даљи текст је зарастао у земљу). Са западне стране је у истом маниру, само обрнутим редом, на левом пољу представа војника у српској војничкој униформи, без пушке, а у висини главе, са обе стране лица, исписано је његово име и презиме: **Рајко Маринковић** (правилно је Мариновић и грешка каменоресца из Драгачева се понавља пошто његовом србијанском уху презиме Мариновић не звучи „српски“ већ приморски тј. католички, па га он самовољно покрштава и посрбљује –Б.К.). На десном, натписном пољу, је епитаф: „Рајко син Антонија, унук Милосава, рођен 18.5.1900 год. Редов 3 чете IV батаљон т. Краљ. Гарда. Умро на Васкрс 18. IV.1921 год. у војној болници у Београду. У рату за уједињење свих Срба дала су браћа свој живот и **Владислав** син Милосава Маринковића из Буковика у 30 год. р.с 2 чета, 3 батаљон IV пук. И са.....“ (даљи текст урастао у земљу и заклоњен другим спомеником прислоњеним на овај).

Други споменик у „Вршевини“ је такође за војника из фамилије Мариновића. По облику и мерама личи на спомен плочу јер није усађен у земљунити поседује „усајник“, већ је наслоњен на претходни крајпуташ. Израђен је од белог мермера и састоји се из натписног поља на коме се оштро исклесаним ћириличним словима чита епитаф: „Овде почива **Бошко Мариновић** из Буковика Који као војник одслужи свој рок у војсци и умре код куће 11 маја 1924 год. Бог да му душу опрости. Овај спомен сподиже му брат Вукосав“. Текст епитафа казује да је овај покојник сахрањен ту у „Вршевини“, али данас се ту не познаје никакво гробно место, нити за њега има простора.

Драгиша и Владислав Мариновићи су уписани и у спомен списак буко-

вичке цркве а поред њих је уписан и Рајко као да је и он погинуо или умро у поменутих ратовима.

Трећи споменик у „Вршевини“, око десет метара источно од главног улаза у гробље, постављен је на гробницу ограђену тесаним каменим плочама. Израђен је од белог студеничког мермера у виду квадра чије се бочне стране благо сужавају према врху подражавајући обелиск, а завршавају се преломљеном краћом страном у виду крова „на две воде“. Постамент је урађен од истог камена, шире основе облика квадра, украшен уклесаним геометријским орнаментима дуж горње ивице, у виду низа једнакокраких троуглова, обојених различитим бојама (данас се боје не разазнају испране кишама и снеговима). У врху натписног поља је уклесана стилизована

Споменик Рајку, Драгиши и Владиславу Мариновићу из Буковика и Бошку Мариновићу (мањи бели споменик наслоњен на крајпуташ)

представа ловоровог венца који обухвата крст у средини. Споменик је посвећен двојници угледних домаћина, унуку и деди, **Јовану и Ђоку Копуновићима**, сахрањеним у истом гробу, а који су својевремено, у историјским догађајима овога краја, имали запажену улогу. За Први светски рат везано је име **Јована Копуновића**, који је погинуо бранећи част, живот и имовину свога дома од злочиначке муслиманске банде предвођене познатим злочинцем Муратом Шабовићем из суседне Кладнице. Јован је био прва жртва бандитског терора под покровитељством аустроугарских окупатора на овим просторима. Као такав уписан је и у спомен списак цркве буковичке. Епитаф гласи: „Јован Копуновић ж. (ивео) 63 г. погинуо 17. 12. 1915 год у својој кући од Турака. Спомен подиже син Лазар са синовима“.

БОЖЕТИЋИ

Божетићи имају три гробља: Поповића гробље („у Гајићу“ или „у Горњем селу“), Зорића гробље и гробље „у Дубници“ (код манастира „Св. Тројице“). Како је манастир преко три стотине година био у рушевинама и тек 2007. године обновљен то не поседује никакав спомен списак или спомен плочу посвећене ратницима и жртвама ратова од 1912. до 1918. Године.

У гробљу код манастира, сачуван је само један такав споменик, непосредно испод источне подзиде манастирске цркве. То је мали плочаст „усадник“ од студеничког мермера чије је тело при дну уже и благо се шири ка врху чинећи основу натписног поља у виду неправилног правоугаоника да би се завршио стилизованом окапницом из чије средине се издиже истесан крст једнаких кракова крајева клинасто засечених „на две воде“. У средини крста је урезан стилизован ловоров венац међу чијим огранцима је уписан крст. Натписно поље је са обе стране, оивичено плитким фалцом који се с лица споменика, при врху извија у потковичасти лук у чијем пољу је исписана реч: „спомен“. Посвећен је двојници мушкараца, оцу и сину, од којих је само син погинуо као ратник. Записано је: „Спомен **Антонија Поповића** из Божетића, поживи 71 год. а умро 1. децембра 1925 год. и јединог му сина **Василија** који погибе у рату у 27 својој години13. новембра 1915 год. као војник допунског пука 1 позива. Бог да им душу прости. Спомен сподижу мужу и сину Љубица и свекру и мужу Ста.....“ (даљи текст нечитак због урастања у земљу-Б.К.).

Споменик крајпуташ Тодору Поповићу из Божетића

Јужно од манастира, на самој левој обали речице Вршевине, у пристранку испод куће Поповића, тридесетак метара десно од пута Нова Варош - Божетићи, налази се други, добро очуван споменик, који је, по свему, прави „крајпуташ“. Овај витки квадар од моравског, жућкасто мрког пешчара, са „капићем“ на врху, већ 100 година самује, призивајући путнике, да приђу и прочитају причу о једној прерано покошеној младости, напаћеној и намученој још у својој 18 –ој, а окончаној у 21-ој години живота, оставивши земне остатке далеко од родне груди и несрећног родитеља. Лице споменика је окренуто реци и путу и на њему је уклесана представа српског војника у пуној ратној спреми, с пушком у руци, и дугачким ножем – бајонетом о опасачу. Богато је украшен биљним орнаментима и приказом верских обележја и црквених утвари, посебно на бочним странама као и на јужној страни са епитафом. На једној од бочних страна је представа винове лозе са голубом који једе зрна грозда, а на другој је, при врху, представа неког егзотичног цвета а при дну, исписан наставак епитафа који „чикиризи“ није могао сместити на главном натписном пољу. На наличју споменика, изнад натписног поља оивиченог плитким фалцем, уре-

зан је православни крст усађен у „јабуку“ као на кубету цркве, једнаких кракова који се завршавају тролистима. Са обе стране крста приказан је по један, барокно израђен свећњак, са неупаљеним (или угашеним) свећама, а изнад целе те представе, под самим „капићем“ урезано је црквенословенском скраћеницом ИС – ХР, (Исус Христос). Епитаф гласи: „Спомен овај означаје име **Тодора** јединога сина **Николе Поповића** из Божетића. Ка војник II чете, II бат. 4 пука. Сталног кадра дринске дивизије погибе на Бјелошевцу у срезу Драгачеву 1914 год. борећи се против аустрије. Спомен ура. Отац Никола“. Наставак епитафа, у једној реченици, пренет је на једну бочну страну и гласи : „Служио турску војску 2 г.“ Према протоколу умрлих цркве Св.Благовештења у Штиткову, **Тодор Н. Поповић** је рођен 1890. године у Божетићима, стар 24 године, нежењен, погинуо у позну јесен, 21. новембра 1914. године у чувеној битци на Крстацу код Лучана (брдо Бјелошевац) где је и сахрањен у заједничку гробницу.

(наставак у следећем броју „Савиндана“)

Бошко Б. Којуновић

САБЉАМА ИСКЛЕСАНИ СПОМЕНИК НА БИЈЕЛОЈ ГЛАВИ

Како доћи на Бијелу главу сем пешке или на коњу а далеко би било најлепше доћи хеликоптером. Лепота преко које би се прелетело је несвакидашња: Рибничко језеро и Торник, као највиши врх Златибора (1496 метара), па један зелени амфитеатар кроз који протиче Јабланичка река на чијим се странама налазе низане сеоске куће као две ниске ђердана. На саставку, у кањону, високо издигнута изнад пута, као бриљантни привезак, обрасла у столетне борове, налази се јабланичка црква брвнара са својим собраницима - сеоским софрами.

Високо према југу из хеликоптера би се само назрело сеоско гробље изнад кога се пружа заталасана равница правога златиборског пејзажа. А тамо, даље заселак Цигла са десетак дрвених кућа испод којих протиче Увац и жури према Лиму. Убрзо би хеликоптер морао да се спусти јер би већ стигли до нашег циља - Бијеле главе.

Ливада брежуљкаста, пут којим се ретко пролази, скоро невидљив јер је и он зарастао у траву, а поред пута мали једва видљив споменик који нам прича о великој храбрости наше војске. Споменик је подигнут вођи као у стара античка времена: само се главни именују, остали су део њега. Њему су помагали, за њега су били спремни и живот да дају... Он погибе 21. августа, они његови верни саборци исклесаше му бајонетима споменик (као и Војво-

Исконска еџика веровајно је постојала српски женски код која се у овом народу појављује из неке дубоке подсвесности изазвана тежаким и преломним историјским тренуцима и када се несвесно понављају радње ствари неколико векова. Ненадно се таква једна сила појавила 24. августа 1914. године на Бијелој глави приликом првог сукоба српске и аустроугарске војске. Погинуо је српски командант, мајор Луковић, можда као прва жртва Првог светског рата а његови саборци чине исто што се чинило и у народној песми „Смрт Војводе Кајице“: сахрањују га иу где је погинуо, поред њега сахрањују остале изгинуле. Њему, као команданту, клешу споменик бајонетима, и уклесаше само неколико речи која и данас многа говоре.

ди Кајици из наше народне поезије) и на њему такође бајонетима исписаше епитаф: „**Мајор Василије Луковић, погинуо 1914. године. Испунио своју дужност према Краљу и Отаџбини. Завидимо ти и поздрављамо ти породицу**“. Кратко време су му завидели. Изгинуше сутрадан, њих око 40. Сахранише их у близини свог мајора где се још увек зелени травица, а како и не би кад је крвљу заливена.

Битка на Бијелој глави је једна међу првим биткама Великог светског рата. Одиграла се 21. и 22. августа 1914. године. Почела је 21. августа када је око 9 сати ујутру велика војна сила Аустроугарске царевине нагрнула преко Дебеле косе на малену Србију. Бијела глава и Дебела коса су тремеће између Турског, Аустроугарског царства и Србије која је у Балканским ратовима већ ослободила део своје браће испод турског јарма. непријатеље је сачекала Ужичка војска Лимског одре-

да која је била састављена од редовне војске, од резерве и од добровољаца.

У српској војсци је био велики број добровољаца из вишеградског подручја, који се нису појавили на аустројској мобилизацији чији су поданици били. Њих 380, међу којима је било и девет муслимана, које је у селу Штрпцима, попут нама познатог косовског причешћа у Самодрежи цркви, причестио свештеник Коста Поповић. Поп Коста је причао да су муслимани добровољци сачекали да се њихова православна браћа причесте па су заједно прешли границу и прикључили се српској војсци.

Иако им је првог дана погинуо заповедник, мајор Луковић, војска је наставила храбро да се бори. У овом сукобу са српске стране погинуло је још око 40 бораца који су сахрањени на ливади поред свог мајора. Рањен је 71 српски борац. Од непријатељске војске се не зна тачан број изгинулих јер су они своје одмах одвлачили са пришта, али су им остављали војничке торбе које су наши по завршетку сукоба пребројили и било их је преко 70. Другог дана битка је завршена јер су непријатељске јединице морале да се повуку према Церу на коме је већ трајала чувена офанзива. Без обзира на исход ове битке српска војска је ипак успела да спречи непријатеља у продору према Ужицу.

Удаљеност овог места, које је и данас без путева, са ретко насељеним кућама, учинило је да временом и ова битка и овај споменик падну у заборав. Давне 1939. године наша тадашња држава поводом шестопедесетогодишњице од Косовске битке организовала је и обележавања знаменитих битка и догађаја везаних за Балканске и Први светски рат. Том приликом је у Прибоју подигнута меморијална црква посвећена Св. Кнезу Лазару у коју су сахрањени борци Лимског одреда који су се борили на овом пограничном

Споменик мајору Луковићу

Спомен чесма на Бијелој глави

подручју. У селу Штрпцима је урађена костурница у коју су пренети посмртни остаци изгинулих на Бијелој глави где им је подигнут и споменик са именима док су посмртни остаци мајора Луковића пренети у његово родно место Кнић код Крагујевца.

Место битке на Бијелој глави које се данас налази на граници између Републике Србије и Републике Српске и тромеђи три општине: Чајетине, Прибоја и Рудог сем споменика мајору Луковићу до наших дана је остало необележено.

Овом месту, које се налази на преко 1000 метара надморске висине, и данас се тешко прилази јер путева скоро да и нема а такве је лепоте да се нешто лепше тешко може где наћи.

Дугогодишњи свешетеник, сада већ у пензији, часни Радован Ћосић, обилазећи годинама своју парохију,

знао је сваки њен кам па и споменик мајору Луковићу. Поводом тога упутио је писмо свом негдашњем парохијанину Вукомиру Божанићу са предлогом да се поводом сто година од Првог светског рата обележи и ово место.

Божанић је, по разговору са руководством општине Чајетина, организовао један сусрет на Бијелој глави са народом овог краја баш на дан битке, 21. августа 2013. г. Били су представници општина Чајетина, Прибој и Рудо. Обавештени мештани села Јабланице и Цигле стизали су пешке, колима или на тракторима... у завежљајима су носили пите, погаче, мало кајмака, понеку пљоску. Положено је цвеће и упаљене свеће на споменик мајора Луковића.

Тога дана формиран је Одбор за постављање новог споменика на Бијелој глави. Поред представника три

општине: Чајетине, Прибоја и Рудог у Одбор су ушли и генерали, историчари, уметници, као и остали угледници са овога подручја.

Уз све тешкоће, којих је било безброј, поваљан је пут, доведена вода и озидана велика спомен чесма. У њу је уграђен мали, бајонетима исклесани, споменик мајору Луковићу.

Уметничко решење овог споменика урадио је сликар Владимир Митровић из златиборског села Трнаве и приложио као дар и вечни спомен на изгинуле борце са Бијеле главе.

Кишна година као што је била 2014. не памти се дуго у нашем крају. Али тога дана, 22. августа, тачно сто година од битке, сунце је обасјало читав Златибор као да је хтело да нам покаже колико је лепа наша земља и да жртве које су ту пале нису биле узалудне. Уз присуство великог броја грађана, не само из поменуте три општине већ и из читаве Европе, председник општине Чајетина, г. Милан Стаматовић свечано је открио овај споменик а стари свештеник Ћосић са својим колегама освештао је ово место сећања. Учесници са Међународног фестивала спортског филма који су овом чину присуствовали потрешени сценама родољубља исказаним поред споменика, рецитовали су родољубиве стихове великих руских песника.

Надајмо се да ће Бијела глава постати место на коме ће се окупљати млади, жељни природних лепота, пешачења, планинарења и да ће овај лепо споменик увек осветљавати понека свећица.

Боса Росић

САН СВАЊАВА

Чезња је наша расла
До усијања до неспокоја
Кањоном ће сватови проћи
И ми их морамо виђети и чути

А текла је Тара текао Кањон
Стијене саме собом веселја чиниле
Вода и ватра и камен и зрак
Нечем се великом радовали
Ено их ено ево их ево ииих!
Чуо се однекуд неко негђе
И сви су пошли на врата сна
Своју срећу укупном снагом
Тренутка истине да би ојачали
Сретали их одједи прародитељски

Из литица Кањона гледали отвори
Тамна вратанца што у громади
Неизмјерном тамом затварају нешто

Нешто што неко назива пећина а неко страва
И кажу да та тама у само срце земљино води
И да увијек отуда може потећи вода
Долећети зло или се јавити какав црни знак
Хрупити аждаха или неко наш зао
Онај који зна Тајну и који може све

Иако нам се више свиђа прича
Како је тамо скрито сво благо свијета
Нечије је било и нечије опет биће
Све могућности су сада на видик

Али кад све се стишало
И кад смо се на тренутак вратили себи
Нијесмо били сигурни да ли се то усрећило
Човјек или велика Црна Птица
Што давно нагнијезди се у нама

Зоран Раонић

НЕКРОПОЛА У ХРТИМА

Номинација стећака за Листу светске баштине и европски пројекат прекограничне сарадње HER.CUL

Од 2011. године, кад смо за двадесет и први број Савиндана најавили да је археолошко налазиште Грчко гробље у селу Хрта једно од тридесет средњовековних некропола предложено за прелиминарну Листу светске баштине па све до краја 2014. године реализован је велики број различитих активности.

У оквиру пројекта „Заједничке номинације средњовековних надгробних споменика – стећака“ тимови за израду номинационог досијеа четири државе, Босне и Херцеговине, Хрватске, Црне Горе и Србије, обавили су захтеван посао припреме овог документа. У току конференције Већа министара Југоисточне Европе, у мају 2014. године у Охриду, министри четири државе потписали су номинациони документ и предали га Ирини Бокској, главном секретару УНЕСКА за упис стећака на Листу светске баштине.

Оперативни водич за имплементацију Конвенције о заштити светске културне и природне баштине (параграф 132) истиче потребу да за свако предложено културно добро буде припремљен план управљања. План управљања је међународно препознат као централни инструмент обједињеног планирања, заштите, истраживања, презентације и коришћења непокретних културних добара, нарочито оних која се налазе на Листи светске баштине. С тим у вези, овај документ приређен је по партиципативном систему у сарадњи са представницима кључних институција у Пријепољу и Бајиној Башти. Одржано је више састанака у Музеју у Пријепољу где су учесници анализирали значај Грчког гробља у селу Хрта и туристички потенцијал Пријепоља. Завршени документ презентован је 22. новембра 2013. у Музеју, а Скупштина општина Пријепоље усвојила га је одлуком објављеном у Службеном листу 1. јула 2014. године.

Општина Пријепоље и Грчко гробље у селу Хрта од 2012. године укључени су у пројекат HER.CUL

– „Валоризација културне баштине средњовековних стећака на западном Балкану“. То је пројекат Европске уније, финансиран из програма под називом „Preparatory actions for preserving and restoring cultural heritage in conflict areas in the Western Balkans for the year 2010 – EUROPEAID/131266/C/ACT/MULTI“. Трајао је три године, а у новембру 2014. је завршен.

Пројекат је водила Регионална развојна агенција Дубровачко-неретванске жупаније ДУНЕА, а пројектни партнери били су Туристичка заједница западне Херцеговине – БиХ, Свеучилиште у Сарајеву – БиХ, Републички завод за заштиту споменика културе – Београд, Србија и Општина Пљевља – Црна Гора. Циљ пројекта заснован је на потреби да се очувају изузетно вредни и јединствени стећци на подручју четири државе путем конзервације на два локалитета: Новаково гробље у Чепикућама у Хрватској и Бијача код Љубушког у БиХ и прикупљања потребне документације за налазишта Марина шума у Пљевљима, Црна Гора и Грчко гробље – Хрта у Пријепољу, Србија. Оваквим активностима предвиђено је да се подстакне развој заједничке културно-туристичке понуде засноване на размени знања и искустава стручњака и умрежавања институција, као и на стварању конкурентности локалних заједница путем обнове баштине.

На почетку пројекта формирана је мрежа стручњака у различитим областима повезаним проучавањем и презентовањем културног наслеђа под називом 4MEDTOMB. На конференцији која је приређена у октобру 2012. године у Сланоме представници Пријепоља били су Славољуб Пушица, директор Музеја и Душка Бајић, директорка Туристичке организације Пријепоље. Разговарало се о значају повезивања овог пројекта с номинацијом стећака за Листу светске баштине, као и о сарадњи свих учесника у будућим активностима. Учесници конференције обишли су једну од

изабраних локација, Новаково гробље у Чепикућама.

У 2013. години изведени су радови у трећој радној области – заштита материјалног и нематеријалног наслеђа стећака. У оквиру радног пакета за израду документације на археолошко налазишту Грчко гробље у селу Хрта путем тендера ангажована је фирма Digital Mind из Београда. Овај део пројекта почео је у мају а завршио се у новембру 2013. године. Мештани села Хрта претходно су обавили рашчишћавање и уређење простора око стећака. Предивни простор средњовековног гробља добио је нов, узбудљив изглед уређеног археолошког парка. Лепота стећака, велики број орнаменталних мотива, уметнички детаљи у моделовању површине споменика у потпуности су дошли до изражаја. Резултати трећег радног пакета су модерна документација у којој су сви споменици обрађени на основу 3Д модела и публикација „Грчко гробље“ у издању Републичког завода за заштиту споменика културе и Digital Mind. Део тиража публикације уступљен је Музеју, туристичкој организацији, месној заједници и невладином сектору у информативне и промотивне сврхе. Веома преузимајући мештани, који су препознали изузетну вредност баштине у свом селу, ангажовали су се да санирају и уреде приступни пут у дужини од 1,5 km, који у последњим месецима 2014. године добија финални слој асфалта, као и на изради табле са обележеним правцем за културно добро.

Трећи радни пакет у 2013. години подразумевао је припрему и израду заједничке „Стратегије за очување стећака у четири укључена подручја“ на нивоу општина Дубровник, Љубушки, Пљевља и Пријепоље. За овај део пројекта путем тендера ангажована је фирма Neig из Сплита. Утврђено је да се у границама ове четири општине налази 190 средњовековних гробља са 3321 стећком. Као предмет заједничке стратегије сарадници у пројекту изабрали су за Дубровник

Грчко гробље у Хртима после обнове

25 локација, за Љубушки и Пљевља по четири и за Пријепоље пет локалитета (Грчко гробље у Хрта, Света гора у Великој Жупи, Бијело поље у Хисарцику, Гостун и стећци око цркве у манастиру Давидовица). Истакнути циљеви заједничке стратегије за очување стећака јесу да се омогуће услови да се стећци добро чувају и презентују, мултидисциплинарна истраживања, повећање свести локалне заједнице и целог региона о значају стећака и развој одрживог економског коришћења локација, пре свега развојем туристичких капацитета. Приређивачима Стратегије у Пријепољу посебну помоћ својим познавањем културног наслеђа стећака пружио је Зоран Малешкић, испред Милешевског културног клуба „Свети Сава“. У припрему стратегије укључили су се и други представници институција у Пријепољу, а ова активност делимично се преклопила и са израдом плана управљања.

Стратегија је документ који омогућава заједничко конкурисање за средства у пројектима прекограничне сарадње и на тај начин су изабране локације постале приоритет. Предложена су два програма које је могуће у будућности развити и реализовати у пројектима прекограничне сарадње. То су „Стећци и средњовековна утврђења“ и „Интерпретативни центри – центри за посетиоце“. Први програм осмишљен је на основу чињенице да се средњовековна надгробна обе-

лежја стећци налазе у близини истовремених средњовековних утврђења из XIV и XV века. Такви примери са изабраног подручја су утврђења Стари град Љубушки, Милешевац код манастира Милешева, Смрданград код Сливна Равног и Сокол кула у Конавлима. Поред основног циља да се обнови и презентује културна баштина свакако важан циљ пројекта је повећање свести локалног становништва о вредности стећака и њиховој повезаности с другим истовременим културним добрима.

У трећој години извођења пројекта у Пријепољу представљена је „Стратегија за очување стећака у четири укључена подручја“ која је обављена 3. јуна 2014. године у просторијама Музеја. Презентацији су присуствовали представници музеја, туристичке организације, општинског одбора за културу, месне заједнице, невладиног сектора, канцеларије за младе, привредних предузећа, а догађај је пропраћен у медијима. Скуп су отворили Маја Ђорђевић, представник партнера пројекта и Славољуб Пушица, директор Музеја. Досадашње резултате пројекта HER.CUL представила је координатор пројекта Марија Радовановић из Развојне регионалне агенције ДУНЕА, радове на Грчком гробљу у селу Хрта у 2013. години представила је М. Ђорђевић, а „Стратегију“ представио је Иван Алдук, Министарство културе Републике Хрватске. После презентације уследила је

дискусија у којој су учествовали готово сви присутни.

У оквиру последњег, четвртог, радног пакета – Активности валоризације стећака реализована је изложба „Стазама стећака“ која је од 5. септембра до 25. новембра излагана у Дубровнику, Љубушком, Пријепољу, Пљевљима и Бриселу. Аутор изложбе је Ивона Михл, а изложбене фотографије стећака са десетак изабраних локација дело су дубровачког фотографа Зорана Мариновића. Критеријум за избор локалитета и појединих стећака био је искључиво визуелно уметничког карактера. За територију Пријепоља аутор се определила за чисти архитектонски израз аркада на стећцима са Грчког гробља у Хртима и тајновитост споменика поред цркве у манастиру Давидовица. Изложбу је пратило шест звучних слика природе аутора Јошка Талете. То су ветар, вода, летња врућина, ватра, звона, киша и грмљавина који су прожети звуцима традиционалних инструмената. Изложбу у Музеју у Пријепољу, 14. октобра, отворио је заменик председника Општине, Добро Лазаревић.

Активност у четвртог радном пакету била је формирање Стазе стећака на подручју које је у оквиру четири државе обухваћено пројектом. То је новоуспостављена туристичка рута у коју су укључене 32 локације, међу њима и три средњовековна гробља предложена за Листу светске баштине. У Пријепољу путоказима (саобраћајна сигнализација – браон табле) биће обележени Грчко гробље у Хртима, Света гора у Великој Жупи, Бијело поље у Хисарцику и Гостун. Овај путоказ садржи симбол стећка – карактеристичну представу споменика са кровом на две воде (слемењак). Туристичка организација Пријепоље преузела је обавезу постављања сигнализације у сарадњи и уз одобрење општинских надлежних органа.

За четири кључне локације, које су биле предмет радова у трећем радном пакету, припремљене су информативне туристичке табле, а међу њима је Грчко гробље у Хртима.

Завршницу пројекта пратио је разноврсни промотивни материјал

– флајери, водичи, брошуре туристичког типа. Пројекат је крунисан промотивним филмом „Стазама стећака“ чији су аутори Матко Салтарић и Тони Бановић. Аутори су повезали материјалну баштину стећака и информације о туристичким местима у околини, далеку прошлост и традицију подручја. Овакав видео намењен је за приказивање на туристичким сајмовима, на туристичким web страницама и порталима и у том циљу је опремљен титловима на енглеском језику.

Један споменик, слемењак с Новаковог гробља у Чепикућама, послужило је као модел за сувенир који је израдило Удружење особа с инвалидитетом „Пријатељ“ из Метковића.

Округли столови под називом „Валоризација стећака у туризму“ одржани су у Дубровнику, Љубушком и Пљевљима у току трајања изложбе у овим местима. Циљ разговора стручњака и шире публике био је да се утврде могућности коришћења локација са стећцима у туристичкој понуди укључених региона, односно да се учврсти веза резултата научно-истраживачких радова и практичне примене у туризму. Отворена је могућност да се организују нови програми, оспособе туристички водичи и успостави чвршћа сарадња између туристичких организација.

Важно је напоменути да је у току трогодишњег трајања пројекта редовно обнављана интернет страница (<http://www.hercul-project.eu>) и да су све информације о активностима биле брзо приступачне и добро илустроване.

Конференцијом одржаном 24. новембра 2014. године у Малој градској вијећници у Дубровнику, завршен је пројекат HER.CUL. О оствареним активностима говорила је координатор пројекта Марија Радовановић, док су представници партнера и сарадника на пројекту представили су резултате пројекта на њиховом подручју као и теме везане за стећке. Маја Ђорђевић, Републички завод за заштиту споменика културе – Београд, приказала је активности у вези пројекта темом „Управљање средњовековним гробљима са стећцима – изазов за

локалну заједницу, студија случаја: Пријепоље и Бајина Башта у Републици Србији“, Драгиша Сокић из ТЗ Пљевља (Црна Гора) говорио је на тему „Будућност стећака на подручју општине Пљевља – улога ТЗ Пљевља“, Ивана Бухач, представница ТЗ Жупаније западно-херцеговачке (БиХ) говорила је о теми „Стећци у туризму – улога ТЗ Жупаније западно-херцеговачке кроз пројекат и у будућности“, Вјекослав Виерда, модератор Округлих столова приказао је закључке и говорио о „Могућностима валоризације стећака у туристичкој понуди регија укључених у пројекат HER.CUL“, Иван Алдук, Министарство

дом номинације стећака за Листу светске баштине и европског пројекта HER.CUL, њихово преплитање и међусобно повезивање допринео бољој видљивости стећака у Пријепољу у сваком погледу. Овај изванредни средњовековни споменички опус, посебно на локацији Грчко гробље у Хртима, наметнуо се као тема за нове облике туристичке и културне промоције иначе богатог историјског наслеђа у Пријепољу. Повезивање стручњака у региону током трајања оба пројекта отворило је могућност протока идеја и образовања нових програма међудржавне сарадње. Посебно је важно да су се у Пријепољу укључили

Изложба у Пријепољу

културе Републике Хрватске, упознао је присутне о „Процесу номинације стећака на Листу светске баштине“, а Домагој Перкић, Дубровачки музеји, представио је „Смернице за даље очување стећака у Дубровачко-неретванској жупанији“. Заједнички закључак био је да су постигнути одлични резултати, највише везани за видљивост и валоризацију стећака у локалној заједници као и да је пожељно да се започете активности овим пројектом не заврше већ наставе у другим видовима и међусобној сарадњи.

Чињеница је да је велики број активности у оквиру оба пројекта, припреме плана управљања пово-

многи представници институција. Домаћин свих дешавања био је Музеј, а активности су обављене захваљујући ангажовању мештана месне заједнице Мијане којој припада Грчко гробље у Хртима, Туристичкој организацији, Милешевском културном клубу „Свети Сава“, представницима основног и средњег образовања уз сталну подршку Општине и медија. На основу позитивне енергије која се развила у току претходних година оправдано је да искрено очекујемо да стећци ускоро постану део светског наслеђа.

СРБИН ЈОШ ДВА ДО ТРИ САТА

(Пријовест̄ о икони)

Често обичне приче чувају тајне великих још увек неиспричаних, насупротив оним одавно познатим и чврсто утемељеним у меморији народа чијим су концима изаткани. Приче о иконама тим чудесним сведоцима битисања увек су нове па и када су више пута препричаване и допуњаване. Карактерише их свежина нове епохе, односно нових приповедача у односу на старе.

Истините приче нису реткост мада их је све мање и мање. Чудесна збивања која може само режирати врховни судија и којих у сваком људском битисању мора бити - најчешће су прекривена велом заборавља. На срећу новијег времена - за разлику од епског у коме је врх успеха био досегнути властита помен у песми - многи догађаји данас остају записани. Па и они који су се збили у ранијим деценијама полако излазе на видело. Ова истинита приповест о икони води нас до мање познате породице Андравић из Нове Вароши. Да није ове чудесне, судбинске приче можда о њима, као уосталом о многим другима који долазе и одлазе са овога света, не би се ништа ни знало.

Андравићи из Нове Вароши

О Андравићима још понешто знају старији суграђани ове планинске вароши. Али и њима сећања све више бледе. Из старосавних књига сазнајемо да су преци Андравића досељени у Стари Влах у последњим годинама XIX века. Кажу да су стигли из Црне Горе, из Петровца или неког села у близини Сутомора. Био је тежак и претежак живот на камену па се Тимотије и Мика Андравић одлучише да спас за себе и децу потраже негде у Србији или Турској. Имали су изгледа и неке својте у Старом Влаху који им помогоше да преброде прве дане и месеце у новом крају. Са собом су повели троје мале деце Милорада, Добривоја и Милицу. Имали су још деце али су им рано умирала нека приликом рођења а нека касније. Елем, они су се почетком XX века доселили у Нову Варош и за скроман износ изнајмили од власника део Томића куће на Зебиновцу. Отац и родоначелник Тимотије који се и у старом

Богородица са Христом и Распеће

завичају помало бавио трговином увиђа да и овде у центру Старог Влаха вреди покушати са трговачким пословима. Закупио је још једну просторију у којој Андравићи отварају радњу са бакалском робом. Посао се добро развијао па породица одлучи да гради сопствену кућу у центру Нове Вароши. Мало по мало кућа се сагради и Андравићи постадоше познатија трговачка породица у овој вароши.

Животни пут њихове деце лично је на судбине многе друге деце из ових суморних крајева. Склоност ка механичарској вештини одвела је најстаријег сина Милорада на учење пушкарског заната. Е ту су били на далеко знани нововарошани Мусићи који су у Вигњевима држали занатску радњу за израду и поправку оружја које је још увек било и остало на великој цени. О млађем Добривоју зна се да је пошао очевим путем и наставио трговачки посао а о сестри Милици нема много сазнања осим да се удала у Нову Варош где је засновала породицу.

Прича не би могла тећи уходаним стазама пригодним за очи и уши оних који ће је читати и тумачити да судбина није у своје руке преузела читав случај. Наиме, нешто пре почетка Балканских ратова 1912. године, који су значили и ослобађање ових крајева од османске власти, старијег Милорада турска власт позива у војску. Служио је изгледа негде у близини, помажући да се

оружје државе која ће се врло брзо повући са ових простора – одржава у добром стању. Једна незгода која се збила приликом маневара неке турске јединице биће пресудна да се судбина најстаријег Андравића Милорада изгледа дефинитивно реши. Он је лако, за разлику од османских официра извукао заглављени топ на задату кату чиме је изазвао усхићење официра и подофицира. Како се део јединице повлачио према престоници Стамболу, ваљда због наговештених ратних операција, турски официри предложи Андравићу да са њима пође у Стамбол.

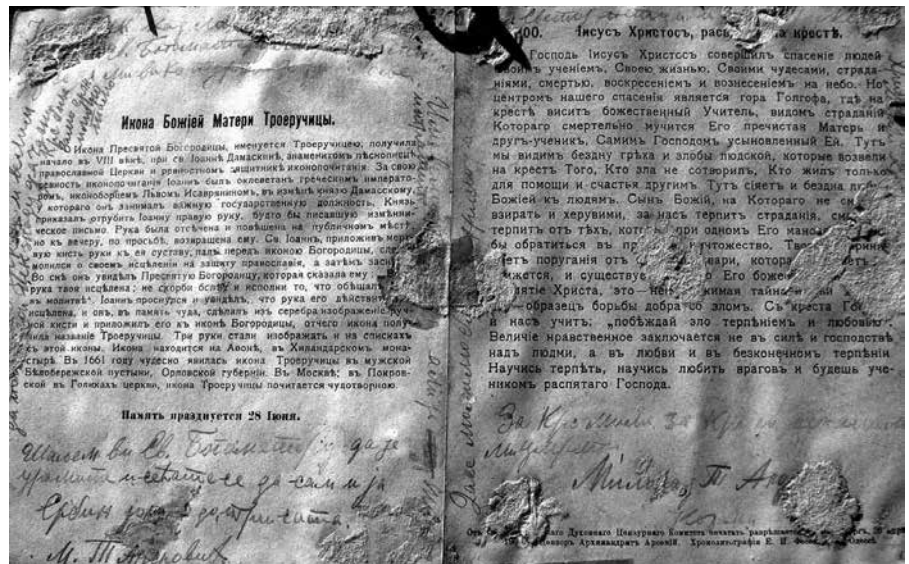
Нема поузданих трагова у приповести оних који су збивања бележили властитом меморијом да ли су Андравићи били сагласни са одласком сина на овај далеки пут. Све упућује на то да је породица, односно отац и мајка дали благослов, рачунајући да ће њиховом сину оружју, бити много боље у османској метрополи него у малој вароши у Старом Влаху. Изгледа да нико није слутио нити се надао да ће у следећим годинама односно релативно брзо - читав крај бити ослобођен и да ће припасти Матици Србији. Али Милорад Андравић одлази са Турском војском у Стамбол. Опроштај са родбином није лично на оне тужне чинове жалопојки очева, мајки и родбине за колонама деце отргнуте од родитеља - који су остали још увек у памћењу из претходних столећа. Тада је принудно отимање

хришћанске деце – аџами оглан – сваке пете године за јаничарску службу, понекад праћено сакаћењем руку или ногу или неким другим начинима избегавања ове сурове обавезе. Пут Андравића у Стамбол као и много тога што се збивало тих година, остало је обавијен велом непознаница а покушај одгонетања уследиће нешто касније.

О судбини старијег Андравића после одласка у Истанбул мало се зна. Сва сазнања добијана су посредно преко пријатеља, родбине и трговаца. Изгледа да је породица најпоузданије податке о њему и његовој судбини, добијала од сјеничких трговаца. Ови вредни путници из Сјенице у Стамбол остали су познатији по оскудности пренетих информација али и чврстине задате речи.

Најчешћа порука прослеђена брату Добривоју била је да је „Милорад жив и здрав које и њима у Вароши жели”. На жалост, писма нису стизала или су можда била написана па неким још увек неодгонетнутим поводима нису послата (и остала су непрочитана). Како је време све брже одмицало а од Андравића није било никаквог гласа, породица је трагала за могућношћу добијања неке весте о њему. Обећања су стизала од знаменитих муслимана, примерице ефендије Османа Хацића који је знао турски и наводно често у Турску због трговине путовао, али помоћ је била сасвим незнатна. Од помоћи није било ни ангажовање Црвеног крста у ратним и послератним годинама када се трагало за хиљадама несталих или погинулих. У међувремену умро је млађи брат, Добривоје. На самртном одру оставио је аманет да породица учини све што је у њеној моћи да се нешто докучи о Милораду несталом у Стамболу. Постепено на све је, као уосталом свуда у свету, падао тихи али неумитни вео заборава.

Завет млађег Андравића који је умро не знајући шта му се заправо збило са братом, нису заборавили млађи као ни старији чланови породице. Посебну упорност показивала је Добривојева супруга Зора чије је уверење било да ће сјенички трговци први открити судбину њеног девера, Милорада. Помоћ Сјеничака била је најнеизвеснија али и најсигурнија. Ако проговоре биће то због части и заклетве али ако и даље ћуте на то су принуђени због неког круп-

Полеђина иконе

нијег повода. И показало се да сјенички трговци нису без разлога ћутали. Први глас који је стигао у Нову Варош после 1917. године, био је и најсуровији. Тога су били свесни како носиоци ове весте тако и онај који им је вест послао. „Милорад је жив и здрав, живи у Стамболу, оженио се султановом ћерком, променио веру, и у међувремену добио три кћерке”. Ново име, затим место где живи, као и шта ради - они никада нису сазнали.

Сјенички трговци показали су се најсигурнијим весницима и поузданим тумачима збивања. Али ништа изван тога. Време за саопштавање таквих вести њима није ишло у прилог. Они су били свесни новог времена као и потомци Андравића. Стари Влах и Нова Варош ослобођени су османског ропства после готово пет столећа; сада су у Србији као уосталом и читав Санџак. Бити преобраћеник у ислам у тим временима било је више од јереси. Али живот људски тајна је недокучива. Можда су о томе мало знали старовлашки житељи као и наследници породице Андравића.

Када су после неочекиване весте о судбини најстаријег члана Андравића, Милорада - која се иначе дуго у породици скривала - стигле у Нову Варош златне кашичице као његов дар – радост породице морала је бити подељена. Осећај да их није заборавио да је жив и здрав - део је срећне весте којој су се морали обрадовати. Са друге стране, да ли је то онај Милорад који је са пушкарским занатом отишао у Стамбол; или је то можда неко други; сада са

другим именом и друге вере о чему су већ били обавештени? Коначно, можда је златним кашичицама послатим Андравићима у Нову Варош - осим подсећања послата и нека нова порука? Која и каква – остаће као и неке друге – тајна. Када су после можда само једне године (око 1920. год.) у Нову Варош сјенички трговци донели један други поклон чини се да и овај дар није у породици оставио јачи утисак. А можда и јесте? Била је то двострука икона штампана у Кијеву, какве су се лако могле купити на базарима или у продавницама турске метрополе. На левој страни била је представа Богородице Тројеручице са Христом а са друге стране Распеће Христово. Икона је била залепљена на картон и увијена у платно. Писма или других писаних трагова није било, или није Андравићима уручено. Икона је урамљена и дуго чувана у старој породичној кући у Новој Вароши.

Икона и ойрошјај

Прича би као и многе друге овде могла бити завршена. Јунак приповести Милорад Андравић срећно је ожењен ћерком сада већ бившег султана, живи у Стамболу и има троје деце. О његовом преобраћању у другу веру у далеком Старом Влаху мало се или нимало знало. Много је сличних приповести режирала људска судбина. Унутарња драма у његовом бићу нигде није наговештена као да је није ни било. Дакле, прича се овде могла завршити, али није. Можда је она заклетва земље – рају и о сазнању свих тајни - била још увијек на снази...

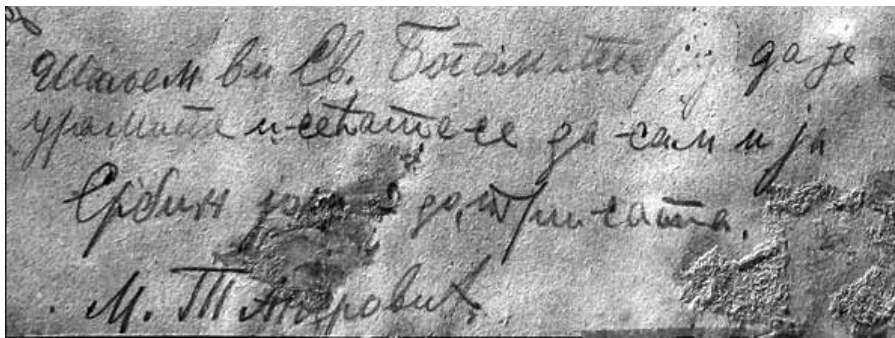
Протоком времена и доласком млађих све више се у овој старо-влашкој вароши заборављао онај Андравић одсељен у Стамбол. Успомена на њега висила је на зиду породичне куће и све више је бледела. У неком времену, тачније деведесетим годинама XX века, започета је градња цркве на Љубичиној Равни недалеко од Нове Вароши. Зора Андравић супруга почившег Добривоја, притиснута давно предатим аманетом и већ у годинама, одлучи да икону свог девера, давно поклоњену, приложи новоподигнутом храму. Можда је страховала да се икона после ње неће узорно чувати, па је боље да се цркви приложи. Тако и учини. Али пре него што ће икону предати нововарошком свештенику, замоли ћерку Шану да је мало очисти и скине прашину са ње. Како судбина ненадано, изнова преузима случај у своје руке, икона ис-

Богородице Тројеручице: „*Шаљем ви Св. Богородици да је урамиме и сећаиме се да сам и ја Србин још два до три саића*”.

Дакле порука је сасвим јасна, као и чин који је свему претходио. Он је на неколико сати пре процеса преобраћања (или обрезивања) отишао у цркву купио икону, на њеној полеђини оставио писану исповест, залепио на картон и предао онима који ће је са собом понети у Нову Варош. Очекивао је да ће они лако открити написани текст и да ће му можда и овај тешки грех опростити. Бити Србин још „*два до три саића*” значило је остати таман толико времена у вери православној. Сва је прилика да је у цркви платио свештенику или монаху за неку краћу молитву или је трагајући за неким другим начином ослобађао властиту душу. Да ли је у томе успео остаје потомцима да одгонетају.

ре из које је Андравић поникао, и призивајући у помоћ савремене критеријуме – то је у сваком случају морала бити дубока несрећа. Неко ко се на тај корак одлучио морао је то учинити из најдубљих, дакле унутрашњих побуда. Одлуку да пређе у ислам по свему судећи Андравић није донео присилом. У време када се на то одлучио Османско царство било је на издисају. На хоризонтима Босфора и Дарданела назирали су се обриси једног новог доба из кога су постепено нестајали феудални стереотипи и нужност брачне заједнице истоверног опредељења. Бар су, ако се може веровати документима једног другог времена, та правила успостављена другим законима и побудама другог државног устројства.

На крају, спас од дубоке, интимне трагике налазио се у икони. То је било добро знано Андравићу, преобраћенику, када се одлучио да грехе исповеди Богородици са неколико набрзину исписаних и скривених реченица. Тиме је можда бол преобраћања накратко у њему уминуо или је савест умирио. Друге утехе у тој тешкој одлуци није било осим у икони, којој се иначе поверавамо и у другим различитим околностима. Икона је персонификација вере, симбол ослобађања од греха, утеха и нада. Када је наизглед све потонуло остаје персонално обраћање лику који је на дасци или папиру насликан. И нада да ће нам помоћи, из невоље спасити, грехе опростити. Коначно бити „*Србин још два до три саића*” симболизује највећу интимну драму. За њега је појам националне припадности - било верско опредељење. Он ће се после чина прихватања ислама окренути на другу страну и неће више бити то што је био. И његова деца неће носити префикс његовог порекла, што и није најтеже јер су она најмање крива за одлуке родитеља. Имао је дубоку свест о томе. Најзад може ли се поставити питање да ли је била храброст да се одлука саопшти онима које ће то највише заболети? На срећу или несрећу, тајна скривана више од седамдесет година откривена је случајно, са много мање бола и патње него у времену када је исписана.

Опроштајни запис Милорада Андравића

паде Шани из шака, паде на под, стакло се разби а залепљени ћошак одвоји се од картона. Изненађене, оне видеше да је спољашња страна штампане иконе била исписана и да су то давно написане и непрочитане поруке Милорада Андравића. После нешто више од седамдесет година стајале су, већ избледелим мастилом исписане реченице. Писане у журби и конфузно, оне у суштини персонификују сву трагику његове личне судбине. Да не би оштетио текстуални део о Тројеручици и Распетом Христу на позадини, Андравић је реченице исписивао на маргинама попут средњовековних преписивача рукописних књига. Осим молби за спасење душе упућене Богородици и тешко читљиве реченице о преузимању иконе из неке цркве; „...јер велим да ћошаљем нек знаду да часни крс боље вамо држим но њамо”, открива се најразговорнија и најдубља порука јасно исписана на полеђини

Склапајући приповест ове врсте са веродостојним збивањима и опроштајним текстом који стоји пред нама, мешавином знаних података и хипотетичких рефлексива, аутор се нужно суочава са критеријумима друге епохе у коју тешко може проникнути виртуелни (могући) савременик. Дакле, у потрази за ехом давног збивања, закаснелом приповедачу остаје да се сам затвори у властиту интиму и у суочавању са самим собом можда назре силуете покиданог мозаика и трагике преобраћеника Милорада Андравића? Јер то није чин, познатог људског греха својственог обичним људима које сусрећемо на улици или на неком другом месту. Лавина питања своди се на једно. Како доћи до суштине и дати прави одговор, Зашто...? Одговор који је главни актер и сведок одавно са собом однео у гроб. Апстражујући делимично аршине патријархалне, традиционалне култу-

БОЛНИЦА МАНАСТИРА МИЛШЕВЕ

О развоју српске средњовековне медицине говорено је и писано врло опширно и исцрпно, али о развоју медицине у Средњем Полимљу није речено скоро ништа. Оправданост се може наћи у чињеници да о томе постоји заиста врло мало података, са једне стране, а са друге, потиснутост и занемареност милешевске болнице с обзиром на величину и значај самог манастира. Зато и није чудо што је милешевска болница просто заборављена, а самим тим и њен значај везан за живот људи са тог терена.

С обзиром да се болница помиње у записима XII века, то се још и на основу извесне историјске грађе, која додуше о болници не говори ништа директно, може донекле реконструјисати њена делатност, која се одвијала у сенци много важнијих збивања у самом манастиру и око њега.

Оснивачи великих манастира су издавали посебне повеље, у којима су прецизирали ранг манастира у односу на остале, затим његове поседе и обавезе, а понекад и уређење живота у самом манастиру. Видну улогу у формирању тих повеља имали су Свети Симеон и Свети Сава, што је у доцнијим повељама назначено као: „закон Светог Симеона и Светог Саве“, а што је пак Савин биограф назвао „доброзаконе“. Живот у првим српским манастирима Свети Сава је уредио уводећи извесна правила, као једина средства која су могла да ускладе живот у таквим заједницама. У четрдесетом поглављу ова два типика, назначени су прописи „О болници и о болничарима“ - „О БОЛНИЦИ И О РАБОТАЈУЩИХ (I) БОЛЕМИ“. Тиме је Свети Сава значајно почетак здравствене културе у нас.

ВРЕМЕ, УЗРОЦИ ОСНИВАЊА И РАДА МИЛШЕВСКЕ БОЛНИЦЕ

Прве српске манастирске болнице основане су почетком XII века залагањем Светог Саве и то: у Хиландару око 1191. године и у Студеници 1208. или 1209. године. Време њихових настанака било је посредно или непосредно везано за појаву хиландарског или Студеничког типика.

Што се тиче времена оснивања прве српске болнице у Средњем Полимљу, болнице у манастиру Милшеви, тешко је дати тачан одговор. Међутим, ако се има у виду чињеница, да је оснивачком повељом манастира био уређен и живот у манастиру, а самим тим било предвиђено и оснивање болнице, то се самим тим оснивање манастира може сматрати основним и јединим фактором који је учинио да се болница оснује и да отпочне са својим радом. Повеље доцнијих времена наводе на закључак, да је оснивачком повељом манастира Милшеве заиста било предвиђено оснивање болнице. Примера ради, Цар Душан (као краљ 1331-1346., а као цар 1346-1355.) је у оснивачкој повељи манастира Св. Архангела код Призрена, која је била написана по угледу на раније (старије), прописао да онај који се разболи мора да иде у болницу. Као потврда тих речи су рушевине зграде поред манастира, за коју се зна да је у њој била смештена болница.

НАМЕНА БОЛНИЦЕ

Постојало је више чинилаца који су диктирали рад у болници. Ако се ти чиниоци узму у разматрање, долази се до закључака, да је делатност болнице била нераскидиво везана са животом самог манастира. То су:

1. Потреба за болницом осећала се због монаха који су живели у манастиру, јер је њихов број из дана у дан бивао све већи;
2. Болница је била потребна за смештај болесника који су долазили да траже исцељење на гробу Светог Саве;
3. С обзиром да је манастир Милшева временом постао једна од најважнијих караванских станица на путу од приморја ка унутрашњости Србије и даље на Исток, то се, самим тим, намеће закључак да је постојање једне институције, као што је била болница, у сваком случају било потребно;
4. Бурна историја манастира открива нам, да је лекарска помоћ била потребна у времену одбране манастира од рушилачких насртаја Турака.

1. У свим старим српским средњовековним (сачуваним) текстовима, манастир Милшева помиње се као „велика лавра“, „велика црква“, „велики манастир“, а како је краљ Владислав „манастиру дао углед краљевског ставропигија, то је Милшева била други српски манастир и по реду долазила одмах иза Студенице. Сем тога, „Манастир је краљ свима «божанственими и челољеческим» красотама» украсио и приложио му «села, влахи и области». Манастир Милшева је поседовао властелинство значајних размера у чије су оквире улазили и Пријепоље и град Милшевски - Милшевац, а вероватно и пријепољски крај. Аналогно томе, у Милшеви, као другом манастиру Немањинке Србије, по свему судећи, број монаха ни у ком случају није могао бити мали, што пак наводи на закључак да је манастиру требала и болница.

Ако се погледају подаци у којима се говори о броју монаха у манастиру током његове бурне историје, види се да је њихов број био увек велики. Тако, 1447. године било је тринаест кућа калуђера. Године 1547. Жан Шено „бележи како у Милшеви има врло много калуђера“. Млетачки амбасадор (Катарин Зено) 1550. године каже да „у манастиру Милшеви живи око 50 калуђера којим управља игуман“. Године 1559. у Милшево долази шелски авантуриста Мелихор Сајдлиц „и нарочито истиче како монаси (има их, велики око 60) воде чист и умерен живот“. Исти број монаха те године помиње Волфанг Минцер из Бамберга. Француски посланик Хе (Де Ла Хеја) 1626. године „примећује да је братство веома бројно око 80 монаха“.

Владимир Петковић каже да је „посланство Де ла Хеја нашло у Милшеви 400 монаха“. Велики пропагатор уније, Андрија Змајевић, после боравка у Милшеви 1659. године, каже да у манастиру

има 150 калуђера. Јакета Палмотић (1623-1680.), дубровачки властелин и песник, у IX певању свог епа „Дубровник поновљен“, описује боравак у манастиру Милшеви 1667. године, и каже да су га примили: „ти планински калуђери: игуман старац и много отаца“. Године 1688, 140 калуђера тражи помоћ од руског цара, да би те исте године, после разорења манастира, Турци растерали око 70 калуђера.

Као допуна напред изложене хронологије, посебно треба истаћи податке из три записа из XVII века, у којима се каже да је болница у манастиру у Милшеви заиста постојала. Први запис је из 1625. године, У њему се, између осталог, каже да је 2. јула, на празник Богородичине ризе и појаса: „...надође вода (речица) Косагица врло јако и страшна и однесе игуманску резиденцију, болницу и све службене сасуде, које беху у њој, и однесе 5 двокровних ћелија...“. Други запис датира из 1624. године. „...О невоље у то мирно време, месеца јуна 3. „у четвртак у девети час дана ... надође вода која се зове Косагица изненадно и гњевно ... и однесе 4 ћелије и игуманску резиденцију и болницу... Велики плач пролише монаси, гледајући годину расипања манастира“. О постојању милешевске болнице говори нам и трећи запис из 1653. године, код Стеве Димитријевића. Манастир Милшева је осиромашео, па стога игуман Висарион креће у Русију да сакупља милостињу. Између осталог, помоћ је тражена да се оправе болничке ћелије. „Не би то тражили калуђери за овај манастир да и пре тога нису постојале болничке ћелије“.

2. Залагањем краља Владислава, 6. маја 1237. године обављен је пренос моштију Светог Саве из храма Св. Четрдесет мученика (Трново - Бугарска) у манастир Милшево. „Не много времена“, како каже Доментијан, после спуштања Савиног тела у гроб, око 1240. године, како сматрају наши историчари, тј. после јављања у сну „једном од свете деце своје“, његове мошти су извађене из гроба и постављене „посред свете и велике цркве“. Према Контаринијевом опису манастира Милшеве из 1580. године, у коме се каже да се гроб краља Владислава налазио источно од гроба Светог Саве, може се са доста вероватноће сматрати, да се њивот са његовим целебним моштима налазио испод његовог портрета у првобитној припрати.

Одмах по обављеном преносу моштију, у манастир Милшеву почеле су долазити масе народа да се поклоне свом духовном оцу, да му се, као Божјем угоднику, помоле, не би ли добили исцељење од болести. У Милшеву су долазили болесници који су боловали од најразличитијих врста болести, па и од најопаснијих. Чињеница је да се такви болесници нису могли слободно кретати, јер су представљали опасност да се и остали поклоници, као и сами монаси, не заразе. Највероватније је да су болеснике, у зависности од врсте болести, размештали у болничка одељења, којих је по свему судећи било више, а која су се пак налазила у склопу манастирског комплекса зграда, где се и болница налазила, или из-

ван тог комплекса, у случају најтежих различитих болести (лепра).

3. Географски положај манастира, као и историјске прилике, учинили су да Средње Полимље, а самим тим и манастир Милешева, постану духовна, културна, политичка, економска и трговачка средишта. Сви каравански путеви који су из Дубровника и приморја, преко Србије, водили ка Истоку, били су трасирани кроз живописну лимску долину. „На тој важној међународној комуникацији, Милешева је била једна од главних станица“. Јуна месеца 1280. године, помиње се неки Владимир Гостимиров из Милешеве, поносник, „као кирија двојице Дубровчана којима носи вино и робу за Брсково“. У Милешеву, као важној караванској станици, „вршена је смена поносника за друга места у унутрашњости Србије“. „У Полимљу су трговци истоварали своју робу у српским манастирима (првенствено се мисли на манастир Милешеву)... можда су се под њиховим окриљем осећали сигурнијим, а можда и због панађура, који су се крај њих одржавали“. Важно је поменути и један запис из 1676. године, у коме се каже да је Махмуд паша „прогнао кочије мимо Милешеву“, што указује на чињеницу да су се од манастира Милешеве ка Пријепољу и даље употребљавала кола уместо коња, јер је пут био шири и бољи.

Све то говори да је манастир Милешева заиста био велики каравански центар, а самим тим, аналогно се потврђује постојање милешевске болнице, као врло важне институције у смислу одржавања нормалног живота људи који су у тим крајевима живели или су само на извесно време боравили.

4) У тешким временима, када су Турци харали нашим крајевима, када су рушили и палили српске светиње, није мимоиђен ни манастир Милешева. Паљен је 1459., 1688. и 1782., а 1735. године је и порушен. У таквим околностима било је неопходно указати лекарску помоћ онима, који су бранећи манастир подлегли рањавању. То је у сваком случају разумљиво, јер је болница у тим тешким временима, како се каже у већ поменутих записима, заиста и радила.

ЛОКАЦИЈА БОЛНИЦЕ

На ком се месту налазила првобитна манастирска болница, тешко је рећи, јер не постоје подаци из тог времена. На жалост, не постоје никакви археолошки трагови који би указивали на постојање болнице, али у скорој будућности могу се очекивати и такви резултати, јер су археолошка ископавања око манастира започета пре пар година. Међутим, на основу раније поменута два записа из XVII века, може се са доста вероватноће одредити њена прва локација.

Концепција манастирских комплекса зграда у Хиландару и Студеници, наговештавају да је и у Милешеву било нешто слично. Другим речима, највероватније по савету Светог Саве, краљ Владислав је наредио да се храм Вазнесења Господњег окружи комплексом зграда, које су по својој намени биле различите, а које су пак чиниле један сигурносни бедем од свих

оних који су хтели да наруше мир и тишину велике полимске светиње.

С обзиром да је манастир саграђен на врло погодном, чак шта више и идеалном терену (под огранцима планине Златар, на заравни између две чисте планинске речнице - Милешевке и Косаћанке, заштићен стрмом стеном - Титеровач од хладних северних ветрова), то су самим тим постојали сви најосновнији и најважнији природни услови за рад болнице.

Како се у записницима XVII века каже, да је набујала речница Косаћанка два пута, 1623. и 1624. рушила болницу, то се може рећи да се болница налазила на северо-западној страни манастирског комплекса зграда поред речнице Косаћанке.

УРЕЂЕЊЕ И РАД БОЛНИЦЕ

С обзиром да су у време оснивања милешевске болнице биле активне две - у Хиландару и Студеници, то се са доста веро-

Протођакон Владислав Вуловић

ватноће може претпоставити, да је уређење у Милешевској било идентично као и у другим двома поменутих. Другим речима, у основи тог уређења стајале су одредбе 40-ог члана Хиландарског и Студеничког типика (О БОЛНИЦИ И О РАБОТАЈУЩИХ (И) БОЛЕМИ - Глава (о болници и болничарима). Међутим, што се тиче самог почетка рада, милешевска болница је свакако била у нешто бољем положају од претходне две, из разлога што су искуства из живота и рада већ постојећих добродошла да рад у првој болници у Средњем Полимљу отпочне са већ познатим искуствима и знањима. То у сваком случају представља велики корак напред у погледу прогреса медицине на тлу српске средњовековне државе.

У почетку рада, болница је, по свему судећи, издржавана из средстава која је завештао сам краљ Владислав, а потом од прилога верника, поклоника, путника, а можда и саме државе.

На жалост, не постоје никакви материјални подаци о раду ове институције, па је с тога врло тешко било шта конкретно рећи по том питању. Може се претпоставити, да је у почетку болница радила малим капацитетом, с обзиром да је првенствено била намењена монасима који су живели у манастирима. Али, временом, како су то потребе захтевале, она је вероватно проширивана, тако да је имала више одељења у самом манастирском комплексу зграда, па и изван њега (мисли се на карантине за тешко болесне људе, као на пример лепрозијум).

С обзиром на изузетан положај и значај самог манастира Милешева, може се рећи да је болница радила на једном високом нивоу. Пошто се манастир јавља као једна од најзначајнијих караванских станица на путу Јадран-Босфор, а самим тим и као место које је било од изузетног значаја за трговинску и економску делатност ондашње Србије, то се не може искључити могућност да је и држава водила рачуна о њеној делатности.

Како се већ зна да се наша средњовековна медицина развијала не само под утицајем Византије, него и запада и да се тај утицај пренео у Србију из приморја (великих лука, Котора и Дубровника), као и „да су дубровачки лекари и апотекари не само повремено долазили у Србију, већ да је било и таквих који су дуже боравили у њој“, то се може претпоставити да је неко од тих лекара сигурно био у Милешевској болници, с обзиром да је ни један од њих није могао заобићи. Јер је пут у унутрашњости Србије водио преко манастира Милешеве. Доцнија историја манастира директно или индиректно говори о нивоу саме болнице. Запис из 1623. године, сем података о разрушењу болнице, открива нам и то да је вода однела и „све службене сасуде“, што указује на чињеницу, да је болница била опремљена потребном медицинском опремом. Са друге стране, то говори о високом степену стручности који је био у Милешевској болници.

У тешком времену петовековног ропства, Турци су неколико пута рушилачки атаковали на манастир, који је више пута био плачкан, рушен, паљен, запуштен и поново обнављан. Једна од тих тешких година била је и 1652., када игуман Висарион одлази у Русију да сакупља помоћ да би се оправио манастир и болничке ћелије. У врло тешким условима одвијао се живот у обновљеном манастиру и болници све до 1782. године, када „су изгорели калуђерски станови и калуђери се разишли оставивши несретни манастир на милост и немилост муслимана, да се на свој начин старају о овој дивној грађевини“. Манастир је остао пуст све до последње обнове 1863-1869. године, када је добио данашњи изглед.

(Овај научни рад приредио сам поводом десет година од ујокојења његовог аутора, протођакона Владислава Вуловића, манастира богословља, а мој љубавног сина, у предвечерје осамдесетогодишњице манастира Милешеве. Текст је из 1984. године.)

Протојереј Миле Вуловић.

МАНАСТИРИ НЕКАДАШЊЕ ЖУПЕ ЉУБОВИЋА

Подручје Црне Горе које се простира на североистоку земље, и то између планине Бјеласице, ријеке Таре и планине Лисе, од Лима где увире ријека Љубовића па до близу Краљеве Горе на граници Пљевалског среза, називало се некада Жупом Љубовића. У неко време, овај крај звао се и Доњи Колашин. У турско време Жупа Љубовића називана је Вранешом по реци Вранштици као средишњој котлини ове нахије. Вранеш је обухватао Равну Ријеку, Шаховиће, данашње Томашево, Вранеш, Павино Поље, Коврен и Маоче. Вранеш је представљао најгласитији крај у Бјелопољској општини и данас зван Вранешка долина.

Ова долина од Лима до Коврена врло је плодна, плодна и родна. Пуна је воћа и урешена је селима са обе стране реке Љубовиће. Из ње се уздижу блага побрђа на чијим се

а и сада, месно гробље на које се сахрањују жители Томашева и других села која припадају овом месту.

Поред ових цркава треба поменути и цркву у Павином Пољу која је посвећена Успенју Пресвете Богородице, а задужбина је кнеза Вукана Немањића из 1202-1208 године. Подигнута је на платоу леве обале реке Кишавнице и у близини њеног ушћа у Љубовићу. Била је покривена оловним кровом, а на купету се налазила златна купола у виду јабуке, која је блештала на сунцу. По неком предању које се препричавало међу народом овог краја, поред цркве је пролазио паша на коњу. Коњ се од тог блеска уплашио, па је паша пао и погинуо. Турски султан тада нареди да се црква поруши. У цркви је служио јеромонах Мардарије који је, знајући намере Турака, на шест коња натоварио књиге и побегао у манастир Бању код Прибоја. Црква је после тога разорена у потпуности 1537 године, а јеромонах Мардарије из манастира Бање прелази у манастир Милешеву где 1544. године заједно са Теодором штампа псалтир и молитвеник.

Цркву Давидовица код Бродарева подигао је Јупан Жупе Љубовиће, Димитрије, у монаштву познат као Давид 1281. године. И ова црква порушена је у време турских освајања тако да је обновљена пред крај двадесетог века. Постојао је и манастир Свети Никола на ували између села Грубеша и Рајковића на западној страни села Лисе, где се сада могу видети његове порушене зидине. Манастир Блишково такође је посвећен Ваведу Пресвете Богородице, а потиче из 12. века припадајући нахији Вранеш, којој је припадао и манастир Вранштица испод планине Соколац на једном од улаза у пећине Новаковића стијена. Овде се током 16. и почетком 17. века одвијао активан преписивачки рад који су радили монаси из манастира Никољац и трајао је све до 1773. године када је овај рад у потпуности напуштен.

Манастир Соколац, који се налази у селу на имању Булатовића, као и манастири Блиш-

ково и Вранштица посвећени су Ваведу Пресвете Богородице. Подигнут је 1516. године залагањем кнеза Ђура Вранеша из жупе Љубовиће. Када је овај манастир у питању занимљиво је напоменути да је знаменити учитељ и митрополит Сава Косановић 1870. године, приликом обиласка овог краја записао следеће:

„Гледам како манастир Соколац тешко пропада. Још се види, изнад врата погледом изнутра рођенство Богородице, а испод тога на прагу и на отпалом молерају, натпис који је пао од јаке кише. Да сам наишао један дан касније не знам да ли бих ово затекао. За олтаром видим и многе гробове, а околу цркве и порушене ћелије. Видим пећ на свод још у целости, а ниже од цркве види се башта која је запуштена. У башти се види диван извор са неколико неокресаних шумских воћки”.

Манастир Вранштица 12. век

Манастир Златеш 12. век

ЉУБОВИЋА

Које то љубави вића
Знаш ти и вријеме само
Те доби име Љубовића
Нама је да нагађамо.

Да није можда млада Милица
Погледала неког витеза
Кришом, испод дугих трепавица
Прије но оде за српског кнеза.

Или си крадом из снених врбака
Док је пијан мјесец небом лутао
Угледала вилу кад љуби Марка
А он јој ватрено узвратио.

Можда је Новак у својој пећини
Док му је дружина одмарала
Љубио лице младој јатакињи
Кад му је ране извидала.

Једном кад те вријеме умори
И престанеш чувати тајну више
Испричај тада некој зори
Зашто те тако крстише.

До тада полуснена љепотице
Ја те молим уистину
Виђај љубави крадомице
Док журиш у загрљај Лиму.

Драго Бојић

ивицама пружају висоравни са мањим долинама које су пуне ливада и пашњака. Брда и планине обрасла су шумом и погодна за живот како ратара тако и сточара.

Овде су се у давна времена, још пре доласка Турака, водиле борбе између рашких и стариначких племена, несловенског порекла: Матаруга, Варага, Букумира, Крича и Мацурра. У потоњем периоду били су асимилирани од Срба. Ово предсловенско становништво било је марљивије, трпеливије и мање раговорно од Срба. По турском освајању ових крајева лакше су подносили њихов зулум али нису били спремни на турчење већ су се радије селили даље.

Данашње Томашево, а некада Шаховићи, били су средиште данашњег Колашина. Овде су Турци у своје време основали столицу за нахијског управника (мудира), подигли војнички и жандармеријски каракал и пошту, телеграф и основали Суд.

На излазу из Томашева ка селу Лијеска подигнут је манастир Златеш који је обновљен после турског времена од стране томашевског угоститеља Секуле Ашанина, који у то време обнавља и стару цркву на брду месног гробља Вранштица, где се тада налазило,

Последњи игуман манастира Соколац био је Симеон Вукојичић, којег је на једној моби у Сокоцу, према предању, убио мештанин Рамо Јелић. Манастир Соколац у то време запалили су турски чобани који су лети изгонили стоку на испашу на ову планину, која је била добро пасиште за стоку, поред тога и пуна чисте воде.

Ових дана, односно пролетос, је манастир Соколац од стране мештана села у заједници са црквеним властима општине Бијело Поље обновљен, а поред њега је формирано и ново сеоско гробље. Иначе из Томашева се за село Соколац иде асфалтним путем преко засека Вукановићи испод стијене Галица. Засек Вукановићи налази се у селу Лијеска а у селу живе претежно мештани по презимену Чабаркапе. Турци су у 18. веку њиховом претку Вукану одсекли главу зато што им није плаћао порез и баџили је у једно врело које извире испод стијене Галица, па су наследници Чабаркапа, који су остали да живе у овом засеку и нису се раселили, заслужни што се засек и даље зове Вукановићи.

Гојко Бојић

ПОРЕКЛО ПОТЕЖИЦА

По предачком предању Потежица, које сам сазнао од пуковника у пензији Миленка Љубова Потежице са Старог, ова породица се иселила из Хаса код Берана, у другој половини 18-ог века, због сукоба са Васојевићима, и населила у Ивање код Пријепоља. Предање каже да је на једном народном скупу у Хасу, на којем су учествовали Хашани и Васојевићи, било организовано надметање у бацању камена с рамена. На том такмичењу камен је најдаље бацао предак Потежица. Пошто се успеси на оваквим надметањима, код Срба у динарским пределима, не сматрају само као лични већ и као колективни, код Васојевића ово изазвало завист и бес. Нису могли да се помире с чињеницом да Хашанин буде бољи од њих, па су са победником приметили кавгу у намери да се са њим физички обрачунају. Иако је предак Потежица покушао да избегне тучу, на њега је насрнуло неколико Васојевића и дошло је до рвања. Схвативши да се налази у безизлазној ситуацији, зграби камен и њим удари једног нападача, који је од овог удараца пао мртав. Тада су се умешали и остали присутни и тако спречили даљу тучу. Плашећи се освете, предак Потежица се, са породицом, иселио из Хаса и населио у Ивању код Пријепоља, у близини Црне Стијене. Међутим, после извесног времена, братство убијеног, је сазнало да се убица њиховог братственика крије у пријепољском крају, на простору села Ивања. Због тога неколико њих дође у Ивање како би извршили крвну освету. Осветници су у потрази за убицом свог братственика право набасали на кућу у којој је живела породица претка Потежица. Не знајући код кога су дошли, они су упитали домаћина да ли у Ивању живи човек са именом и презименом претка Потежица, нагласивши да је он побеглица због убиства у Хасу. По предању Потежица са Старог овај домаћин је био њихов први познати предак, Периша. Судићи по овом податку, где Васојевићи нису у Периши препознали човека који је убио њиховог братственика, иако би он то по годинама могао бити, јер је рођен око 1770. године, највероватније су они тражили Перишиног оца. Предање Потежица није упамтило његово име. Периша схвати да је његова породица у опасности, па позва своју супругу и рече јој: „Жено, донеси хлеба, а ја идем по ракију и мезе!“. Лукаво ескивира осветнике мезетом и ракијом, побегне у Пријепоље и пожали се председнику суда Мустајбеговићу. Судија Мустајбеговић је био из Ивања са Зебуђе и познавао је Перишу као врло до-

брог домаћина, па посла заптије који растераше Васојевиће. Одмах после овог догађаја, преци Потежица реше да се одселе из Ивања, како би заварали траг гониоцима. Прешли су Лим и населили се у жупско село Прањци (некадашње село Карин). Недуго потом, син Перишиног брата Марјан се одселио у Сеоце (засеок Старог). Одатле ће се Миле Марјанов одселити у Житин, а Крсто (Марјанов син од друге жене) и његов син Илија у Дренову, одакле се Илијин син Стево настанио у Бистрицу. У исто време кад Марјан одлази на Сеоце, његов брат (није му остало упамћено име) одлази на Думљане. Његов унук Нешо ће ту, са породицом, остати да живи, док ће други унук, Милан, са породицом отићи да живи у Ивању у месту званом Долови. Перишин син Пајо једно време остаје да живи у Прањцима (у истој кући са муслиманском породицом Зековић), а потом, због тескобе, одлази са сином Вукадином да живи на Старом. Нешто касније ће Вукадинов син Гвоздо, по одсељењу Мила Марјановог у Житин, отићи да живи у Сеоце. Пајов брат (којем није остало упамћено име) одлази да живи у Дурацима на месту званом Ђурђевица, одакле ће његов унук Милан отићи у Бранчиће и тамо се населити. Све ово указује на то да су, у време овог догађаја, Потежице биле велика задруга, и да је прошло довољно времена па су се, по напуштању Ивања (прва половина 19-ог века), могли поделити у више породица.

Не постоји историјски документ који би потврдио предање да су Потежице досељене из Хаса, али постоји рад Цвијићевог сарадника Атанасија Пејатовића „Средње Полимље и Потарје“, у којем пише да су Потежице са Думљана, Дураковића и Старог исти род са славом Никољдан и да су се доселили из Хаса Васојевићког. Подаци из његове књиге су скупљани у другој половини 19-ог века, што је мање него један људски век од њиховог досељавања, па су Потежице, од којих је добио податке, врло прецизно могле да му кажу место одакле су се доселили, као и да објасне родбинску везу. Само место где их је он тада пронашао говори, да је то било у време када су Потежице из Прањака већ биле настањене на Старом, а Потежице из Житина и Бистрице још су увек боравиле у Сеоцу, док су Потежице из Бранчића и даље били у Дурацима, а Потежице са Думљана су већ биле ту, као и Потежице из Ивања, који су се касније од њих одвојили. Поред тога Потежице су у предању себе означили као Хашане а не Васојевиће, што је тачно јер крсно име Васојевића

је Аранђеловдан а не Никољдан. Узимајући све ово у обзир, са сигурношћу се може рећи да је предање поприлично поуздано и да се ослања на истину.

Иако је време учинило да данашње Потежице не знају прецизно да објасне каква је родбинска веза између свих њих, поред Атанасија Пејатовића и следеће њихово предање потврђује да је у питању један род. Када се женио Милан Потежица, предак Потежица из Бранчића, који је тада живео у Дурацима на месту званом Ђурђевица, на том веселу су као родбина присуствовале и све одрасле мушке главе свих Потежица. Тада је Потежица Миле (Житин) узео плећку од овце и протумачио на њој знаке. Он је том приликом прорекао: „Ова млада неће бити **наша!**“. Мислећи на то да неће остати у породици Потежица. Из ове његове реченице се види, поред тога што су све Потежице биле на свадби, да су они сви један те исти род. Ово његово прорицање се ускоро остварило, јер је млада после четрдесетак дана побегла у Пријепоље и удала се за неког муслимана. После овога Милан је напустио Ђурђевицу, прешао Лим и настанио се у Бранчиће. Узимајући у обзир све ово горе наведено као и презиме Потежица (има га само у поменутим пријепољским местима и местима где су се одселили), крсно име Никољдан (19. децембар) и предање које њихов први боравак у пријепољском крају верују за Ивање, говори да они воде порекло од истог претка и да су ово презиме добили по досељењу у Ивање. На основу њихових предања може се са великом сигурношћу тврдити да Потежице из Старог и Бранчића воде порекло од Перише Потежице, а они из Житина, Думљана, Ивања и Бистрице од Перишиног брата чије име није остало упамћено, с тим да су Потежице из Житина блискије са онима из Бистрице. Предање зна и за још једног Перишиног брата који се, у време напуштања Ивања, одселио негде у непознатом правцу.

Предање Потежица каже да су ово презиме добили по досељавању у Ивање. Постоји више верзија како је оно добијено. Прва је да су потегли далеко пут те су Потежице. Друга, да је њихов предак, тимарећи коња, мало јаче повукао подвезицу те је она пукла, па због тог јачег потезања добили презиме. Трећа верзија је та што је њихов предак каменом потегао Васојевића и убио га, или што је могао да потегне далеко камен. Све су ово верзије које сам чуо од Потежица. Међутим, овде дајем себи слободу да и ја, узимајући у обзир начин на који су Срби добијали презиме (по оцу или претку, месту по-

НАЧИН ЖИВОТА И ОБЈЕКАТ

Најбитнија ставка човековог постојања је поседовање стана, заправо неког заштићеног простора у коме може задовољити основне животне потребе: биолошке, хигијенске, породичне, друштвене. Дакле, стан је потребан сваком људском бићу, без обзира на географско поднебље и цивилизацијски ниво. Већина насељеног простора припадала је народном градитељству, а историја архитектуре га углавном занемарује.

Народно градитељство карактеришу: простор, материјал, клима и градитељ. Човек је најпре користио природне ресурсе као грађевински материјал: камен, дрво, сламу, трску. Климатске прилике је уважавао при избору локације на којој је градио појединачне грађевине, па и окућнице или насеља. Из свега овога проистекла је једна од најважнијих вредности народне архитектуре, а то је њена прилагођеност природној средини. Осим природних фактора, свакако треба узети у обзир и друге веома битне конститутивне елементе као што су: начин привређивања, социјално уређење, облик породице.

Градитељско умеће и конструктивна решења зависила су од знања којима је располагала одређена друштвена заједница. Могло би се рећи да је у готово свакој породици било особа које су поседовале градитељско умеће које је задовољавало основне потребе њихове свакодневнице. Градили су објекте у чијем садржају није било ничег сувишног, ничег што би само себи било сврха, већ је на првом месту била функционалност. У изградњу објекта увек је укључена заједница, а њено деловање било је у складу са оним што је друштвено допуштено и избегавањем оног што је недопуштено (табуисано).

Најједноставније грађевине су веома разнолике, а њихова разноликост и бројност облика настала је при-

меном различитих материјала и конструктивних решења. Тако грађевине исте намене могу припадати разним врстама, подврстама или прелазним облицима, у чему се заправо може препознати слобода у настајању сеоске архитектуре.

Потребно је осврнути се на најједноставније облике грађења као што су: **савардак, земуница-лагуница, бурдељ, кривача, бусара, дубируг, кулача, кућер и др.** као веома битних елемената сеоског стана кроз покушај да се представи њихов хронолошки настанак.

Земунице (*specus subterranei*) се помињу у писаним изворима античких писаца у оним крајевима у којима су оне откривене и потврђене археолошким истраживањима. То су углавном континенталне области Европе. У овој области примитивна култура одржала се од неолита до историјске епохе. За област Средње Европе карактеристично је да се највећи број насеља састоји од земуница, датованих у широком раздобљу од нео- и енеолита до средњег века. Међу најстаријим типовима земуница на средњоевропском подручју утврђене су две основне врсте: оне које су служиле за становање и друге које су, као одвојене зграде, биле подруми и оставе. Код нас су откривени остаци земуница у Вучедолу, Гривцу и Жаркову.

Бурдељи су станови који су делимично укопани у тло, а делом су грађени изнад земље. Ово станиште је карактеристично за села Неготинске Крајине. Посебне друштвено-економске прилике и природна средина, као и просвећеност народа крајем 18. и почетком 19. века утицали су на градитељску традицију, која се преплитала са традицијом разних досељеника, као и утицајем архитектуре суседних области и земаља. Неготинска Крајина као погранична и истурена област, била је погодна за иселавање и пребегивање, као и прилив разних досељеника, што је било нарочито изражено после Другог српског устанка. Међу досељеницима су били најбројнији Срби, као и две струје влашког становништва. Бурдеља је у Неготинској Крајини било почетком 19. века. Могуће је да су представљали типску кућу ових области, јер чак и предања о оснивању неких села и њихова имена указују да је било бурдеља. Основа бурдеља је правоугаоног облика, око пола метра укопана у земљу. Зидови су од плетеног пружа облепљени блатом. Углавном је покривен кровином, а каткада и каменим плочама. На крову је постојао отвор за одвођење дима. Систем грађења бурдеља сачувао се на појединим кошарама за стоку. Бурдеља је било и у Румунији и Бугарској.

У богатој и шароликој народној архитектури Балкана веома су уочљиве преносиве грађевине. Изградња оваквих грађевина произашла је из начина на који се живело, а покретљивост стана верно одсликава привредне и имовинске односе какви су владали у селу у ближој и даљој прошлости, али је одређена и историјским збивањима. Читаво раздобље вишевековне турске владавине у нашим крајевима обележено је сталним покретима сеоског становништва, колико због ратова, буна или немира, толико и због потраге за бољим условима живота.

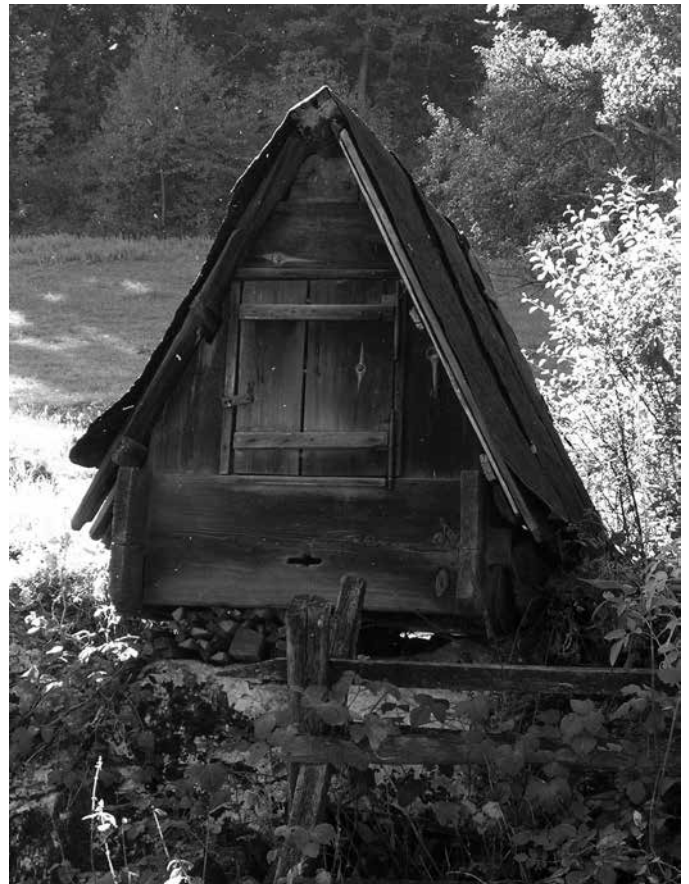

Друга врста кретања везана је за врсту привређивања. Велики део становништва средњовековне државе, Власи, непрекидно су у покрету, јер сточарство, њихово основно занимање, тражи стално кретање. Покретни објекти се граде и много касније када сељак упоредо са гајењем стоке обрађује земљу. Покретни објекти су му потребни за боравак на пашњацима који су чак и по неколико дана хода удаљени од села.

Такав начин живота захтевао је да се граде грађевине које је могуће преместити са места на место, чиме се омогућава да се стока у сталном кретању лако прати. Тако су настале грађевине разних величина и облика: од малих и сасвим скромних димензија „**кућера**“ (покретних кревета уз тор), нешто већих зграда као што су „**повознице**“ у Гатачком и Невесињском пољу, као и просторно разуђенија и конструктивно сложенија станишта у Коштан пољу на Пештеру.

Веома заступљен објекат у златиборском крају је **кулача** за коју се може рећи да је једно од најстаријих и најпримитивнијих склоништа. Некада је коришћена као склониште за досељенике, а касније као летњи станиви по планинама или стаје за стоку.

Кулача-сибара је најпре имала округлу основу, а касније четвртасту. Задовољавала је основне потребе.

САМ САМУЈЕМ ЈАДЕ ЈАТАКУЈЕМ

Чуда су ме од свукуд сколила
ко да ме је стрефило лудило
па заирем од сјутрашњег дана
ништа није као што је било
славу славим госте дочекујем
на трпези разне ђаконије
има се шта јести и попити
страх ме само ко ће наздравити
сломит колач запалит свијећу
А ЈА ШТО ЋУ АЛИ СА КИМЕ ЋУ

Ходим гором тумарам и лутам
без заштите и без почивала
ђе замркнем освитка ми нема
зору слутим осуђен на чаму
ниђе брата ниђе пријатеља
да призове и да разговори
сам самујем јаду јатакујем
отимам се тешкој тугомори
слутим грешан убиће ме јава
МОЈЕ ПЛЕМЕ СНОМ МРТВИЈЕМ СПАВА

Кога звати коме појадати
док бол стеже и крваре ране
да закрили да за леђа стане
гороломни кад дуну оркани
ко да спаси и ко да одбрани
остало ми с муком да се секам
да дан судњи и скапање чекам
да млијеко кунем материно
ЦРНИ ДАНЕ А ЦРНА СУДБИНО

Слободан Вучинић

Инвентар овог станишта био је веома скроман. На средини се ложила ватра изнад које су вериге и котао. Спавало се на земљи или слами, ногама окренутим ка ватри. Посуђе и остали предмети завучени су по ободу станишта. Задржале су се до Првог светског рата.

Од најстаријих времена у планинским регијама Србије, Босне, Црне Горе и Косова, прављене су дрвене куће, брвнаре или талпаре. Градња каменом је карактеристична за Херцеговину и Далмацију, док се опека појављује у Војводини. Самим тим је и подела на два типа објеката условљена грађевинским материјалом, брвнару у планинским крајевима и бондрук у низијама и пределима питомије климе. Између ова два типа јављају се такозвани **савардак** или **дубирог** (колиба купастог облика од дугачких дебала) и **сламњача** или **плијевница**, плетена кућа покривена сламом.

Брвнара је најаутентичнији тип објекта народног градитељства код Срба. Градитељи ових кућа су махом сељаци, самоуки мајстори који су своје знање преносили на млађе, углавном синове и рођаке. Најчешће помињани мајстори су Осаћани, вешти зидари из источне Босне, или чувени Црнотравци.

Најједноставнији облици грађења, нису само скуп склепаних станишта, како то на први поглед изгледа у описима путописаца, већ сложен и разуђен простор, уређен тако да је могао да задовољи бројне потребе често веома велике сеоске породице. Такав стан вуче корене из далеке прошлости, а кроз векове је просторно и конструктивно дограђиван. Кроз материјално наслеђе истовремено су чувани и обичаји и ритуалне радње везане за кућу и стан.

Свејлана Ђалговић

УЗОРИ И ДЕЛА

Напор уложен у истраживања средњовековних достигнућа утолико је тежи уколико изостане спознаја оновременог поимања различитих вредности и суштине „естетичке мисли о лепоти“, брижљиво неговане у круговима образованих наручилаца и творца.¹ Обликована и одгајана током дугог периода владавине светородних Немањића у српској средњовековној држави и завештана небројеним, велелепним ктиторијама, храмовима украшеним и осликаним, окруженим манастирским здањима, испуњеним уметничким остварењима, досегнута креативност и лепота посвећења чину стварања задужбина за векове и покољења, обележила је и последње деценије очувања српске самосталности. Несвакидашња појава образованог и даровитог Стефана Лазаревића на челу српске деспотовине и утицај који се од светлог узора ширио на кругове његових блиских сарадника, омогућили су остварење последњих великих достигнућа српског средњовековног доба. Уважавање мудрости таквог владара подразумевало је и доследно поштовање и преузимање узорних моралних норми и поступака по којима историја бележи и памти његове велможе и њихове светле и знамените задужбине, обликоване и одмераване односом према великим деспотовим ктиторијама.

Манастир Враћевшницу са Црквом Светог Георгија, подигао је подно рудничке планине племић Радич Поступовић, челник и најближи сарадник на двору деспота Стефана.² За верну службу и изузетну храброст, разборитост и дипломатско умеће, ктитор Враћевшнице био је богато дариван. Забележено је да је поседовао готово стотину села, мајдане, копове и livнице на Новом Брду и посебно у завичају на Руднику.³ Стечени положај, углед и богатство у време деспота Стефана, Радич је задржао и у потоњим временима унапређен у чин великог челника на двору његовог наследника, деспота Ђурађа Бранковића.⁴

Тридесетих година XV века, када се налазио на врхунцу своје каријере, загладан и задивљен остварењима деспота Стефана, пре свега Манастиром Ресавом и њеном величанственом Црквом Свете Тројице и

Манастир Ресава – Манастија са Црквом Свете Тројице

Радич, као и многи његови претходници и савременици међу српском властелом, окренуо се вредновању сопствених дела и трагова које ће потоња времена, а пре свега суд Господњи одмерити када за то дође време. Достигавши зрелост на прагу позних година, посветио се обнављању, уздизању и даривању цркава и манастира, како на Светој Гори тако и у Србији. Предање помиње многе православне храмове и утврђене градове које је Радич уздигао и обновио али се поуздано може потврдити најпре црква посвећена Благовештењу, позната као Јешевац и сачувана у рушевинама у близини борачког утврђеног града у коме је повремено столовао деспот Стефан. Потом је 1431. године завршио још једну своју рудничку задужбину, Храм Светог Георгија у Манастиру Враћевшници. Истовремено, као и многи српски владари и властела, посветио се обнови разорених светогорских светиња. Манастиру Светог Павла и Ватопеду даривао је своје поседе и приходе у области Браничева,⁵ док је Католикон Манастира Кастамонита обновио из темеља и богато обдарио прилозима у новцу, некретнинама и сталним приходима од рудника.⁶ Аделфати које је својим прилозима велики челник деспотовине стекао у поменути светогорским монашким обитељима, омогућили су му да у позним годинама, а пред коначним губитком српске самосталности, остатак живота, замонашен са сином и својим духовником, проведе у кастамонитском манастиру.

5 Законски споменци, 531-532.

6 П. Христу, *Света Гора Аџонска, историја, начин животова, блага*, Београд 1994, 179-181; Р. Радић, *Манастир Вайојед и Србија у XV веку*, Трећа казивања о Светој Гори, Београд 1999, 91-94; *Byzantinoslavica VI*, 182; М. Спремић, *Десјоћ Ђурађ Бранковић*, 171.

Католикон Манастира Ресаве, без икакве сумње, представљао је неприкосновени узор на коме су, током градње задужбине челника Радича у Враћевшници, непрестано загладани, и ктитор и његови творци, налазили и преузимали одговарајућа, изабрана решења. Скрамнијих димензија и облика, пространи олтарски простор враћевшничке цркве у односу на централни простор наоса и затворену припрату, обликовани над једнобродном основом, упркос недостатку певничких конхи, изведени су из концепта старијег и знатно развијенијег узора. Спољним изгледом, од стаменог сокла па све до кровног венца, вертикалном рашчлањеношћу фасада обложених квадерима камена слаганим у редове, млађа властeosка задужбина преузела је и поновила изабране појединости са фасада деспотовог маузолеја. На страницама полигоналне апсиде враћевшничког храма, више него на њеним равним и високим бочним фасадама, сагледавају се вертикале особенних ресавских конхи. У појединостима какви су прозорски отвори, педантно и доследно, са бифора Храма Свете Тројице преузет је једноделни узани отвор пресведен оштро преломљеним, тролисно обликованим готичким луком и увучен у степенасто профилисана нише које се шире ка унутрашњости цркве. На ресавском храму првобитно решење прозорских отвора сачувано је тек на једном од њих, на северној фасади. Исти случај, до недавно, могао се запазити и на једном прозорском отвору, такође на северном зиду, који је измењен али сачуван на старијим цртежима и једној познијој фотографији.⁷

7 З. Златић Ивковић, *Манастир Враћевшница*, монографска публикација издавача Графодриниј из Горњег Милановца, у штампи.

1 С. Радојчић, *Облик и мисао у старом српском сликарству*, вид. у: *Узори и дела старих српских уметника*, Београд 1975, 354-262.

2 Новаковић, *Велики челник Радич или Облачић Раде*, Гласник СУД I (1881) 122-164; Бабић, *Друшћивени положеј ктиторора*, вид. у: *Моравска школа и њено доба*, Научни скуп у Ресави, Београд 1968, Београд 1972, 143-155. 150-153; Шкриванић, *Властелинство великог челника Радича Посипуовића*, Историјски часопис XX Београд 1973) 130.

3 *Властелинство великог челника*, 136.

4 М. Спремић, *Десјоћ Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 171.

Манастир Враћевшница са Црквом Светог Георгија

Саборни храмови манастира Ресаве и Враћевшнице, поред многих градитељских и архитектонских блискости деле и сличну судбину својих припрата које су страдале, рушене, а потом обнављане уз измене оригиналног, првобитног изгледа. За ресавски храм се зна да се у експлозији барута почетком XVIII века срушила конструкција свода и већи део западног зида нартекса,⁸ док се то са црквом у Враћевшници догодило средином наредног XIX столећа. Претпостављено је већ да је само разорно дејство сличне експлозије барута који је у рудничкој светињи складиштен у кули која се налазила испред храма, могао изазвати рушење масивног троспратног пирга, као и предворја са делом припрате, њеним западним зидом, сводом и горњим, бочним партијама.

Све следеће аркаде, а по четири је изведено на јужном и северном зиду рудничке задужбине Радича Поступовића, пресведене су полукружно; само једна од њих, на јужној фасади, трећа од Истока, благо је преломљена у темену, тачно тако како је то изведено на фасадама наоса у Ресави, где су по две плитке следеће аркаде постављене симетрично у односу на певничке конхе. И мада се у градњи враћевшничког католикона није превише водило рачуна о односима декоративне обраде фасада и унутарње структуре објекта, на месту где се на спољном зиду налази једина слепа аркада са благо преломљеним луком у темену, на унутарњем је насликана ктиторска композиција у којој великог челника Радича са моделом храма, његов заштитник Свети Георгије приводи Христу. О запаженој случајности или личној поруци ктитора која је остала непримећена и до сада необјашњена, није ни могуће успоставити дубља утемељења од оних на које је већ указано и која дају јасну слику светлог узора и по-

тоње реплике; она непосредним преузимањем и симболичним подсећањем, настоји да препознатој лепоти и вредностима подари дуже трајање, да ненаглашено потврди дубоко поштовање и уважавање које је велможа високог положаја настојао да, без гласне обзнане, упути мудро и ученом

 Велики челник Радич,
китор Манастира Враћевшнице

деспоту уз кога је стасавао, сазревао, стицао своје властелинство и углед.

За човека средњег века подизање храма Божијег представљало је чин искупљења грехова и залагање за бесмртност душе о чему су, досегнувши богатство и моћ, у зрелим годинама, и владар и његов угледни поданик, озбиљно и посвећено промишљали. Радич је Враћевшницу, као деспот Стефан Ресаву, као Немања некада Студеницу, а његови потомци своје монументалне црквене задужбине, замишљао као свој ма-

узолеј. На унутарњим зидовима потоње гробне цркве, уз учене теологе и савете духовника, дубоко загледиан у садржај живописаних слика ресавског католикона, утицао је да се иконографија насликаних призора, најпре око ктиторске композиције, а шире и у сачуваној концепцији свеукупне сликане целине, у потпуности веже за њену изабрану намену.⁹ Осмишљена и пажљиво склопљена архитектонска целина, а потом и поруке испуњене есхатолошком и сотериолошком симболиком, исписане на зидовима простора планиране фунерарне намене. Континуитет средњовековних развојних токова очуван је у знатној мери у свим потоњим обновама, па и оној која је поновила сликану декорацију у унутрашњости враћевшничког храма у XVIII столећу и радовима на санацији оштећења припрате и фасада о којима се, посвећено, током XIX столећа, старао кнез Милош.

Велики челник деспотовине посветио је Враћевшницу свом заштитнику Светом Георгију али је, претпоставља се, и посвету Ресаве Светој Тројици сачувао избором патрона за капелу која се налазила у јединој кули којом је, своју рудничку ктиторију, обезбедио у немирним временима. И преписивачка делатност, богато развијена у утврђеном манастиру ученог деспота, одвијала се и у Радичевој монашкој обители, унутар дебелих камених зидова њеног утврђења, о чему сведоче сачуване рукописне књиге и записи на њиховим маргинама.

Угледање на велелепну, монументалну и светлу задужбину – ресавски манастир, на идеје, мотиве, архитектонске и иконографске појединости, ктитора враћевшничког храма представљају као честитог и племенитог поштоваоца мудрог и даровитог деспота. Истовремено, присутна одмереност у копирању и преузимању тек незнатних појединости, симбола, дискретних детаља и подсећања, указују на јасно исказану свест о вишеструкој међусобној разлици која се поштовала и непрестано с поносом истицала. Није без разлога учени српски племић и даровити владар, уз овог рудничког велможу, тако успешно управљао српском деспотовином. Константин Филозоф је такође с ваљаним оправдањем забележио да „начелник Радич“, поред тога што је био „муж најхрабрији и најмудрији“, поседује и врлину да „са мало речи много свршаваше“.¹⁰ Уместо спеваних похвала, Радич Поступовић је оставио дело које, упркос страдањима, обновама и изменама током дугих и тешких столећа трајања, у Манастиру Враћевшници и данас испишује својеврсну захвалност испуњену поштовањем и хришћанском љубављу упућеним великом и светлом зору, ктиторији уваженог деспота – Манастиру Ресави – величанственој и непоновљивој Манасији.

Зорица Злајић Ивковић

9 Д. Поповић, *Српски владарски гроб у средњем веку*, Београд 1992, 181-183.

10 Константин Филозоф, *Живот Стефана Лазаревића, деспота српског*, ед. В. Јагић, Гласник СУД ХЛП (1875) 75; Јиречек-Радоњић, *Историја Срба*, II, Београд 1952, 361-362.

8 Г. Симић, Д. Тодоровић, М. Брмболић, Р. Зарић, *Манастир Ресави*, Београд 2007, 34-35.

Прилог из прошлости Пријепоља

ПОДМИЋИВАЊЕ ЧИНОВНИКА

ТЕМА ЗБОРА ГРАЂАНА ПРИЈЕПОЉА

ЗАПИСНИК

збора грађана пријепољских који је одржан 2 августа 1919 год у локалу Милоша Перића, а на позив сазивачког одбора у коме су били: Раде Куртовић, Влад. Веселиновић, Симеун Љуштановић, Кирило Љуштановић, Ананије Вараклић и Милош Перић.

Пошто је сазивачки одбор констатовао, да се има довољан број грађана и да би се збор могао одржати прешло се је на

ДНЕВНИ РЕД

Устаје испред сазивачког одбора Влад. Веселиновић и укратко наводи шта је руководило сазивачки одбор, да позове грађанство, а то је, да се претресу питања

1. О томе како становиште ми као трећа класа, која није имала поседа и која неће ништа добити, треба да заузме код откупа чифчија.
2. О томе да се нађу, кажу и прибави што више материјала против оних чиновника, који су примају мито и тиме ради на штету државе ради чега пате многи, који су на основу рђавих извештаја било осуђени, или им се још није судило.

Да би се пак збор одржавао у реду предлаже да се изабере председник збора, који ће руководити истим. Предлаже г. Јову Митрановића. Пита усваја ли се.

Збор једногласно усваја

Узима реч предс. збора г. Митрановић, захваљује се на поверењу и обећава, да ће ту дужност вршити на најбољи начин. Позива говорнике.

Г. Раде Куртовић добивши реч поздравља сретно решење аграрног питања и мисли да је с тим изашла једна ствар, а то је ко ће да сноси тај терет исплате земљишта, која се сад предају тежаку и држави, да ми као такозвана трећа класа која нити је имала поседа, нити их сад добија, не може и не треба и неће да сноси тај терет јер би се – скинувши с наших леђа – створили нови дембелци и паразити, а то ми нећемо да дозволимо. Предлаже да прочита резолуцију и да збор донесе закључак хоће ли је усвојити или не, да збор изабере неколико грађана између себе који ће резолуцију предати нар. посл. овог краја г. Др Станишићу и замолити га, да на надлежном месту поради у смислу исте. Пита усваја ли се.

Усваја се једногласно

Г. Куртовић чита резолуцију која је језгро његовог говора и која тражи да се ова трећа класа поштеди од наношења свих терета, који би потекли услед тога кад се буде досадашњим сопственицима плаћало и доследно томе нећемо да давши наш новац стварамо нове дембеле.

Председник збора пошто је ставио неке примедбе које збор није прихватио, пита збор усваја ли резолуцију и хоће ли је потписати.

Једногласно се усваја донешена резолуција, коју њису иницијативу

Пошто госп. Митрановић предс. збора, жури кући ради болести његове супруге, моли збор, да га разреши и предлаже за предс. збора г. Војислава Марића. Пита прима ли се.

Унесу у записник и прочитати, а за резољацију збора г. Мило Вуровић

Вашеучено и приложено
на дан 2. августа 1919 год
у Пријепољу

Председник збора
Војислав Марић

Радивоја
Мило Вуровић

Унесу у записник и прочитати, а за резољацију збора г. Мило Вуровић

Прочитавши нам је да и примавши
на се иницијативу:

Влад Веселиновић
Ананије Вараклић
Кирило Перић
Ананије Митрановић
Антони Стојић
Милан Куртовић
Милош Вуровић
Киро Стојић
Тодор Стојић
Митрановић
Ананије Митрановић
Влад Веселиновић
Милош Митрановић
Тодор Стојић
Тодор Митрановић
Милош Вуровић
Тодор Стојић
Милош Вуровић
Милош Вуровић
Тодор Стојић

9

Збор једногласно одобрава да место председника заузме њ. Вој. Марић.

Г. Војислав Марић рукује збором као председник и предлаже, да се изабере у депутацију, који ће предати потписату резолуцију нар. посланику Др А. Станишићу. Предлаже ова лица: г. Јосифа Цвијовића, г. Николу Минића, г. Влад. Веселиновића и г. Рада Куртовића. Пита усваја ли се. *Збор једногласно усваја*

Прелази се на 2 тачку дневног реда.

Г. Влад. Веселиновић добија реч говори о томе како је Србин тежио правди и како је онако исто као што је веровао у Бога, веровао у Србију, да ће га ослободити и прибавити правду. И нисмо се преварили. Србија је хтела и хоће да се свакоме по правди суди и морала се код тога ослонити на своје чиновнике. Нашо се један изрод, који је како се може сигурно веровати, примао мито и тиме Суд известио погрешно о стању ствари, тако да су неки престрого осуђени законом који одређује казну кривцима, али се држи да је Суд морао донети такво решење на основу реферата и саслушања од стране дотичног. Говорник се ограђује од тога да хоће да уђе у компетенцију суда, то му није намера, суд остаје чист и неприкосновен. Према томе моли грађане, да кажу који шта знају у ствари Аврама Несторовића и Милутина Кесеровића, које чита из резолуције.

Јављају се да се саслушају: Симеун Љуштановић, Тане Петровић, Јаков Ковачевић, Милан Кубуровић, Јосиф Цвијовић и Милан Бошковић

Председник моли да г Куртовић заузме место деловође и све поједине саслуша.

Горе њобројани саслушани су који су се на саслушању њојисали.

Председник предлаже за оверу исказа саслушаних следеће грађане: г. Вукосава Томашевића, г. Јефта Ракетића и г. Кирило Рељић

Усваја се и именована њ. њојисују и оверавају саслушања.

Остали грађани њојисаће резолуцију

Г. Влад. Веселиновић предлаже као другу тачку ове резолуције, да се унесе у исту, да тражимо да се ствар Аврама Несторовића поново узме у претрес, пошто према саслушањима постоји сумња да је Кесеровић био подмићен од стране Салка Пилава и да је суд у тој ствари био криво извештен. Пита усваја ли се.

Усваја се једногласно

Г. Илија Несторовић моли за реч. Даје му се.

Г. Илија каже, да не за то што му је Аврам Несторовић рођак, устаје да говори него у хатар истине и правде држи, да се ствар праведно иследи и да се Аврам ако је крив казни онако како је заслужио, а ако није заслужио, да се према томе и поступа.

Збор је исцело мишљења

Јавља се за реч г. Влада Веселиновић. Добија је.

Г. Веселиновић предлаже као трећу тачку ове резолуције, да се тражи, да се и они остали, који су затворени па леже већ 8 и 10 месеци, г. њихова ствар што пре реши, да људи знају зашто су у затвору. Пита усваја ли се.

Збор једногласно усваја и решава, да и ову друћу резолуција њре изабрана дејуиација заједно са њрвом њреда нар. њосланику. Резолуција се њојисује

Узима реч г. Раде Куртовић и на завршетку збора констатује, да одзив грађанства није најбољи, али је задовољавајући и са задовољством констатује да се ипак нашао један свестан муслиман који је дошао на збор и који потписује обе резолуције а то је г. Ахмед Салибеговић и захваљује му испред збора.

Узима реч Влад. Веселиновић и предлаже, да се грађани који су вечерас овде, скупе опет сутра у 6 часова после подне и да позову све заинтересоване.

Збор једногласно њрима и решава, да се ово све унесе у записник и њојишише, а за деловођу бира њ. Нико Вуковић

Закључено и примљено

На дан 2 Августа 1919 год

У Пријеполју

Председник збора
Војислав Ј. Марић

Деловођа
Нико Вуковић

Процићано нам је све и њримамо ња се њојишисујемо:

В. Веселиновић
Ананије Вараклић
Кирило Рељић
Ананије Мартиновић
Аним Пајевић
Милан Кубуровић
Ахмед Салибеговић
Киро Љуштановић
Перко Ђоковић
Шериф Нуовић
Андрија Петаковић
Владислав Нестор
Милош Миленковић
Јован Средојевић
Јован Минић
Јован Цмиљановић
Милан Бошковић
Јован Љуштановић
Милан Минић
Петар Кнежевић
Илија К (?) Несторовић
Никола Минић
Милован Бајчетић
Јаков Ковачевић
Свешћеник
Дамљан Љуштановић
Јако Реља
Раде Куртовић
Јосиф Цвијовић

(Илиндански записник водио је њисац В. Веселиновић црним масћилом на њтабацима каро харћије, укуйно шесћ двосћрукних лисћова, десет исћисаних. Исказе њрисућних бележио је на левој њоловини сћиранице, а њок збора и одлуке на десној њоловини.

Докуменати има њосредне везе са Првим свейским раћом, са сћрвовођењем аћрарне реформе у Србији и насћалим њешкоћама за Пријейољце. В. В. је био ућућен у њроблеме њошћо је већ радио у Аћрарном њоверенићћиву у Скоћљу. Поћћисало се 28 граћана. Имена већине учесника збора налазе се и на локалном гробљу. Можда неко њоседује фотћографћу са њоћ збора или неки дрући докуменати из њих дана?

Записник је из заосћавићћине њисца В. В. Тмуше, у завичајном одељењу Градске библиотћеке.)

МЛЕКО ЈЕ НЕГДЕ БЕЛО А НЕГДЕ БИЈЕЛО

Ијекавицу морамо бранити, јер је управо ијекавски српски живаљ најизразитије изложен геноциду и етничком чишћењу

Хтели или не, морамо признати да, бар нас старије, и данас, када чујемо некога да проговори неку реч на ијекавици, обузме благо осећање носталгије па нас жацне посред груди, а онда зачас врати у детињство и родне пропланке, одакле смо пошли, давно, давно. Пошли и понели навике, обичаје, говор, приче, боје, лица... Али, нажалост, негде смо их узгред загубили, затурили, заборавили и нисмо донели на нова станишта и одредштва. У овим крајевима ијекавица је био наш говор, сигуран, наш, препознатљив, једини. Како смо расли, школовали се и учили, све више смо га заборављали, остављали. Неке умне главе, пола јавно пола прећутно, мало помало, прогласиле су тај говор за „сељачки“, па смо главом без обзира почели од њега бежати, стиждети га се и одрицати, као што смо, поводећи се за сваким помодарством, почели бежати и од свега другог што нас је чинило својим, препознатљивим, вредним. И не само они који пођоше „на школе“, већ и они који су „горе“ остали, под утицајем радија и телевизије, али и своје деце која одлажаху у „бијели свијет“ а враћаху се (све ређе) из „белог света“ - преломиле језик: прекрстише млијеко у млеко а бијела стада побелеше (или поцрнеше).

Но, да се оставимо сећања и носталгије, да видимо где је и куда данас ијекавица у савременом српском језику. Како смо, јесмо ли и зашто забаталили тај наш изговор.

Да се подсетимо: српски књижевни (стандардни) језик има два равноправна изговора: екавски и ијекавски (јекавски). Разлика се заснива на замени старог вокала „јат“. Избор између ова два изговора је слободан, уз само једно ограничење: није допуштено њихово мешање, ни у говору ни у писаном тексту. Ово не важи за уметничка дела (књижевна, позоришна, филмска), где изговор може да послужи као средство карактеризације појединих ликова.

Познато је да је Вук Караџић, у првој фази своје језичке реформе, прихватио ијекавицу, вероватно што је и сам тако говорио, пошто су његови доселили са Дурмитора, где се ијекавица говори. Ијекавица је, бар у Србији, свесно или несвесно потискивана, тако да се данас може само спорадично чути у руралним подручјима или као рецидив код оних који су је у детињству говорили, као што је речено на почетку. Но, и то је сасвим, сасвим недоследно: само неке речи се изговарају ијекавски и то понекад. Па и то само у неким крајевима.

Каква је њена судбина код српског народа, који је распадом СФРЈ остао ван

матице? Може се рећи да у Босни и Херцеговини, Хрватској и Црној Гори српски народ негује и доследно упражњава ијекавицу. Уосталом, ијекавица је у Србију стигла са досељеницима из Ц. Горе и Херцеговине. И данас се могу пратити миграциони таласи, који су заплускивали Србију у појединим периодима, па је лако препознати одакле су досељеници стизали. Посебно је изражен и значајан млађи ијекавски штокавски дијалекат, који се у дијактологији зове источнохерцеговачким, јер се и формирао у источној Херцеговини. Он се, касније, у сеобама разнео на разне стране, између осталог и у југозападну Србију, где се очувао и до данас. Њиме се говори у долини Лима (околина Прибоја, Пријеполја, све до Сјенице), у ужичком крају (Тара, Златибор, ивањички и ариљски крај, Косјерић и Ужице); затим у чачанском крају (Чачак, Г. Милановцац), све до Рудника, па одакле преко Повлена и Маљена, у селима око Ваљева, али не обухвата само Ваљево, и даље до Дрине и Лознице. И на овим подручјима он је, мање више, екавизиран. Ипак, задржао је друге источнохерцеговачке дијалекатске особине, због којих се осећа блискост са источнохерцеговачким говорима Ц. Горе и Босне и Херцеговине. Постацкенацатске дужине се, рецимо, никада не крате а кратко наглашени вокали из акцента се редукују. Зато, када чујемо некога да говори „као да је из Босне“, (отегнуто и развучено), а из Србије је, вероватно је Еро са Златибора или из Ужица.

Постоји и други крак ијекавског изговора, који се често зове зетско-јужно-сандачки. Њиме се говори на истоку Ц. Горе, а у Србију улази преко Пештера и обухвата новопазарски крај, на запад до Сјенице а на исток до Косовске Митровице. Овај дијалекат звучи отприлике онако како се имитирају Црногорци у ТВ серијама, дакле ијекавског је изговора и старије акцентуације (два силазна акцента и на унутрашњим слоговима, преацкенацатске дужине).

Старији ће се сетити да је за време последњег рата у Босни, једно време, била жива идеја да се српски народ у Босни одрекне ијекавице и пређе на екавицу. Идеју је заговарало највише руководство Срба у Босни и то је постављено као национални задатак. Ово се објашњавало идејом да се, што је могуће више, обави унификације српског језика као и национална хомогенизација, од чега се, на срећу, одустало. Бесмислено је да се српски народ одриче себе и свога. Одричући се ијекавице, Срби би се одрекли огромног културног наслеђа и богатства, које је настало на ијекавици. А, да се по-

дсетимо, на ијекавици су испеване наше народне песме, на њу је преведено Свето писмо на српски језик, на њој су стварали Вук, Његош, Стјепан Митров Љубиша, Марко Миљанов, Шантић, Матавуљ, Кочић, Иво Ђипико, млади Дучић, млади Андрић, Скендер Куленовић, Меша Селимовић, Ђопић, Десница, Лалић...

Увиђајући велику штету по српски језик, коју је донело запостављање ијекавице, Матица српска је покренула велики пројекат да се ијекавици врати место и да значај који јој припада и који заслужује у српској култури и традицији. Тако је, недавно, у Матици српској у Новом Саду, представљено ијекавско издање „Правописа српског језика“, које су приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић и Маго Пижурица. Његово објављивање помогло је и Представништво Републике Српске у Србији. Захваљујући Друштву чланова Матице српске у Бања Луци и Друштву чланова Матице српске у Подгорици, до Правописа ће доћи и српски народ у овим државама.

На промоцији је Драган Станић, председник Матице српске, рекао да „бисмо морали јасно дефинисати шта све са чињава српски језички простор и како тај простор ваља уредити и неговати“ истичући да је „ијекавица првенствено српско наречење, па тек онда може бити и нечије друго“. „Уколико ми не бисмо показали довољно бриге о српској ијекавици, каже Станић, то би значило да је ми препуштамо некоме другоме ко би био вољан да је негује...Уколико иједан део српског језичког наслеђа препустимо другоме, тај други ће с правом помислити да може слободно посезати за српском језичком баштином како му се прохте“. Ово је сасвим тачно, јер смо сведоци да новокомпоновани лингвисти новокомпонованих језика, често, у недостатку било какве научне аргументације, потенцирају ијекавицу као своју и као битно обележје своје језичке различитости од српског језика, гурајући екавицу Србији а присвајајући ијекавицу као своју. Станић, даље каже: „Ијекавицу морамо бранити, јер је управо ијекавски српски живаљ најизразитије изложен геноциду и етничком чишћењу са идејом протагониста тога злочина да се сви који говоре српски и пишу ћирилицом, временом, елиминишу са простора на којима живе. Таквим жељама српских непријатеља не смемо излазити у сусрет и помагати им сопственом неспретношћу и небудношћу“.

РЕЧНИК НАШЕГ ДОБА

Савремени језик међународног општења обогаћен је новим речима и синтагмама. Те језичке новине су прави одраз данашњице. Суштина глобализације се своди на освајање туђег, на лепо упаковани колонијализам. Да нама буде добро, а њима како буде. Крајње средство убеђивања је сила. Жртве на страни оних које треба подучавати су небитне, важно је да показивање снаге буде што уверљивије, да ником више не падне на памет да дође у позицију да мисли својом главом. Циљ је битан, прљава средства ће опрати моћни медији. Данас делује необедљиво да ће истина на крају победити. Имамо превише примера где лаж пролази као истина. Та некадашња врлина се често склања у фиоке медијских кућа, да се лакше заборави или постане небитна. Медији су оспособљени и добро плаћени да сваку потребну подвалу обликују у лако сварљиву позитивну информацију. Срећа је новац. Њему је све подређено. Филозофи који су вековима објашњавали етику и срећу, преврћу се по заборављеним гробовима, а ови савремени су потиснути на маргину.

Основна карактеристика речника нашег доба је да ништа није онако како се каже. Често реч има неко неочекивано и друго значење. За творце речника треба измислити посебну награду. Нове речи и синтагме лепо звуче, лако се подносе и у првом периоду употребе не изазивају мучнину. Гађење долази касније.

Погледајмо мало ово језичко благо: *санкције, колатерална штета, ваздушна кампања, милосрдни анђео, партинерство за мир, намећање мира, људска права, НАТО-одбрамбени савез, виштални интелекси, Хашки трибунал, силовни зид санкција, лобисити, демократија, слобода медија, хуманиитарна катасстрофа, неваљале државе и друге.*

Санкције - То је најомиљеније средство за осуду неваљалих народа и држава на лагано умирање. Изванредан допринос савремене цивилизације. У првом таласу уништавања непослушних посеже се за санкцијама. Ако народ пати и његова деца умиру због тих санкција, крива су руководства тих земаља. Преко медија ће објаснити сопственој и светској јавности, да је то хуманитарна акција од значаја за свеколико човечанство. Санкционисани немају шансе да дају своје објашњење, одузета им је реч и фреквенција. Нећеш да слушаш - одмах санкције, нећеш да купујеш њихову робу - санкције, не дозвољаваш да ти окупирају земљу - следе санкције, нареде ти да са сопствене територије повучеш војску и полицију, да би они и њихове слуге запосели твој простор - шта ти друго следује, него санкције. И тако до у бесконачност. Листа разлога за увођење санкција тежи бесконачности. Превариш се па им изађеш у сусрет у неком од захтева да би ти укинули санкције, они их формално укину, али оставе „спољни зид“ санкција. Какво богатство језика и маште - „спољни зид“ санкција. Остаје ти

једино да призиваш Бога и да га питаш, да ли он види шта се ради и када ће једном заштитити немоћне, када ће неправедним и похлепним креаторима људске патње, да пошаље неку казну да се мало смире.

Људска права - Има ли нешто светлије и узвишеније од људских права? Нема. То је највредније достигнуће цивилизације. Наталожено племенито искуство у заштити човека и његовог достојанства. У темељу тих права су положени животи најхуманијих људи које је имало човечанство.

Упоредите оне који су кроз историју света дали животе за заштиту људских права и данашње „браниоце“ тог достигнућа. Каква деградиција светле, племените и узвишене ствари! Данас су та права батина у рукама моћних земаља као промотера савремених односа међу народима и државама, корисна поштапалица за остварење интереса и планова, уз најгрубље кршење људских права оних народа који се усуде да им стану на трасирани пут. Примера има много.

Кад неког треба да оцрне онда ударају по људским правима. Питање тих права код њих нема јасне границе и одређења. Суштина и садржај се мења од случаја до случаја. Она се не односе на све народе подједнако. Оно не сме да се постави у земљама које су „пријатељи“ најјачих. Ако си кооперативан, послушан и штитиш њихове интересе, онда је све у реду са твојим људским правима, ако ниси, можеш имати највиши ниво права на планети, али ти се то неће признати и мораш доћи у зону сумрака неке Олбрајтове.

Данас кршиш људска права ако не дозвољаваш да ти окупирају земљу, иако је та окупација у најбољем њиховом интересу. Мали си и слабачак, а нећеш да се повијеш и аминујеш. Нећеш да се ставиш у њихову службу, аутоматски улазиш у зону великог кршења људских права.

Кина не дозвољава одвајање Тибета и тражи да јој се врати Тајван. То није у интересу моћних. Велики су они новац и рад уложили у те пројекте. Нормално је да Кина таквим својим ставовима крши људска права. Она не прихвата њихов начин живота, јер јој је цивилизацијски код битно другачији. Ето, то вам је класичан пример кршења људских права. Не дозвољава им да је растура.

Срби тврдоглаво инсистирају да Космет остане у саставу Србије. Типичан пример грубог кршења људских права. Они штите права Албанаца на Космету, где нису угрожена, а не штите их код Курда у Турској где су угрожена.

Велика сила је јасна у својој поруци: Е, кад си такав и нећеш да прихватиш људска права која ти нудимо, онда ћемо ми тебе и твој народ да прогласимо за злочинце, изазиваче хуманитарне катастрофе, реметилачки фактор у региону, и нормално, да те бомбардујемо, јер немамо уверљивије средство за одузимање твојих људских права. Наши објективни медији су ту и поред њих не може промаћи ни једна ваша

слика или вест. Ако се случајно деси да нека истина промакне, имамо ми плаћене стручњаке који претварају истину у ништа. Ви, недемократски, непослушни народи и неваљале државе, морате прихватити као нормалну и реалну чињеницу да вам на неко време, век-два, одуземо слободу, независност и територију, да бисмо вам показали на очигледан начин шта су то људска права и демократија. Одузето ћемо добро чувати и користити као да је наше. Ништа не брините све смо ми осмислили и разрадили. Ми смо ту технику довели до савршенства. Није нам први пут. Уосталом, од сада ћете слушати само наше медије и све ће вам бити јасно. Ту ћете добити јасна упутства за понашање. Узећемо сва ваша људска права на чување а оставићемо вам ваше обавезе према нама. Истина, имаћете тих обавеза до гуше, али ми никако нећемо дозволити да се сасвим удавите. Молимо вас да имате пуно разумевања за нас, ми то све чинимо не за ваше добро, него за наше.

Демократија - То је реч која је изгубила своју суштину, па је творци глобализације употребљавају како им где одговара. Демократија је реч која је изгубила изворно грчко значење. Нема то више везе ни са демосом ни са владањем. Она се сада користи као средство за постизање неког циља.

Хијокризија или лицемерство - Могло би се рећи да је ово једна од најважнијих карактеристика нашег времена. Некад су неговане и истицане врлине, етика и хуманост. Данас се цени лицемерје. Остварење мог циља и интереса оправдава сваки мој поступак, сваку моју лаж, подвалу и свако нечовештво.

Лицемерје је доведено до савршенства. Измисле лаж, па се њоме служе као непобитном истином, чак је користе као необорив аргумент (Срби у Босни силовали 60.000 муслиманки, Срби у Рачку побили шиптарске цивиле, Срби убили 100.000 Шиптара). Те лажи користе док им требају, када се докаже да је то лаж одбацују је и понашају се као да се ништа није догодило. Новим лажима одвлаче пажњу и затрпавају оне претходне. И тако у круг.

Ваздушна кампања - У суштини то је бездушна кампања. Основни циљ тог подухвата је да се непослушни присиле да прихвате окупацију као неки природан и нормалан цивилизацијски чин. Наравно, за носиоце кампање је резервисано место господара. У кампањи не треба нико да погине на њиховој страни, а на супротној, што више то боље. Заувек опаметити непокорне и слободољубиве, нанети што више боли, разарања и патње, а при том се не постидети да изговориш како ти, тај народ волиш. Убијаш њихову децу зато што их волиш.

Мир - А тек реч *мир*. Има ли ишта лепше и важније од те речи. Наравно, по њима, мир, пре свега, треба да влада код њих. Тамо не сме да падне ни једна бомба, не сме да буде сепаратизма, нити се он сме подстицати са стране. Могу тамо грађани

да причају и протестују у неком парку, ограђеном и одређеном простору, али да изађу на улице, разбијају излоге, убијају полицајце, траже да се одвоје од државе у којој живе, е то није дозвољено. Мир је за Америку светиња. Да би колико-толико задовољили своје интересе и одржали стандард, Американци годишње изазивају на планети најмање по два рата ограниченог интензитета, по могућству што даље од њихове куће. Они то зову „вештачко изазивање контролисане кризе” и чак о томе говоре и пишу као о нечему што је сасвим нормално и добро за Сједињене Државе.

НАТО-бомбе су намењене непослушницима и неваљалима који, по њиховом мишљењу, агресивно бране своју слободу и територију од наметања мира. Они воде само хумане ратове. Њихово уображено и размажено грађанство не би могло да поднесе да неко страда на њиховој страни. Опаметио их Вијетнам. Колико ће наше деце, жена или људи погинути, то за њих није битно. Ми смо жртвовани зарад напретка, мира, благостања и очувања њихових „вредности”. Битан је крајњи и велики циљ – мир у њиховој држави и њихова доминација у свету. Поручују нам – будите добри и послушни, уважавајте наше емисаре и изасланике, клањајте им се као божанствима. То од вас очекује наш велики и хумани народ. Маните се те ваше самобитности културе. Ко још чита романе попут „Рата и мира” и „Тихи Дон”, некакве епопеје на хиљаде страна. Глупости. Такве књиге ћемо ми ускоро спалити. Гледајте наше филмове „Рамбо” од један до четири, па ће вам бити сасвим јасно с ким имате посла и шта је савремена лепа књижевност.

Наметање мира - То наметање мира може да иде и до тоталног уништења једног народа. И за то уништење имају лепу кованицу – *сјржена земља*. Све неке дивне и милозвучне речи. У новом светском поретку нема више ратова, нити ће их бити. Рат је заувек нестао из историје и преселио се у прашњање архиве, постао само велика опомена. Замењује га далеко суптилнија варијанта блаженог назива – *наметање мира*. Ако се неки неразумни народ бави превазиђеним стварима као што су: слобода, независност, суверенитет, интегритет, односно, ако брани право да буде свој на своме, а то њима смета, ремети њихове стратешке замисли, онда то неминовно доводи до наметања мира од стране њихових мирољубивих и одбрамбених оружаних снага.

Како они то намећу мир?

Они имају доста оружја, разорног да разорније не може бити. Онда се окоме на неку државицу, обично таквој акцији дају неки патетично-идиотски назив, као „тачно у подне”, „милордни анђео”, „небеска жетва” и слично, све живо униште и побiju и мир је наметнут. Нормално, они нису агресори, далеко од тога, ви сте агресори, јер агресивно браните своје безначајне животе и животе своје деце, јер вам уопште није јасно да они не воде против вас освајачки рат, него вам намећу мир. За све жртве сте криви ви, јер нисте мирно

прихватили наметање мира. Ратови су прошлост, живело наметање мира.

Витални интереси - Кад једном уђете у црвено, тј. у зону њихових интереса, онда ће вам јасно издиктирати услове, прецизно одредити рокове и на време предочити ултиматуме. Даће вам неки рок да срушите ваше „недемократске и диктаторске” режиме и сами доведете уз њихову подршку њима одане ваше људе, које смо некада звали марионетама, слугама и издајницима, а које они сада зову демократским елементима. У тим значајним пословима на рушењу демократски изабране власти, тј. у њиховом виталноинтересном поседу, можете рачунати на помоћ њихових Служби, „слободних” и необјективних медија, а и нешто мало новца који ћете им кад-тад, овако или онако вратити. Промену власти по њиховој мери, они одавно сматрају корисном инвестицијом. Не треба сумњати у квалитет поменутих институција. Оне имају богато искуство и у стању су да вас убеди разним средствима и на различите начине да вам слобода, независност и самосталност уопште нису потребни, да ви треба да постанете део њихових интеграција у којима ће они водити главну реч, а ви бити послушни шраф тог огромног механизма. Тамо где су њихови витални интереси лако је доказати да ништа не ваља и да је њихова оружана интервенција, једноставно, неопходност. Никада не смемо сметнути са ума да они имају НАТО са прстом на обарачу. Боље је за нас који смо постали њихов интерес да то схватимо на време, иначе нас могу зачас претворити у ружно чудовиште, балканског касапина и у најблажем виду као злочинца који представља претњу миру у региону.

НАТО – одбрамбена алијанса - Они су НАТО назвали одбрамбеним савезом. Сами су себи прогласили за продужену руку Уједињених нација. Покушавају да игноришу и Савет безбедности. Кад може да им користи они га се сете, кад им смета, заобиђу га, једноставно створе неку Контакт групу. Кажу да делују у име међународне заједнице.

НАТО представљају и желе да наметну свету као трупе реда и мира. Планирали су да убеди свет у своје хумане и добре намере и на нашем примеру. Они то сјајно обављају на Космету. Убијено је преко хиљаду Срба и других од како је стигао НАТО-КФОР, а они нису ухватили ни једног убицу. Освету и убиства, као највеће достигнуће мултиетничког живота на Космету је лансирао, истина, њихов изасланик, неки циник, звани Кушнер, најалост Француз. Ако Шиптар мрзи комшију Србина, или хоће да се домогне његовог имања на „привремену” употребу, онда је довољно само да га пријави КФОР-у и да каже да је ратни злочинац и одмах ће таквога ухапсити. Никакве провере нису потребне.

Тако НАТО у својој племенитој мисији помаже убрзано етничко чишћење Срба са Космета. Што их пре раселе и униште то ће пре доспети српска земља на тањир њихове расподеле; биће довољно и за НАТО-базе и за досељавање земљака из Албаније. У слободним и необјективним запад-

ним медијима величају се успеси хуманитарних и миротворних акција НАТО на Космету.

Хуманитарна војна алијанса се устремиле на вашу земљу, ви у одбрани нападате њихове позиције и положаје, они морају да се бране и зато је НАТО одбрамбена алијанса.

Лобисти - То су вам добро плаћени конгресмени или утицајни људи чији је задатак да се боре за нечије интересе. Ти добро плаћени су опет Они. Они ће да интервенишу код њихових да би ти мало негде нешто попустили, да не пропаднеш сасвим, да ти макну један зид санкција, да би подigli неки спољни зид. За све опет треба добро да платиш њима.

Како год окренеш удараш главом у зид.

Лобисти су свемоћни. Они могу, да докажу да реке могу да теку узводно, да од црног направе бело, да жртве прогласе за кривце, а целате за највеће хуманисте и борце за људска права. Све може, само плати.

Лобиста – то данас звучи некако nobles, модерно, чак и демократски, а то је, уствари, нека врста плаћеника, легионари кулоара. Онај који хоће да му се нешто усвоји у Вашингтону, мора то да плати, да има свог лобисту. Све би било у реду да је реч о исправној роби, али се најчешће не ради о томе. Пожељан је онај лобиста који ће кварну робу представити као исправну. Лобиста мора све да измисли и осмисли; концентрационе логоре у Босни, Маркале у Сарајеву, хемијске отрове у Багдаду, Рачак на Космету и ОВК-а на челу са њиховим изаслаником. Важно је некога уништити прљавим средствима, демократски, елегантно и нехумано. Узмимо на пример оног услуженог изасланика Вокера, за наше појмове обична протува. Његов налогодавац зна да је никакав, али, боже мој. Што је већи нитков, то му је цена већа.

Колатерална штета - Она је закамouflирани израз за убијање деце, цивила, избегличких колона, гађање возова и аутобуса са путницима, за намерно рушење болница, школа и стамбених објеката у ваздушној кампањи. Сасвим су оправдано у некој анкети на Западу ову синтагму прогласили за најружнију кованицу године. Има и нијанси у овој синтагми. Када су погодили колону шиптарских избеглица то је била колатерална штета, али да је то била колона српских избеглица, онда би то био легитимни војни циљ, велика победа над непријатељем у фази његовог прегруписавања, када су борбени положај мењали немоћни старци, бебе у пеленама и деца од три до шест година са мајкама и бабама, наоружани завежљајима и картонским кутијама са оскудним иметком који су на брзину покупили бежећи од хуманих НАТО-бомби. Трактори у избегличкој колони би се одмах претворили у тенкове, топове и оклопне транспортере. Најгоре је што на Западу има много оних који верују у такво објашњење. Гледам ових дана Украјину. Све ми је нешто много познато.

(Из рукописа:

Белешке о рајћу и лицемерју)

Славољуб Васојевић

БОЖУРОВЕ СУЗЕ

Гнездо

Утрошени живот пропатили смо по бетонским подрумима. У новосаграђеној згради у Обилићу добисмо нови стан. С колико среће пригрлисмо новостечено гнездо, мали пламичак освојене слободе у време док су се претеће хорде свакодневно кретале од Врањевца, тог злотворног осинака уз врискове „демократи...демократи“. Тих дана крволочни урлици завијања парали су ноћи, злокобни маршеви који су подсећали на SS-дивизије. Док су се мрки облаци рата гомилали према Лазаревом гробу, на четвртм спрату, под прозором две ласте у малтером из кљунова причвршћивале ново гнездо. Мислило смо да су то знаци породичне среће, за моје двоје деце. Али, врага, било је то навешћење селидбе у бестрагију, без повратка у свој, готово измаштани дом.

Енглези проваљују српске станове

Ведрина над Косовом. Из ње се назире нека бела апокалиптична језа. Авиони НАТО пристижу са југа у ројевима, за ноћ у неколико налета тек што би ми станари рекли „отишли су“ да уграбимо бар мало сна. Енглези, ти бездушни потомци Имерије, усклађено са шиптарским кошоргама подижу два прста у виду латиничног слова „V“ (викторија?!!!) према успаниченим Србима који се на враг на нос стропоштавају према северу. Пристигли су Енглези на тенковима, испроваљивали касарне и полицијске станице, размењивали по коју реч са српском децом која уче енглески. а онда су тријумфално испроваљивали врата српских станова и кућа, траже оружје. Милитантни германски робовласници...

Снови о пропасти Косова

Нисам рођен на светој косовској земљи. Али сам после пребега сладио чемерну јабуку мучеништва са осталим бездомницима, вековницима са тог највећег заједничког гроба. Пре признања Косова, из ноћи у ноћ понављао ми се по прилици сличан сан: као бежим неким сокацима који подсећају на Приштину, а испут ме чакље, вуку, ударају шиптарска деца, психичке муке су неиздржљиве. На улицама града који једва препознајем муче, пребијају, злостављају српску нејач, свачији живот је угрожен, а помоћи нема ниоткуда. Из те море, тог пакленског вилајета „проклето авлије“ нема избега. После буђења сан сам разумео, да је Косово нацистички логор „канцлагер“. И задњи мој сан пред проглашење независ-

ности: опет сам се нашао у том паклу, бежим од крвопијских прогонитеља и нађох се пред округлом кулом озиданој од самих каменова, треба се уз њу успети. Пристижем некако до врха за пут у слободу кад при дну, у темељу, обруши се камење. После тог сна стигло је крваво признање шиптарског Косова купљено још крвавијим милијардама долара...

Последњи апокалиптични сан

У сну јавља ми се слика напуштеног стана у Обилићу, где сам грабљивцима препустио намештај и годинама прикупљану, пробрану песничку литературу. Питам се: какве ме то духовне силе везују за судбину отетог Косова? Гроб Стефана Дечанског или лепотица Грачаница? Отвара врата прекинутог живота: загичем ужасни пример као из прозе Едгара Поа. Вире од намештаја крхотине трулих дасака, из њих расте зелена маховина а одозго где је био плафон капљу капи воде у ту рупу од зграде и то као да је протекло огромно време до мог доласка да је све сатрулило. Јавише ми се речи Вилијама Блејка „Времена су прошла“, „кад небо отвори своје трапове“ зла. Тргох се из сна из тог језивог призора... Па тај сан значи да се заувечно нећу вратити на Косово!!!

НАТО је бомбардовао српско гробље у Приштини

Књижевно вече у Грачаници 2009. Комбијем из Северне Митровице, „путем живота“ возач, млад човек, вози заобилазним путевима, дуго и ризично. При пролазу кроз Обилић угледах како испод мог бившег прозора из оног гнезда излеће и долеће јато ласта (то је стварна слика). Пут води према Орловићу - сдесна се виде спаљене и уништене куће Влада Влаховића, посечене шљиве. Лево подигнуто огромно здање од стакла, на њему натпис „COLEGI VICTORY“ (Колец победе). Пролазимо поред Приштине која се не види од огромних новоподигнутих зградурина. Срце ми посустаје од призора. Лево српско градско гробље Приштеваца, тачније бедни остаци, урасло у шибље, све плоче поломљене или их просто нема. Сетих се моје колегинице, врсне библиотекарке Радојке, тада неизлечиво оболеле кад каза: „Поручила сам мојој браћи у Шабац, носите ме у шабачко гробље да ми кости не газе Шиптари“...

30. марта 2012.

Светислав Влаховић

ЉУБАВ УЗДИЖЕ ДО БОЖИЈИХ ВИСИНА

Песимистички можемо констатовати да живимо у времену у коме људи убијају једни друге да би потврдили себе. Нагон за владањем је јачи од нагона за одржавањем и нагона за љубављу.

Потребу за суђењем другима има онај који пројекцијом прикрива своју тамну страну и несвесну кривицу. Изражена потреба да владају другима остварује се и због спремности других да се одрекну своје слободе зарад жељене егзистенцијалне сигурности појединаца.

Од начина на који живимо своју религиозност зависи како ћемо видети другу религију. Фанатици верују да постоји само њихов пут до Бога. Пређени пут до највећих религијских потреба није једносмеран, јер човек лако регредира до нижих нивоа својих потреба. Задовољавање нижих је услов за испољавање оних виших потреба.

Већ је Хераклит тврдио да се веровањем у могућност долажења до највећих сазнања и стиже до њих, као што и неверовање да се могу открити највеће тајне сазнајно спутава. Вера у радост, како вели Шекспир, исто је као и сама радост. „Не мрзите никог, не презирите никог, не љутите се ни на кога и не завидите ником.“

Увиђајући потребу да не буде већи од самог себе и да се не поставља изнад других, човек се враћа свом средишту и могућности да завири у другу страну свог бића. Корен љубави није у биолошкој, већ у психолошкој и антрополошкој потреби човека да реши проблем своје егзистенције и за што дубље емоционално повезивање са другим.

Тежња ка усавршавању је задата човеку као могућност да реализује своје духовне и креативне потенцијале. Култура управо и тражи од човека да се супротстави и победи своју природу. Он је увидео могућност усавршавања себе, овладавања својим нагонима и преображај свог природног бића, како би постао бољи него што јесте.

Највеће циљеве можемо остварити само уколико до своје величине долазимо духовним путем. Духовно успење уједно је силажење у себе. Мач који се не усмерава ка другом већ ка себи означава спремност за преображај сопственог анималног бића, да би изградио себе другачијим и бољим него што би био да се препушта слободном задовољавању свог нагонског бића. Преображавајући и оплемењујући своју природу стално се духовно усавршава. Борба са собом је двобој који траје целог живота и да свако уживање и опуштање у однетој победи неминовно води поразу.

Љубав је већа од вере и од наде, каже апостол Павле, и да се она не троши, да не подстиче завист и гордост и да као таква даје смисао највећим истинама. Човек нема друге могућности да се аутентично потврди осим да воли и да буде вољен.

Бошко Сиванић

ШПАНСКА ГРОЗНИЦА

Ову жалосну причу посвећујем пријатељу Гојку Бојићу, коме се није дало да је прочита.

Познајте је да су њисци сџари мистификајори, да жи-
војну збиљу трансионују у књижевност, настџојећи
да њостџићну она универзална значења, шџто је, зајра-
во, и основни смисао књижевне уметностџи. Не знам колико
је умесно да ја као њисац о џтоме џоворим, али џрича која следи
је џдинама дозрела у мојој свестџи и савестџи, и одједном се
излила, како се џто каже, у џуђу, са свом својом суровом лођи-
ком, која честџо није дозвољавала мейџафори да заузме своје
џочасно месџто. Али шџта је џу је – умесџто да ја обликујем
џричу, џрича је, изгледа, обликовала мене...

* * *

Обрен се из Великог рата вратио тек почетком јула 1919. Иако је рат већ одавно био завршен, њега су разне обавезе задр-
жале, прво у Београду, па онда у Новом Саду и Загребу. Требало
је поради на уједињењу разједињене браће. Углавном побед-
ничка еуфорија после крвавих битака, албанске голготе и про-
боја Солунског фронта, учинила је од њега полетног добро-
вољца коме ништа није било тешко и који је стално био у покрет-
у. А многи догађаји у којима је учествовао и у рату и у миру
често су прерастали у легенде.

Вратио се Обрен у своје село Црнуговиће и нашао родну
кућу запречену. Наиме врата и прозори били су заковани укрш-
теним летвама, а зова, коприве и павита се попела до средине
прозора.

Његова многочлана породица: отац, мајка, три малолетна
брата и шест сестара, почивали су већ скоро годину дана на се-
оском гробљу, као и још неколико десетина житеља овог убогог
села. То је оно место на црнушком гробљу, у средини, које зах-
вата четири, пет ари, где нема споменика ни уређених гробова,
већ само неколико крупних необрађених каменова, као жалосно
обележје да су ту покојници сахрањивани, често и у масовним
гробницама.

Помрли су сви за неколико недеља у августу 1918. од шпан-
ске грознице, како се то тада говорило. Болест је изгледа донео
један демобилисани војник, који је заразу преживео и живео је
још педесет и три године, умро је пре петнаестак година у дубо-
кој старости, слеп, глув и поремећеног ума.

Обрен је у селу затекао свега петоро рођака, у две куће, који
су иако оболели неким чудом преживели велику пандемију пти-
чијег грипа H1N1, како се та болест данас у медицини стручно
зове. Он тада није знао, а није ни могао знати, да је те године у
свету умрло, према неким проценама рађеним данас, и до 100
милиона људи, а ако се зна да је у Великом рату погинуло око 10
милиона, онда су размере ове катастрофе заиста застрашујуће.

На оном месту где су помрли сахрањивани на гробљу у Црнуговићима, више се није
сахрањивало, а о задушницама ту горе чита-
ви снопови свећа и баш на том месту свеш-
теник чита заупокојену молитву.

Ратно искуство је очеличило Обрена, али свеједно, и тада и касније у животу сузе
су често квасиле његове образе. Нарочито је
туговао за најмлађом сестром која је имала
само седам година када је он отишао у рат.

Оно што су му о страшној болести при-
чали петоро преживелих у селу, заиста је
било језиво. У Обреновој кући су једно
јутро осванула четири мейта, а слично је би-
вало и у суседним кућама, наравно и у окол-
ним селима. А како се умирало свакодневно,
мртви нису могли бити сахрањени на време,
па су неки несахрањени остајали у својим
кућама и по недељу дана у жарке августовске
дане.

Тако страшна болест за коју свет до тада није знао остави
свој језиви траг на црнушком гробљу, а погубне последице у
овом селу могу се видети и данас, после скоро сто година, у виду
камених зидина и у зову и друго растџе зараслих рушевина
кућа које није имао ко да наследи или обнови.

Обрен је своју кућу отворио, довео је у ред колико се могло,
и отпочео нови живот тугујући за својим покојницима и молећи
се Богу да му да снаге да победи сва искушења која су била и
већа и болнија од оних ратних.

Када су прошле три године он се већ био саживео са својом
тугом, отишао је на петровдански ваџар у Рудо, и тамо упознао
једну црнооку девојку из села Маренића код Заборка, којом ће
се већ следећег месеца оженити.

И та кршна девојка из Босне донела је своју трагичну причу
о последицама шпанске грознице, била је једина од многочлане
породице која је преживела, а њена иначе бројна родбина сведе-
на је на три куће са по двоје преживелих. А како је њихово село
било и веће и многољудније од нашег, њима је и гробље било
тесно, па су своје мртве сахрањивали по ливадама и њивама бли-
же куће.

Било како било изгледа да је Бог погледао Обрена и његову
Босанку, већ следеће године она је родила близанце Перишу и
Радишу, а следећих петнаестак година још три сина и пет кћери.
Па иако су трагови шпанске грознице били видљиви на сваком
кораку, селом је све чешће одјекивао смех и граја младости, а
каткад се могла чути и песма. Обрен никад није запевао, а гово-
рио је да је његова песма напречас усахла, када је по повратку
из рата угледао запречена врата од куће, и сазнао за породичну
трагедију.

А онда је избио и Други велики рат светских размера, он и
његова двојица пунолетних синова били су мобилисани, он је
послан на албанску границу, а Периша и Радиша на бугарску.
Априлски рат 41. је био краткотрајан због издаје и расула у др-
жави. Обрен је као искусан ратник одмах схватио у чему је
ствар, па се жив и здрав после две недеље вратио кући. Његови
синови су били заробљени и доспели су у немачки концентра-
циони логор Матхаузен.

Несрећа је опет закорачила у Обренов дом. Као искусан рат-
ник Солунац, и носилац неколико ратних одликовања, између
осталих и Карађорђевог звезде, Обрен је са неколико виђенијих
људи нашег краја организовао четнички одред, више као заштит-
у селу, а мање да би окупатору пружио неки организован от-
пор. Знао је он да рат не зависи од њега и његових сабораца, али
је одмах схватио да ће страдање бити велико, али и да ће то ве-

лики народи и моћне војне силе решити пре
или касније, а његово је било да сачува своје
људе и себе. Уосталом преживеће онај коме
је ратна срећа наклоњена, само да опет не
наиђе она страшна пошаст болести шпанске
грознице, или слична несрећа.

Већ у децембру су кроз Црнуговиће на-
ишли партизани, било је то после оне чувене
пљеваљске битке, где су претрпели велики
пораз. У селу су занџили и ту боравили
још три дана, а онда отишли према Рудом,
где су се прикључили врховном штабу пар-
тизанских јединица, и ту 21. децембра осно-
вали чувену Прву пролетерску бригаду.

Обрен се са својим четницима склонио у
планину Јаворје и отуда мотрио шта се де-
шава. А како партизани у селу нису чинили
зулум, сем реквизиције неколико оваца,
нешто пасуља и кромпира, то су се и четни-
ци притајили, да село не би било запаљено.

Међутим, партизани су одвели Обрено-
ва три млађа сина, један је имао 16, други

14, а најмлађи је тек напунио 10. После рата се причало да су се они добровољно прикључили партизанима, али Обрен у то никад није поверовао. Углавном, они се из рата нису вратили, а где су кости оставили то нико поуздано није знао.

Рат је поново погубно завршен за Обренову породицу, мада је он село чувао и сачувао, његова кућа је остала без наследника. За судбину близанаца ће посредством Црвеног крста сазнати да су уморену у немачком логору Матхаузену.

Она женскадија, Обренове кћери, све згодне на мајку, поудадоше се, а он и његова Босанка остадоше сами.

Са новим властима није имао већих проблема, јер је проверено и доказано да у рату није окрвавио руке. Напротив, показало се да је од четника Павла Ђуришића, који су повремено долазили из Црне Горе, и попалили нека муслиманска села у нашем крају, спасао две муслиманске породице, које је сакрио у својој кући, што га је у послератном времену поштедело шиканирања острашћених победника.

Губитак породице у пандемији шпанске грознице у Првом рату и губитак синова у Другом, од којих тројицу у партизанима, био је довољан разлог да га оставе на миру.

Занимљиво је да су и чувене одметничке банде Божа Бјелице и Српка Меденице, које су у послератних година починиле стравичне злочине у нашем крају, да су и ти окорели зликовци зазирали од његове несрећне судбине.

Он и његова црноока Босанка дуго су поживели тихо и без роптања, уз свесрдну пажњу кћери, зетова и унука који су их често обилазили и помагали им у радовима на имању. Тако су се једног пролећа тихо и изненада угасили, прво она па онда и он. Сахранили смо их на Црнушком гробљу и подигли им највећи и најлепши споменик од црног јабланичког мермера. А како су Обренове кћерке са својим породицама живеле, неке у удаљеним селима а неке у граду, поново је Обренова кућа запречена, што је био видљив знак да је запустела...

* * *

А ја који ову тиражичну причу приповедам, Обренов сам унук, од његове најстарије кћерке, која је прошле године преминула. Рођен сам и одрастао у граду, загазио сам већ у седму деценију живота, и често сам ојхрван оном генетском мелаххолијом која ме све чешиће одведе у прошлост, мада ни садашњост није много боља.

Љућрос, сурфујући по инјернетју, наиђох на вест да је у ове, 2012. свет јоново у стјраху од influence H1N1, да прети светска пандемија, и да су већ први оболели погледали у Индији и Кини.

Укуцавам махинално на Гугљу одредницу шпанска зрозница и читам: «Шпански зриј или шпанска зрозница, како се још назива, била је пандемија зрија која је 1918. огнела између 50 и 100 милиона људи широм света. Узрочник тог зрија био је погзриј итичичеј зрија H1N1. Пандемија итичичеј зрија је почела у марту 1918. и трајала је све до јуна 1920. године. Обухвајила је цео свет, од Арктика до најјужнијих крајева земље. Од шпанске зрознице оболело је ојириликe 1/3 стјановника земље (између 500 и 600 милиона), а смртно их је стјрадало између 10 и 20% оболелих. Шпанска зрозница се смајтра једном од највећих катасстрофа у историји човечанства и може се мерити са еидемијом куће у 16 веку».

И само ишћо ово унех у ову суморну причу, монитор кврину и угаси се, несћаде стјрује.

А прошле недеље су биле задушнице, био сам на гробљу у Црнуговићима, уредио гробове деде и бабе, јалио свеће и њима и оним несрећницима, жртвама шпанске зрознице. Било нас је свежа десетак, углавном присићлих из оближње зрада. У селу живи још само једна злувонема стјарица, као суморни тирај да се овде некад живело. Каквог ли парадокса: оно ишћо није усћело ни стјрашна шпанска зрозница усћело је наше време.

Дедина кућа са јровањеним кровом још одолева. Нисам ни покушавао да закована врати ојворим. А и ишћа би шћамо нашао, ионако је болних усћомена достја у овој причи.

Мирко ИКОНИЋ

ПРВОТНИ ДАТУМ

Историја је пуна преломних тачака. Да би се разграничила историјска доба и објасниле њихове цивилизацијске карактеристике некада је довољно употријебити име елемента -камен, бронза, гвожђе... Некада име ствари -точак. Некада име средства- писмо. Некада радосни догађај који означава успон људске вјере и наде- рођење Исуса Христа. Некада потресни догађај који се односи на сломове и падове друштвених система – пад Римског царства, пад Бастиље, пад Берлинског зида.... Најчешће је довољан само датум, односно низ од 6 до 8 цифара.

За преломну тачку своје историје наша држава је изабрала датум - 21. мај 2006. године. Све што се догодило прије тог датума одлучено је да припада старом, превазиђеном времену, а послје тог датума новом, модерном времену.

Одлука се односи и на космичке појаве. Спикер националне телевизије обавијестио нас је да ћемо сјутра (7. септембра 2006. године) од 19 сати и 58 минута до 21 сат и 31 минут посматрати помрачење Мјесеца прво у нашој независној држави. С небеским појавама корак држе и збивања у нашем подземљу. Прошле суботе на конференцији за штампу наши спелеолози саопштили су нашој јавности да су се спустили у Ђаловића пећину по први пут од како је наша држава постала независна. Чињеница да је преко 30 експедиција већ истраживало исту пећину није завриједила мјесто у националном дневнику. Ниједна од тих експедиција није могла понијети епитет националног подвига јер су се све догодиле прије 21. маја 2006. године.

Слављење независности не исцрпљује се игнорисаним кружењима Мјесеца око Земље прије 21. маја 2006. године, нити прећутаним истраживањима наше најдубље пећине до тог датума.

Судбину Мјесеца, земљиног природног сателита, на нашем најзвезданијем и у пјесми опјеваном небу, као и природних пећина у нашем, по љепотама свјетски јединственом крашком подземљу, равноправно дијеле и наше птице мочварице, крапови, јегуље, овце, козе, дрењине, касароње, туристички радници ...И њима се указује част првотности. Читава та менаџерија се у нашој независној држави, по први пут пребројала, мријести, јагњи, кози, цвјета... приређује дане националне кухиње.

Узвишеној идеји првотног датума подређени су не само природни и друштвени процеси на нашој територији већ и слободно вријеме, слободних грађана наше државе, независно од тога симпатишу ли опозицију или власт.

Прије неки дан у башти једног ресторана чуо сам када је слободни грађанин наше државе гласно рекао „Ово је најбоље пиво које сам попио од када је наша држава постала независна“. Пошто је задовољни грађанин спустио празну криглу на сто и обрисао бркове од пивске пјене, са сусједног стола устао је други слободни грађанин наше државе и смркнутог лица оптужио првога грађанина да иако је опозиционар нема право да вријеђа нашу државу повезујући је с туђинским брендovima којих смо се ослободили 21. маја 2006. године. Задовољном пивопији, изнервирани патриота обратио се ријечима „Ти нијеси опозиција властима, ти си опозиција нашој независној држави“. Нападнути грађанин му је одговорио да воли своју државу ништа мање од њега, али је признао да исто тако воли и пиво, и то баш оно које се производи у сусједној држави што је још више разбијеснило агресивног патриоту. Услиједило је гурање, затим ударац, онда рвање, ломњава... па полиција, записник... на крају суђење и казна.

Грађанину сломљеног носа и отеченог ока уз судску пресуду уручено је и кратко образложење. У њему је писало да датум не производи казну као датум, сам по себи, већ да је казна везана за непоштовање датума послје датума када је датум постао то што јесте.

Ранко Рајковић

РАЗГЛЕДНИЦА ИЗ 1952.

Мој улазак у свет и свесни живот почињу фудбалом и возом.

У Прибоју отац и ја чекамо вечерњи воз за Сарајево, чувеног ћиру. Одједном чујемо у центру велику хуку, сирене, узвике људи, буку камиона, народ се тиска према кафани „Железничар“, у центру касабе, на превоју главне улице. Угурам се некако уз оца, који у униформи има лакши пролаз, видим пун камион људи на каросерији, узвикују пароле, машу заставама, певају погрдне песме о Стаљину. Слави се о победи над Русима. Понеки с камиона одговарају на узвике с улице, ратоборно или подсмешљиво на рачун Руса. Вероватно су помињали и фудбалере, али ја то нисам разумевао.

Помислио сам да је било рата с Русима па их ми надјачали.

Ој Стаљине, стара бако, не вара се Тито лако...

Нисам до тада ништа знао о фудбалу или олимпијским играма, о томе учитељице у Голешима, Бабинама и Дугој Пољани нису причале. Нико није имао фудбал, понеко би донео у село из већег града малу гумену лопту, или тениску лоптицу из неке светске помоћи, коју смо шутирале као крпењачу или нешто лоптасто. За тенис нико није чуо, ни слутио да таква игра може постојати.

Отац је као службено лице морао читати *Борбу* (или *Полицију*), добијали су је у Станици народне милиције те је понешто знао о томе, а сигурно су прорађивали и о дешавањима у спорту.

У пуном купеу су отац, сапутник у браон оделу, с изгледом чиновника, и човек у некој униформи нешто причали о слављењу наше победе, утакмицама Југославија – СССР, али ја сам уморан брзо заспао.

Много касније ћу бити сведок, чак и учесник, многих протеста, демонстрација, митинга, окупљања за ово и оно, али увек ми је искрсавало јулско вече у Прибоју, одушевљено махање активиста заставама и клицање: Победили смо Русе! победили смо Русе!

Смејуљио сам се, грешан, у тим приликама што више ништа не схватам озбиљно као крајем јула 1952. године у Прибоју на Лиму.

Много година касније, чини ми се седамдесетих, на Зеленом венцу студент колпортер продаје новине узвикујући: Опет браћа Руси победише! Опет победише браћа Руси!

Овог лета, док је у Бразилу трајало светско првенство у фудбалу, од Хаџије, локалног фото хроничара, добијем мејлом копију разгледнице Футбалска репрезентација Југославије, XV Олимпијске игре, 1952 Хелсинки. Као да ме

сунце огрејало иза облака. Вратила ме у детињство, на јулско вече пре 62 године, кад сам први пут нешто сазнао о фудбалу и први пут путовао возом, скоро преко целе ФНРЈ. Иако сам тада био фудбалски и спортски бесловесан, не могу данас рећи да је спорт само вештина владања лоптом или нечим другим. Око сваког спортског терена и сваке утакмице ухватио се коров идеологије и политике, нарочито новца, али то је немерљиво с нашим дечјим маштаријама, идеализованим фудбалским јунацима, чија смо имена побожно изговарали, сличице куповали и лепили у свеске и албуме. Данас да ме из сна пробудите, могу издекларовати: Беара, Станковић, Црнковић, Чајковски, Хорват, Бошков, Огњанов, Митић, Бобек, Вукас, Зебец.

У септембру сам пошао у нижу гимназију, Мешовиту државну нижу реалну гимназију у Рогатици, живео код стрица Татомира, сељака који је пре рата у Сарајеву завршио нижу гимназију и који није могао изговорити реченицу без немачке речи. Почео сам пратити шта се прича и пише о нашој репрезентацији, научио сам напамет њен састав.

Како то гордо звучи! Као једанаест година и гимназија!

Из прве младости, дечаштва, светлуцају ми биоскоп, фудбалске бајке, читаоница. Не сећам се да се педесетих година, сем о атлетици као у даљини, говорило о другом спорту сем о фудбалу! Моји другови су знали саставе тимова свих прволигаша и свих репрезентација на олимпијским играма. Памтим још да сам имао сличицу Бингулца из шабачке Мачве.

Нисам био фудбалер, нити је неко из мог окружења постао фудбалер, али смо добар део живота провели ћушкајући лопту по ливади, путу, дворишту, плажи. Кад ме је прошло време „трке и скакања“, морао сам на терен с децом и унуцима.

Фудбал увек изазове искре подсећања – на другове, тренутке, места, ситуације... беара станковић црнковић чајковски хорват бошков огњанов митић бобек вукас зебец. Слушамо преносе утакмица испод великог звучника на Биоскопу «Сутјеска». После једног таквог преноса Радивоја Марковића, нерешене утакмице у Сплиту, постао сам навијач Партизана. Преноси су били узбудљивији за нас провинцијску сиротињу од учитељевог читања приче (на селу није имало ни струје ни звучника). Локална утакмица нија имала магију замишљене **игре славних** негде тамо далеко, коју узбуђено и надахнуто рецитије Радивоје Марковић. Једва сам чекао понедељак да из новина, у Чита-

оници, сазнам резултате, или да се уверим је ли истина оно што што сам чуо испод звучника или поред радија који је сваки час губио глас. Политика засипа траву зелену и паркет хрстови, али у старцу не умире бајка беарастанковићцрнковићчајковскихорватбошковогњановмитићбобеквукасзебец.

Журимо на воз. Отац одмакне стотинак метара па сачека, онда идемо упоредо неколико минута ћутке, па опет он измакне. Није лако десетогодишњем дечаку три сата журити. Он, обузет својим мислима, заборави на мене. Суздржавам сузе умора и занемарености.

Одсјај стакла на прозорима градских кућа приближи циљ, али залазак сунца као да нагло удаљи Прибој. Кад год треба да пожурим јави ми се та слика. Више пута ми се поновила у сну.

Мислио сам да ћу написати збирку песама или нечега о возовима, ћири, пружи Београд-Бар, брзим пругама Србије. Нећу. Стар сам. Многе су пруге укинуте, возови у распаду. Спали на сиротињски шверц-превоз. То је тема за славне јужноамеричке писце или Радована Белог Марковића.

Само станице Прибој и Међеђа заслужују у мом животу свежањ прича, песама и есеја. Ко се годинама, на сваком распусту, пребијао на прљавој клупи међедојевине изнад Дрине, чекајући воз за Сарајево или Београд, зна шта се ту све намерало, чуло и осетило. Међеђа, хеј! То није Семизовац, Лајковац, Врпоље, Лапово, Зеленика, него Међеђа. Данас нема те *ускојтрачне* пруге, али стоји на путу табла: **Међеђа**, бледа сенка оне Међеђе.

Прво путовање почело ми је преко те Међеђе. Из димњака ћирине парњаче ноћу клисуром Дрине и Праче као да излећу варнице беара станковић црнковић чајковски хорват бошков огњанов митић бобек вукас зебец... У Сарајеву смо пресели у прави воз, на нормалан колосек, у вагон треће класе. Протурам главу кроз прозор да осетим брзину воза, не смета ми чађ. Само у тунелима увлачим главу. Предели су ми као илустроване школске књиге, али се због брзине воза слике сливају.

Почетак 20. века био у знаку кретања, брзине, возова. Први снимљени филм: Воз улази у станицу. У комунистичким земљама омиљени називи клубова били су локомотива, динамо, ракета, симболи брзог техничког и друштвеног напретка.

У воз улазе и излазе гомиле. Гутам све што причају, на шта показују кроз прозор. Отац се за свашта распитује. Инжењер прича да Зеница има (за мене

невероватних) четрдесет хиљада становника, да је наша највећа жељезара, да ће од сада Југославија свега имати и правити све. Наш народ сваког побеђује, наша земља је најлепша и све може. Вагон као летећа учионица, може да се гледа кроз прозор колико хоћеш, без шибџа.

Зидани Мост. Моје очи до тада нису виделе већи мост, тако велики, висок, од камена белог. Завртело ми се у глави од погледа у корито реке Саве, из земљописа највеће домаће реке.

Мом стрицу је запало да Титову војску служи у Љубљани. Пре тога је, из Голеша, ишао који пут у Прибој и једанпут код брата у Рогатицу. Пре војске су га набрзину оженили, девојком коју никад није видео, старијом од њега и неприликом, да има ко радити око куће. Сећам се тврдих црних гурабија које је баба послала у пакету свом сину у војску. Гурабија ми је појам колача и слаткоће у памћењу, пре него смо почели добијати следовања шећера и кекса. Замишљао сам себе као одраслог, војника, коме стиже пун куфер гурабија. Нисам сигуран да је гурабија добила заслужено место у памћењу и похвалу у српском стваралаштву.

Зашто ме је отац повео са собом на велики пут, нисам сазнао, а касније сам га заборавио питати. Било му је једноставније, и од њега очекиваније, да посети брата сам. Можда се сажалио што сам остао сироче, без мајке, пре три месеца, можда сам заслужио награду пошто сам «изашо из школе», то јест завршио четири разреда основне школе, а у Голешима се није могло наставити школовање. Пред пут сам добио прво куповно одело, «енглеског кроја», и дубоке ципеле. Не сећам се да смо нешто разговарали. Биће да се отац предао својој радозналости, да гледа и распитује се, користећи сваку прилику, без устручавања, а ја сам дечји бленуо, можда нешто и упио. Не могу себи да опростим што оца, ни стрица, нисам питао за детаље, нарочито о боравку у Љубљани. Изгледа само у филмовима отац разговара са младим сином и син са старим оцем.

Љубљана. Трамвај... велика зграда... стражар, стриц у униформи. Одлазимо у кафану, сто прекривен шареним столњаком, лимена пепељара. Колико се сећам попили смо по чашу оранжаде. Они се распричали о кући, занимању војске, одсуству. Стриц прича како је његова касарна толико велика да нуде наградно одсуство свакоме ко би успео за дан да отвори и затвори све прозоре у њој!

Постало ми је досадно у кафани, врпољио сам се, играо се пепељаром и неколико пута скренуо пажњу кафане кад ми испадне на под. Отац ме због тога прекорио.

Стриц ми је био малог раста. Касније причао да је прво што га је командир питао било: Кад се мали највише обрадује? Одговор: Кад види мањег од себе! Да ли смо шетали Љубљаном, не сећам се, вероватно нисмо имали времена, ни снаге. Ипак, Љубљану сам недавно сањао. После буђења сам одмах помислио да то има везе с оним путовањем, а не с неком од две касније, такође кратке посете. Кад сам се после неколико дана вратио у Голеша, нисам био више исти онај који је потрчкивао за оцем.

На средњошколској екскурзији застајемо на Тромостовју да нам мајстор изреже маказама профиле. Погодио ми је лик. Сад ми је жао што га немам јер сам га касније, из шале, дао лепој Верици из Ирига. Девојчице с којима смо разговарали на улици само су говориле: фајн, фајн. Наравно да нисам ништа препознао од пре шест година. Сетио сам се само како ми је била смешна, помало безобразна, реч замудио. Влак... је замудио.

С повратка у сећању ми стоји једна слика у купеу ћирице. На поду митраљез, на ногарима, цев окренута према прозору. Носи га водник милиције, који ми допушта да се играм, дижем и спуштам нишан, «нишаним према Богу». Вероватно је оружје у купеу имало везе с постојањем «шумљака» (одметника) у том крају. О њима сам већ био нешто начуо. Неко исприча да ће се градити велика фабрика камиона и нови Прибој.

Имао сам прилика да фудбалере са те славне разгледнице гледам уживо, на утакмицама, на тренинзима репрезентације у Новом Саду, да испред свлачионице тражим аутограм или мољакам да ме уведу на стадион Војводине, али бајка се полако приземљивала, а ја сам растао.

Беарастанковићцрнковићчјаковски-хорватбошковогђановмитићбобекву-

касзебец, то је песма, разбрајалица, ехо «оних дана», мога детињства.

Црнобела разгледница, портрети фудбалских јунака из 1952. године, ништа не значи ни данашњим шездесетогодишњацима, камоли млађима, јер су одрасли у другим околностима, другачији су хлеб јели, другачије маштали и мислили о фудбалу и фудбалерима, другачије путовали.

23. јула 2014.

Винко Шелоџа

НЕБО И ЗЕМЉА

На земљи смо знак
Енергетска тачка
Концентрат концентрични круг
И закон физике метафизике
И хемије наравно хемије
Не биологије не
Оно смо што јесмо
Јесмо мимо биологије

По земљи нас вијају
Па на небо винемо се
У бескрај у беспуће
Растворимо се расплинемо
Да крај с крајем
Не можемо не могу
Саставити окупити

Горе смо ипак неко
Бар за ове доље
Али прије него што одемо
Спустимо скинимо свуцимо
Снесимо Небо на Земљу
Да се мало поиграмо
Да се мало разгибамо

За васине треба се припремити

Зоран Раонић

СУЗЕ СТАРОГ БАБЕ!

Залутао сам јуче, црн као гавран,
као црном заставом праћен сли-
кама поплава, тешких разарања,
потопа, клизишта, срушених кућа,
загрпаних гробља, уплаканих људ-
ских лица која данима гледам, у Окле-
тац високо у брда изнад Дрине...

У двориште куће која је полако пу-
цала, нестајала под брдом које је одо-
зго неумитно клизило...

- Домаћине, о домаћине, има ли
иђе икога жива – викнуо сам једном...

Онда и други пут...

- Домаћине...

Нема тишина зјапила је из отворе-
них прозора, празног, учинило ми се,
напуштеног дома...

А онда, у трену, дубок мушки
глас... Као да негде неко кука...

Ослушнуо сам једном, други пут...

Провирио кроз отворени прозор у
празан подрум...

У углу седео је човек, држећи главу
у рукама и тихо кукао... Чупао прсти-
ма стиснутим у песнице седе прамено-
ве косе...

Нисам могао да разазнам шта говори,
о чему лелече... Пред њим празан
сто, бачена дечја гумена играчка, на
поду два, три, разбијена тањира... По-
ред, на клупи, сува корица хлеба...

Види се, просторија евакуисана на
брзину, напуштена...

Нем, застао сам прозору пред том
сликом... Коса на мојој глави стајала је
дупке увис...

Куд сад...

- Домаћине, еј, домаћине – тихо
сам га позвао.

Тргао се, подигао главу. Указали су
се уплакани образи, надуле од суза,
врвене очи... Погледао ме, к'о да ме не
види, а онда загнурио главу у шаке...
Закукао поново...

- Јој мене, јоој мене...

Заплакао сам на прозору... Сео на
клубу испод... Згрчен...

Куд сад... Да га оставим?
Да ме ђаво носи доле ка Баји-
ној Башти, тамо одакле ме и
донео, тамо одакле сам мало-
час незван дошао... А да му
приђем, шта да му кажем?
Како да га утешим?

- Домаћине, еј, домаћине,
има и горе, погубили људи
главе, чупала вода мајкама
децу из наручја – пришао сам
му после, безобразан, безо-

Радосав Баба Ранковић

сећајан, да му сечем живе ране, да му
их досолим...

- А ја, имао кућу – пресекао ме ње-
гов глас, ко ножем по сред срца...

- Немој домаћине, немој кукати,
немој свега ти, направиће се кућа, нек
је глава на раменима – ухватио сам га
за руку...

- Немој, гинули људи, пусти кућу...

Цаба, сузе су му низ образе текле
ко онај поток што је проврео изнад ње-
гове куће... Тамо, где га никад није
било... Капале доле, по вуненим чара-
пама и каљавим опанцима које данима
није скинуо са ногу... По дрвеном,
простом сељачком патосу који је дани-
ма, сам прикивао, глачао, офарбао, ра-
довао се свом дому, деци како по том
патосу скачу...

На 19. Интернационалном фестивалу репорта-
жа, одржаном почетком октобра 2014. године у
Апатину, Зоран Шапоњић је за репортажу “Сузе
старог Бабе” и серијал фотографија из пострадалог
Крупња, награђен највишом наградом - Гран при
19. ИНТЕРФЕРА. - Награду доживљавам као круну
свог репортерског новинарског ангажмана, рекао је
том приликом Шапоњић, добитник више профе-
сионалних признања.

- Кад је линуло, кад је проврио по-
ток горе изнад куће, ја, кукавац сињи,
изнио мотику да се борим са божијом
силом... Умало и мене вода није од-
нијела... Гледај, нема више моје куће...

Поново се ухватио за главу, линуле
су сузе низ образе... Тешке сељачке...

- Немој домаћине, немој свега ти
плакати, има и горе...

- Не знаш ти дијете како је кућу
правити, ја направио, а шта ћу сад...
Јоој, јоој, ђецо моја, јој кућо моја ...
- поново је закукао из гласа.

Кућа изнад нас пуцектала је, клиза-
ла низбрдо... Пукао кућни праг, поред
отворила се рупетина, песницу кроз
њу да провучеш. Жуборио је поток
који је ономад проврео иза куће тамо
где га никад није било...

... После сам се распитао у селу,
домаћин се зове Радосав
Ранковић, звани Баба... Ше-
сторо чељади, жену, сина,
снаху, троје унучади, ономад
кад је пукло брдо изнад, ева-
куисао ка Бајиној Башти, он
остао у својој кући, па таман
се она на њега сручила, од-
нела га доле у провалију, у
содом... Да нема ни њега,
кад нема куће!

Куће коју је градио чита-
вог живота.

Домаћин пусти...

(...)

Оклетач, октобар...

Ниче у брдима високо изнад Дрине нова кућа Радосава Бабе Ранковића, домаћина чија је прича пролетос, кад су Србијом харале поплаве и клизишта, дубоко потресла, расплакала Србију. А Баба, који је пре четири месеца, са своје троје унучади, све једно другом до увета, са сином, снахом, женом, у трену остао без игде ичега, морао на ледину, облетао је јуче око градилишта нове куће, и мало – мало, па рукавом брисао тврде сељачке сузе радоснице:

- Гледам ево, и не верујем својим очима! Уштинем сам себе да не спавам... Људи, па је ли ово могуће, и ја ћу опет имати своју кућу, Господу милом хвала и овим људима из Пазове, хвала председнику општине, људима из Дирекције – захваљивао је јуче Баба.

За који дан, мајстори ће на кућу после друге плоче, ставити и кров...

- Не дао Бог никоме оно што се мени десило... У трену останеш без игде ичега. Секирао сам се, јео себе,

летос остали без игде ичега граде добри људи из Старе Пазове, Фондација „Пазова за најугроженије” која је купила 155 привредника и предузетника из тог града.

- Већ 19. маја, у жеку поплава купили смо се, седам дана касније прикупили прва средства... Градимо 11 кућа у Бајиној Башти, две трећине кућа је већ под кровом, остале ће бити до половине октобра, а онда, ако време послужи, до краја октобра или половине новембра куће ће бити уселене. Опремамо још 19 кућа у селу Јамена у општини Шабац – прича Цвико Крунић из Фондације.

Само за 11 кућа у Бајиној Башти Пазовчани су прикупили 30 милиона динара, 1.020 радника из приватних фирми тог града одрекли су се пет посто плате на шест месеци па је тако прикупљено 4,5 милиона динара.

- Свака част руководству Бајине Баште. Реаговали су брзо, били ефикасни, одговорни, урадили пројекте, обезбедили плацеве, дозволе, све обавезе извршили буквално у дан, тако треба радити, свака част и вама из но-

теријал за градњу и унутрашње опремање а домаћини ће платити мајсторе, обезбедити радну снагу. Мада, из Пазове су сиромашним домаћинима уплатили по 120.000 динара, да имају чиме платити мајсторе – каже Радомир Филиповић, председник општине Бајина Башта.

(...)

Оклетач, новембар...

Радосав Баба Ранковић (50) из Оклетца код Бајине Баште, уселио се у нову кућу! Срећан до неба, показивао је јуче гостима свој нови дом у који су се већ уселили он, његова жена Драгица, син Миленко, снаха Светлана, унучићи Радосав, Маријана и Катарина:

- Ово ми је ходник, ово купатило, ово примаћа соба, ово спаваћа, а ово ми је велика соба – летео је јуче Баба кроз нову кућу, поносан, радостан као нико...

Као што је у овом крају обичај, први је врата нове куће јуче ујутру отворио Бабин стари кум Милосав Стефановић из суседне Рогачице, донео кумовски колач, „даривао шпорет”, а онда су се он и Бабо кумовски изљубили, кум и Бабин син Миленко сломили колач, сви заједно помолили се Богу да у кући крене напредак...

А Баба, само што је обичај завршен, замакао за ћошак... За њим, кад Баба тамо, плаче к’о киша, све рукавом брише сузе:

- Не би ја Шапоња плак’о, бог ми је сведок, али, сузе иду саме... Знаш и сам ће си ме пролетос наш’о... У оном јаду, све им’о а у секунду осто без ичег... Радоснице су ово мој пријатељу... Поново имам кућу, славу ћу, мој Ђурђиц, славити под мојих кровом – почео је да ми се правда грлећи седморо унучића који су се однекуд нацртали...

Сем Фондације „Пазова за најугроженије”, која је обезбедила сав материјал, платила део дневница за мајсторе, помогла је и општина да Баба добије нови кров, помогле Дринско лимске хидроелектране, ББ Клековача, приватници из Бајине Баште...

- Нема ми гостију из Старе Пазове, нема ми Цвика Крунића, стопу да му пољубим данас, бог им свима дао златне кашике... Хвала и Раду Филиповићу, председнику општине Бајина Башта, хвала Дулу Глишићу из Дирекције за изградњу, он ми је ноћас постављао врата на кући, да све завршимо... Хвала Богу и добрим људима, да не би њих, ја пропадох – причао је јуче Баба, набрајао коме је све дужан што поново има кућу...

Баба и Драгица пред новом кућом са унучићима

залогај љеба нисам окусио седам дана, онда ме нешто протиште испод ребара, морао сам докторима, ни сам не знам како сам остао жив... Оног дана кад си ме нашао у кући, тешко ми је било, много тешко, био сам изгубио сваку наду... А ево данас... Хвала ти брате мој, дабогда ти кућа увек певала – грлио ме је јуче Баба крај своје нове куће...

Нову кућу Баби и још десеторици домаћина из Бајине Баште који су про-

вина који сте причу о људима којима је помоћ свакако потребна објавили – каже Крунић.

- Од 33 срушене куће, у Бајиној Башти почела је градња 18, 11 граде наши пријатељи из Пазове, седам кућа фондација Драгице Николић. Имамо добру сарадњу и са канцеларијом Марка Благојевића. Са пријатељима из Пазове куће градимо по тројном партнерству, ми смо обезбедили инфраструктуру, дозволе, Пазовчани ма-

КЊИГА ОД КАПИТАЛНОГ ЗНАЧАЈА

(Драгица Премовић - Алексић: *Археолошка карта Новоџ Пазара, Тутина и Сјенице*, Музеј „Рас“, Нови Пазар 2014. год)

Драгица Премовић-Алексић, археолог из Новог Пазара, већ четири деценије изучава културно-историјску баштину Западне Србије. Још као апсолвент, на катедри за Археологију Филозофског факултета у Београду, почела је да ради у Музеју „Рас“, у Новом Пазару. Као вишегодишња директорица ове установе значајно је допринела његовом развоју и високом месту на мапи музеја Србије. Њена посвећеност истраживањима и музеологији није остала незапажена у стручним круговима, стога је више година председавала Средњевековном секцијом Српског археолошког друштва, а 2008. године добила је Награду за животно дело Музејског друштва Србије.

У књизи „Археолошка карта Новог Пазара, Тутина и Сјенице“, на 615 страна-А4 формата, ауторка даје приказ постојећих археолошких локалитета у ове три општине. У питању је планинско подручје, на југозападном делу Србије, површине од 2.539 км². У овој области, почев од југоистока ка северозападу, налазе се планински масиви: Рогозна (1504); Голија (1833); Јавор (1520); Златар (1627); Јадовник (1734); Жиландар (1616) и Мокра гора (2155). Између наведених планина су пространа поља (Сјеничко и Пештерско), и котлине (Тутинска, Штавичка и Новопазарска). Највеће реке овог подручја су Лим, Увац, Рашка и Ибар, са својим притокама.

У уводном делу књиге ауторка презентује природне особености ове области засноване на географским, геолошким и климатским одликама. Пространи пашњаци и шуме, умерено-континентална и континентална клима, условили су развој сточарства - као основне привредне гране на висоравнима. Земљорадња се развијала у Новопазарском пољу и у већим речним долинама. Рударска област између Рогозне и Копаоника, са залихама: олова, сребра и злата, значајна је за развој ове делатности. На подручју презентованих општина срећу се и бројни извори минералних, сумпоритних и сланих вода. Сам географски положај чини ову области транзитном

зоном између Централне Европе и Мале Азије.

Природни особине, ресурси и географски положај ове области, разлог су настањивања људи на овом простору, почев од средњег палеолита па до данас. Најстарији, и за сада једини трагови живота људи на овом подручју и у југозападној Србији, налазе се у Смолућкој пећини код Тутина.

Насеља неолитских заједница (старчевачке и винчанске културе), откривена су у Дојевићу и Напрељу код Новог Пазара. Многобројна археолошка налазишта указују на континуитет насељавања овог простора и у млађим раздобљима: током металнодопских периода праисторије, римског и византијског доба, периода сеобе народа, доба настанка и развоја прве српске државе и раног средњег века, периода турске доминације, па до савременог доба. У књизи је евидентирано 1.526 археолошких локалитета, од чега на подручју Новог Пазара 651; Тутина 515 и Сјенице 460.

Овако велики број налазишта евидентиран је захваљујући вишедеценијским археолошким истраживањима ових простора, а пре свега архео-

лошким рекогносцирањима. Први обилазак терена, евидентирање археолошких локалитета и споменика културе, урадили су архитекте, Ђурђе Бошковић и Бранислав Вуловић, 1951. године. Петнаест година касније основан је Завод за заштиту споменика културе у Краљеву, који је покривао и подручје општина Нови Пазар, Тутин и Сјеница. Упоредо са пословима конзервације и заштите споменика културе вршена су археолошка ископавања и рекогносцирања терена. Прво организовано и систематско археолошко рекогносцирање 1978-79. године, у оквиру историјских истраживања области Раса, вршено је у долини Дежевске реке и простора до долине Људске реке, под руководством Јованке Калић. У периоду од 1981. до 1986. године, у оквиру пројекта Археолошког института: „Археолошка налазишта Југозападне Србије“, различите екипе су радиле на територијама Новог Пазара и Сјенице. Поред рекогносцирања, тада је и сондиран знатан број локалитета. Осамдесетих година почео је да се реализује и пројект „Археолошка рекогносцирања и сондирања локалитета на подручју општине Тутин“. Допунска рекогносцирања Новог Пазара, Тутина и Сјенице реализују се интензивно од 2008. до 2010. године, а спорадично до 2014. године. До-

пунским рекогносцирањима, под руководством Драгице Премовић-Алексић, евидентирано је преко 200. нових локалитета.

Књигу „Археолошка карта Новог Пазара, Тутина и Сјенице“, чине четири целине: Предговор (2. стране); Увод (14. страна); Каталожка презентација локалитета по општинама, месним заједницама, селима и засецима (575. страна) и попис коришћене литературе (14. страна). Полазна документација у књизи су дигитализоване војне топографске карте са убележеним локалитетима. Укупно је презентовано 48 карата. Локалитети су убележени редним бројевима: по месним заједницама, селима и засецима. О сваком селу и засеку изнети су расположиви подаци о: првом по-

ИСКОН ЉУДСКЕ СТРЕПЊЕ

Мирко Иконић: „Гласови лета“, Самиздат, Прибој, 2014.

мињању у писаним документима (повељама и турским пописима); литератури која се односи на њихов историјат; броју и етничкој структури становништва (по пописима из 2002. и 2011. године). Следи опис локалитета допуњен фотографијама и цртежима. Код обраде локалитета није заступљена хронолошка подела. По речима ауторке, разлози за то су вишеструки: вишеслојност локалитета (из чега произилази потреба презентације на више места); проблеми хронолошке одређености локалитета-посебно некропола; њихова неистраженост и др. Археолошка налазишта су типски разврстана у следеће групе: хришћанска гробља, муслиманска гробља, цркве, манастири, цамије, утврђења, хумке-тумули, насеља, куле, култна места, рудници (остатци рударства), пећине и остало – (што подразумева налазе покретног археолошког материјала: камене секире, уломке керамике, керамичке цеви, новчанице, фосиле и др).

Основна сазнања о културном-историјском наслеђу подручја обрађеног у овој књизи указују на правце даљих систематских истраживања и заштите археолошких налазишта у будућности. Посебно олакшање будућим истраживачима чини списак коришћене литературе, у коме је наведено 345 јединица. Из пописа коришћене литературе видимо да су, истраживањима ових подручја, значајан допринос дали истраживачи: Е. Мушовић, М. и Д. Поповић, Д. Милић, Ј. Калић, А. и М. Јовановић, Ј. Нешковић, Р. Станић, Б. Сталијо, Д. Срејовић и др. Четрдесетогодишња археолошка истраживања Драгице Премовић-Алексић доступна су стручној и широј јавности путем 57. публикованих радова, најчешће у стручним и периодичним часописима: Новопазарском зборнику, Зборнику Сјенице, Тутинском зборнику, Милешевским записима, Нововарошком зборнику, Гласнику Српског археолошког друштва, Зборнику радова Народног музеја у Београду, Старинару, Споменици Јована Ковачевића, Зборнику радова „Ниш и Византија“... Поред самосталних радова, Драгица Премовић-Алексић је коаутор једног броја радова са: М. Брмболићем, С. Вујовићем и М. Поповићем.

Књига „Археолошка карта Новог Пазара, Тутина и Сјенице“ је од капиталног значаја, темељ будућих истраживања и незаобилазна за будуће истраживаче ових подручја.

Саво Дерикоњић

Поезија је живо биће које отвара опну речи и развија се, расте до творевине ослоњене на језик. „Језик је (...) и највеће опитно добро и златна руда. Космичка ковина. Крвоток песме.“¹ Тај крвоток истрајно и опстинито доноси из тишине одблеске, које песник има суптилно преименовати у одређене гласове. Као „расап језичких утврђености, песник Мирко Иконић је своју нову песничку књигу обложио смисаоним колажима из којих извиру „Гласови лета“.

Књигу отвара циклус „Рани радови“ и песма „Запис за сликара“² у којој Иконић језичком инерцијом улази у свет слике и њеног творца, верујући да све то има осетљиво језгро „глас и искон и мудрост предака“. Таква предодређеност само убризгава одређене симболе на заједничком платну песме и слике који оспоравају пролазност света. Кажем оспоравају јер је Иконић свестан да „исте ствари никада неће припадати нашим истим/ Речима.“³ Дакле, пролазност је неминовна и доста тог зарања у тишину а нас „ненаметљиво а упорно прати“. Оно што потом спознајемо, јесте вибрантни одјек у песничким чулима, који као да се језичком инерцијом искупљује за пролазност саму. Иконићеве „радости младих година“ враћају, ваљда сваког од нас, као читаоце бар, на дилему шта је сан а шта заблуда. Код нас су све фреквенције емоција из сећања на испиту предвиђања или имагинације, али на моменте долази до „страсног спајања“ како би „крв нашла уточиште“. Живо песничко биће пева о „суштини ствари“, радњи, у тренутку када је све постало преозбиљно. „Језичка инвенција ту рађа свеже вербалне наносе, и наткриљује их сагом о њиховом недостајању, настанку и искушењима, о замкама, истрошеностима и замирањима које вребају. Ту су врата у сан песме што се, сред препрека и тензија, раствара у сазвучје смисаоних нуклеуса, не губећи ни тежобност сложености ни суптилност чари које носи.“⁴

1 Тања Крагујевић: „Изговорити звезду“, Агора, Зрењанин, 2010, стр. 12.

2 Песма је посвећена пријеполском сликару Зорану Пурићу.

3 Јован Христић: „Разговор“

4 Тања Крагујевић: „Изговорити звезду“, Агора, Зрењанин, 2010, стр. 25.

Једра поетска фрагментарност у поезији Мирка Иконића обилује описима и говором у коме преовладава „проосећање“, сан о сновима, који трепти преко разложног трага у времену чију визуру, сада поетску, препознајемо као изговорљиво расположење зебележених често на рубовима догађаја из којих проклизава као опсервација а све са циљем да „песма остави траг/ да би нас неко открио драг“.⁵ Ово је у неку руку „исповест професора који воли поезију“. Песник је иза таквог једног наслова песме допустио себи да сатирично сагледа однос према поезији данас, оних који би за њу требало да живе. Враћајући се поново пролазности, емотивно са даљине која сја и тишти, истовремено, као судар реалности, Иконић као да налази оправдање за све спољашње и унутрашње садржине и догађања. Његова мала песма „Привид“, својим незаспалим и исповедним садржајем говори речима даљине, реалности и благе сете:

Још бледе наранче даље су од зова
у крутим недринама више не сја
ни она. Залуд је лет голубова
нити је време моје нити сам то ја.

Али, емоције прострељују сећања на „шипурке детињства“ који су откривали разлоге истоветне „са прастарим срцем“ да воли и да та љубав траје: „У трновом гају, том беспућу сете/ убудосмо срца дланове и пете.“ Још и данас и једно и друго бриди.

„Својење рачуна“ са емоцијама и повратак на огњиште које тарка време, Иконић ће наставити и у циклусу песама „Боје зреле Рујевине“. Завичајни топоними, та „драга места“, по свом језичком значењу су чиста поезија: Поблаћеница, Погледала, Осоје, Присоје, Обарак, Слатина, Блатина, Ублине, Стублине, Лукавица, Ћукавица, Челин, Рудине, Селишта, Кућишта... њихов поетско-топографски низ ни у поезији није случајан, као што ни њихов именослов није. У песничком помињању је толико урођене сродности са завичајним пределима који су у њему постали емоције, слике, звук и интуиција, бол за оним што је ишчезло („Повратак у родну кућу“) што симболизује стихом: „Врана на коцу мотри на пут“, или „Глас кућне

5 Стих Александара Ристовића из песме „Увече док је падао снег“

змије/ што је уплетена у ограду од пружања.“

„Такво осећање натапа његове речи, њиме се открива необухватна заплетеност човека и природе, оно чини позадину његових напора да својим речима опточи садашњу празнину и збуњујуће светлудање негдашњег света. У таквом напору, у силажењу до исконске човекове стрепње, он открива да се изгубљена аутентичност постојања може повратити напором речи, речи које су и саме родно тле и које заклањају бар делиће празнине и збрке, и тиме нуде искупљење, мада су тек крхка заштита и лако постају (...) чаролија.“⁶

У овом циклусу је и неколико песама посветница књижевницима: Пауну Петронијевићу, Ратомиру Цвијетићу, Велибору Јовановићу, Драгану Папоњку и Вујици Бојовићу. Са првом двојцом води дијалог, или им пише накнадна писма, адреса је небеса, „а живот је иначе у знаку неба и гроба“. Ако је Петронијевић и језичком красотом Паун наше поезије, др Ратомир Цвијетић је био и остао мајстор језика а спаја их „грч неба и земље“. И све нас смртне спаја звезда поезије а ми смо само њени читачи мање или више спремни на поетска сневања и језичка понирања која су својом креативном свешћу негде остварена:

Песма је ван смрти и живота
ко вечност моћна и бескрајна
исконска пређа што је мота
нека далека звезда сјајна.

Песма је љубав венчана са књигом. Она многе љубави памти и многе отвара. Књига је непролазна љубав, њен акварелски отисак егзистенцијалне одаје у који многи, неким тешким усудом, не успеју ни да завире. Иконић је и на ту страну сентимента бацио своје гномастичко светло, како би помогао нечитаоца да распозна вредност књиге („Разговор о љубави“) кроз дијалог који је остварио августа једног, са „Узуном из Ужица“ коме не мањка школе, но до знања се не стиже лако јер: „Човек/ који није/ прочитао ни једну књигу је исто као да није/ никад спавао са ниједном женом.“⁷ И кућа без књиге или слике пуна је празнине. Када у такву кућу уђем не знам како ћу поглед.

Није ни овде без разлога настављена борба за реч, језик, песму, књигу.

6 Љубиша Јермић: „Глас из времена“, БИГЗ, Београд, 1993, стр. 293.

7 Сетио се Мирко Иконић ове мудрости коју је казивао његов професор филозофије Ракоњац.

Оног тренутка када је та борба изгубљена, а трајала је миленијумима усмено једно време, са вером да ће откривање писма достићи ново искрење духа, људи су у сукобу са самим собом почели да воде ратове. И нема са тим ратовима никакве везе идеологија јер, ивичност свести доноси премисе зла а човек се стално „уздао (...) у светлу будућност“. Уместо тога, вековима се „пребијају ноге и руке и ваде очи чарне“, заустављају животи тек започети, уништавају животи које творца дарива и то чак под његовим симболима. Брат брату одавно није песма, а сваки је човек на

варивани металном травом“ а Мирко Иконић је одговорио: „Намерили се зли (...) на кућу нашу.“ Намерили се они који своје духовне куће и немају, они чији су гласови лета, звук метала и уранијума. Чешки песник Владимир Холан је у песми „Ноћ са Хамлетом“ написао овај стих: „Млазни мотори нису за песнике.“ Искључимо ли те гласове, чућемо „Гласове лета“ Мирка Иконића, који је медитативно и стилски уздрмао стварност, лепу и ружну, кроз дијалогски набој и лирску текстуру верујући да се апокалиптично време може зауставити поезијом доброг гласа. У том смислу ово је пер-

ВИТОСАВА

На гранитном тесанику
у порти манастира Бања код Прибоја
читам још видљив запис:
„А се почива Витосава Алтаманова
Споман подиже син жупан Никола
у дни цара Уроша“.

Злочести син сахрани мајку
по њеној жељи и свом нехају.
Осташе клетве и заклетве
па душа не нађе покоја.

Виђају и данас њеног вероломног сина
како у тами сопственог бића
са белим штапом иште опроштај.
Бог да прости Витосаву.

Мирко ИКОНИЋ

земљи у братству са другим човеком али он то као да не зна, то зна песма, коју је он пречуо. Песма је чуварник нашег родословља, антрополошки бекседник и незаборавак гласова које је Иконић сместио у завршни циклус „Гласови лета“.

Ови гласови, а „гласови лета“ именословише ову књигу су „благо озарење“ за нас који треба да будемо „упијачи сунца“ и светлости, „гласова предака“, а рекосмо ли да нам је предак један, човек је то, а ми тек чујемо или не чујемо молбу: „Будимо људи!“ Будимо људи да нас не досегну „гласови злих намерника“ који из незнања света долете доносећи мртву светлост. Зато је пророчки, у страху шта ће бити са крајем прошлог века, пољска песникиња Ева Липска пустила поетски крик: „Болујемо од краја века (...) за-

цептивна и храбра поезија. Храбра и својим утицајем за кога је Милош Црњански записао: „Уверен сам да невидљиви утицај песничког живота има дубљу моћ, дубљу од његових написаних дела.“ Са том дубином моћи поезије треба прилазити приликом читавања и ове Иконићеве књиге која је увод у неке друге животе у односу на оне које смо, можда, схватили другачије а који после читавања ових стихова постају илузија. Но илузије имају само своје време и ништа више од тога. Оно што потом остане јесте чиста поезија, која је иначе дубоко укорењена у нашу традицију, но то је већ књижевна баштина.

Ка том миљеу води нас Иконићева поетика.

Милијан Десјојовић

ПИСАЦ У МАЛОМ МЕСТУ

Мирко Иконић је својим *Гласовима леиџа* начинио занимљиву збирку песама, и што није од мале важности, читљиву ширем кругу читалаца. Као дугогодишњи библиотекар знам да се поезија мало чита, збирке песама ретко позајмљују. Са жалашћу примећујем да и стихотворци почетници, ако не опонашају узор из читанки, показују да више слушају певачице и певаче, него што читају поезију!

У чему је привлачност збирке *Гласови леиџа*? Мислим да је то постигнути склад између дискурзивних песама и наративних песама, то јест песама које садрже песничке слике и мисли у неком од симболистичких кључева (*Зайис за сликара, Прозор у њредвечерје, Чудо, Ловци и мир у души, Гласови њредака*) и песама приповедног тона, сугестивно испрличаних доживљаја (*Писаћа машина Божја Бјелице, Разговор о љубави, Драга местиџа*).

Извесна локална обојеност, од топонимије и лексике, догађаја из живота, до посвета личностима из свог окружења, изазива знатижељу и ефекат локалпатриотског огледавања. Посветама се указује на сродност, подразумева се дијалог с оним коме посвећује песму. Збирка је у исто време и **глас времена**, социјални и културолошки летопис завичаја, од Поблаћнице и Рудог до Прибоја, али и сведочење о отпору насиљу, малограђанском и провинцијалном духу, подсмевање тривијалностима. Ту мислим пре свега на најчитљивије песме

(Само смо књиже бескрајно љубили, *Исјовесит ѡрофесора који воли ѡезију, Разговор о љубави*), али и у другим у којима се вага између егзистенције и стварања (*Јесењи зайис из 1993, Сийџа, Пуџи*).

Иако је, кажу, свет постао глобално село, писац у малом месту има значајно место, чак и ако свакодневно није јавно активан. Песници од вредности су месту културна мера, једна врста заштитног знака. Прибој је имао групу добрих песника и песникиња, што се врло прегледно види из књиге М. Иконића о књижевном стваралаштву у прибојском крају „Од Саве из Грабовице до данас“. Бојим се да је данас спласнуо песнички талас у Прибоју, и зато збирка и стваралаштво М. Иконића добијају на значају. Скроман начин на који се ова књига појавила, сналажењем аутора и о свом трошку, потврђује невеселу чињеницу у ком смо друштвеном тренутку.

Слика старе железничке станице у Рудом (и других на старој прузи) има везе са општим стањем друштва, не само с економском пропашћу. Умни људи се слажу да су корени наших неуспеха и сиромаштва културолошки.

Мала места не цене писце. Тешко ми се сетити значајнијег песника или писца који није из провинције побегао у Београд, или бар у регионални центар. Ако у месту има песника, писаца, значи да још има живота, бар наде. Док у једном месту делују писци, сликари, хор, аматерско позори-

ште и постоје други облици уметничког ангажовања људи, постоји духовни живот, отпор мртвилу и баналности.

Наравно, у овој причи је незаобилазна јавна библиотека. Подсећам да у Америци насеље није могло добити статус града ако нема јавну библиотеку. Стваралац, слободан и мислећи човек се постаје у библиотеци, уз све поштовање школи.

Све ово има везе са писцем и збирком о којој вечерас говоримо. Сваки професор, поготово ако је песник, требало би да је културни и књижевни мисионар. Још пре тридесет година, у песми „Кад нешто стварам“ (збирка „Млада делта“), исповедао се да није лако бити песник:

Завирим у сваки гео себе / И ѡронаћем два живоџа / А кад ѡогледам најѡље /

Један до ѡола ѡојеген / И ћуџим јер моје је да сћварам / ... /

/А ви ѡџеџ не волиџе ѡеснике/

За писце попут М.И., то јест добре писце ван београдских котерија, Мирослав Тодоровић, песник из Трешњевице код Ариља који живи у Нишу, употребљава израз, позивајући се на Црњанског: **џисци с ѡѡгрешном агрессом**. Можда јесте на погрешној адреси, али за Прибој је добро што у њему живи и пише Мирко Иконић, што ће овде дочекати пензију.

Вуџица Бојовић

Реч на ѡромоџији збирке ѡесама Мирка Иконића „Гласови леиџа“

ГЛАСОВИ ПРЕДАКА

Из летње јаре у зимске студи
замакну дани од сна и језе
далеких предака кошмар буди
незнано кад уснуле везе.

Гласови моћни са свих страна
одјекују завичајним крајоликом
на старом храсту дрхти грана
и птица црна гласне се криком.

Гасне дан и осваја тмина
искон се огледа лицем у лице
то нагон из древних дубина

Тражи препознавања бледи знак
док одјекује грозно немилице
да ли је спасење или је смак.

Мирко Иконић

ГЛАСОВИ ШУМА

У модрим гласовима шума столетних
губи се дан с прозирним оком
у знаку година младих, полетних
што ишчезоше ка циљу високом.

Бледи уморни гласови лета
и бубри туга у ветру даљина
у влажном сну црних дрвета
заспалих за врховима планина.

Загледан у свемоћни бескрај
надахнут шумом ко женом
тражим одавно изгубљени сјај

Па слутње у дослуху биља
жуде за наговештеним пленом
док невидљива рука благосиља.

Мирко Иконић

СВЕТИ САВА И ПЉЕВАЉСКИ КРАЈ

«Светосавска традиција у пљеваљском крају» - *Изабрао, приредио, предговор и белешке написао и речник сачинио Добрило Аранитовић; Издавачи: Књижевна задруга Српског народног вијећа, Подгорица и Српски културни центар "Пајтиријарх Варнава", Пљеваља, 2014.*

Богатој литератури о просветитељској, црквеној и државничкој улози Светог Саве недавно је придодата књига „Светосавска традиција у пљеваљском крају“, за коју се потрудио неуморни истраживач нашег краја Добрило Аранитовић. Реч је, како и у наслову стоји, о истраживању светосавске традиције у народу и неколиким писаним изворима, који су у доброј мери, одраз те традиције у прошлом и претпрошлом веку, са јасно уочљивим рефлексом на онај трагични догађај из 1594. године, када је окрутни Синан-паша спалио мошти нашег просветитеља и свеца.

На почетку овог осврта не могу а да не нагласим да је ова књига дошла у право време и на право место, када од народа отуђена црногорска власт и тзв, црногорска црква, затиру све српске трагове у очевини Светог Саве, а његово име бришу из свог верског календара, као да се тим нечасним чињењем може избрисати традиција која је у основи хришћанског православног света, коме су припадали Св. Петар Цетински и владика Петар Петровић Његош. Зато је ова Аранитовићева књига неопходан, леп и храбар гест, савесног истраживача који једну светлу традицију супроставља ефемерној политичкој олигархији, која, одричући се сопствене прошлости, често посеже за туђом, зарад ускогрудних личних, политичких и мондијалистичких циљева. Супротстављајући се тим и таквим настојањима, бројним примерима из живота народа пљеваљског краја, из традиције, фолклора, предања и књижевности, уз навођење бројних писаних извора, показано је и доказано да је светосавље у пљеваљском крају имало чврсто упориште, а ова књига у целини показује да га има и данас, упркос оној несретној граници на Јабучи и покушаја да се унесе раскол у један народ и једну веру, што ни Турцима, ни другим освајачима није успело.

То су, претпостављам, били главни мотиви за настанак ове књиге, а њеном аутору су омогућили да изнесе свој национални, интелектуални и морални став, и покаже, какве ли ироније, да су људи овог краја и у она тешка турска времена славили Светог Саву, што им данас, бар званично и институционално није омогућено.

У садржајном предговору „Трагом светосавске традиције у пљеваљском крају“ Аранитовић се позива на бројне изворе и ауторе чија су имена Љубомир Стојановић, Танасије Пејатовић, Владимир Ђоровић, Веселин Чајкановић, Војислав Ђурић, Стеван Самарцић, Новица Шаулић, Владислав Тмуша, Марко Поповић-Родољуб, Димитрије Јевтовић-Полимац, Бојан Јовановић, Мићун Шиљак и Миленка Цица Чоловић. Ту су и часописи из 19. и 20. века „Босанска вила“, „Нова искра“, „Јужни преглед“, „Голуб“ и „Књижевна реч“, у којима су остали трагови прослављања Светог Саве и

бројне легенде које су бележили, махом учитељи, и ретки писци овога краја. Ваљан избор, вешта анализа и консултовање поуздане научне литературе, условили су добру синтезу, па се ова књига, нарочито њен опширан предговор, може узети као озбиљан научни прилог, не само фолклорне културе, него и као допринос социоантрополошкој, па и историјској науци. А један од главних ауторових закључака је, да је Свети Сава „снагом свог примјера... постао снажан покровитељ и учитељ свога народа... без обзира колико је његов историјски лик одударо од лика чудотворца из легенди и предања, за митску и фолклорну свијест, чија је убјеђеност у моћ чудесног била веома јака, тај лик је подједнако дјелотворан... идеал заштитника слабих и сиромашних, непоткупљивог и некористољубивог исцјелитеља људских неправди, лик братимљења разбраће за кога ће, у овом својству, изгледа и у будућности понајвише бити посла“.

У главнини књиге су зналачки одабрани прилози: „Народне приповетке и предања о Светом Сави“, (у књизи их је 16, а забележили су их Марко С. Поповић, Стеван И. Самарцић, Стака Милијевић, Перо Росић, Прокотије Шиљак, Танасије Пејатовић, Мићун М. Павићевић, Светозар Томић, и наравно, аутор ове књиге, Добрило Аранитовић. Поред већ из литературе познатих легенди, заискри и понека нова, са обележјима овог краја, црквама и манастирима, и оним занимљивим топонимима који су означени Савиним именом и делом.

Поред легенди и предања у књизи је присутно и неколико оригиналних књижевних радова; то су „Први пут у Милешеви“, путописна приповетка Марка С. Поповића-Родољуба, приповетка Стевана И. Самарцића „Два славска колача“, драмски комад „Свети Сава на Мељаку“, Владислава Тмуше и две песме: „Пут у Милешево“ Димитрија Јевтовића Полимаца и „Свети Сава“ Мићуна Шиљка.

То су, углавном, књижевна дела везана за стварне догађаје и аутентичне личности, живописна сведочанства учесника и саучесника, који на најбољи начин потврђују „дубоку укорененост светосавске традиције у пљеваљском крају“. Снага импресије и уметничког обликовања у различитим жанровима, је аутентичан уметнички доживљај који светосавску традицију на још један начин из реалног преводи у свет естетског и духовног.

Добрило Аранитовић је овом књигом актуелизовао, не само светосавску традицију пљеваљског краја, него је ревитализовао неке заборављене или скрајнуте ствараоце, за које је та традиција била и жива и инспиративно плодотворна. У контексту нашег хаотичног времена ова књига је и знак и опомена, па јој свакако треба посветити дужну пажњу.

Мирко Иконић

Прије двије деценије у Пријепољу је, у оквиру Симпозијума „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“, одржан научни скуп поводом четири вијека од спаљивања моштију Светог Саве. Том приликом сам поднио саопштење о светосавској традицији у пљеваљском крају, које ми је послужило као предлог за предговор књизи о којој вечерас говоримо. А као непосредни подстицај послужило ми је запис презвитера Аврама из цркве светог Николе „у селу Бољехнићи између Пљеваља и Чајнича“ о спаљивању моштију Светог Саве „ва лето 1594“, дакле, убрзо послје тог грозног чина. То је једини запис и о постојању те цркве која је, по свој прилици, била мала дрвена црквица страдала као и бројне друге од агарјанских пустошника у временима сеобе Срба 1690. или 1739. године. Вјероватно је била на мјесту данашње цркве светих апостола Петра и Павла, саграђене 1927. године, у којој сам и сам крштен, то јест, духовно рођен. Задивила ме је не само језгровитост записа, његова документарна вјеродостојност, неисказива жалост скромног пастира цркве због таквог насиља и светогрђа, који за себе записа да је „грешни и манши паче всех“, већ и јединственост српског духовног простора у том времену када су вијести са далеког Врачара брзо стизале у врлетне и безводне Бољаниће. Прелиставајући записе путописаца, етнографа, учитеља и првих пљеваљских књижевника везане за светосавску традицију, и упоређујући их са изобиљем истих или сличних записа из разних крајева српства, учинило ми се прикладним да их окупим иза корица ове књиге као прилог историји духовности нашег краја који је и географски и етнографски усидрен уз немањићку лавру, манастир Милешеву, гробно мјесто највећег српског светитеља. Завичајни називи: Савина вода, Савина страна, Савин лакац, Савина стијена, легенде о путовањима Савиним по нашем крају, свијест о присутности његовог ћивота и штаке у манастиру Свете Тројице, традиција дјелимично преточена у приповијетке, драме, еписке и лирске пјесме, навели су ме на помисао да је наш крај усидрен заправо у осветосављени географски и духовни простор. Да је „воља за вјеровањем“, како кажу истраживачи народне религије, изнедрила култ Светог Саве и условила његову животност до данашњег дана. Да је све оно што се Светом Сави приписује да је рекао или радио најдубља жеља његовог страдалног народа да је управо тако говорио и радио па отуда има своју свето-

ЗАВИЧАЈНИМ СТАЗАМА СВЕТОСАВЉА

Реч њиређивача Добрила Аранићовића на промоцији у Београду

назорну, етичку и психолошку истинитост.

Гледао сам на телевизији изванредну репортажу о граду Кјажти, у Бурјатској републици у Руској Федерацији, скоро десетак хиљада километара удаљеном од нас, у Сибиру на граници Русије и Кине. Град је подигао Сава Владиславић Рагузински, наше горе лист, и у њему је у првој половини 18. вијека била саграђена црква посвећена Светом Сави. Ове године, према репортажи, данашњи потомци Владиславића из старе Херцеговине, допутовали су у Кјажту, донијели икону Светог Саве и поклонили је цркви која је била девастирана у доба комунизма. Прије пар дана Мишарско задужбинско друштво „Први српски устанак“ из Шапца, чији сам члан, позвано је у Париз да у цркви Светог Саве прикаже дио културно-умјетничког програма које његује ово друштво и одржи историјски час у част првоустаначких побједа и оних од 1914. до 1918. године против германско-угарског освајача. То ме увјерава још једном да је наше православље уствари светосавље и да је светосавље – планетарна појава, да нас, остатака некадашњег светосавског народа, има онолико и онаких докле оно досеже. Руска православна црква у свом календару има убиљежен празник Светог Саве српског, а храмови посвећени овом светитељу, оном који је Србе поново крстио, налазе се и у Аустралији, Америци и друкде у васколиком свијету. Грађа иза корица ове књижице у ствари је свједочанство да је светосавље не само вјера, већ и поглед на свијет, не само етнографска, обичајно-обредна и црквена чињеница. Да је то најчвршћа спона, која, уз све наше неслоге, повезује поскитану светосавску чељад ма гдје да су. Ту идеју није могла да замијени никаква друга идеологија: југословенство, комунизам, европејство, несврстаност, космополитизам и интернационализам, мондијализам и глобализам. Али ни да је угуши. Светосавље је константа нашег духовог и националног самосознања.

Ову књигу сам припремио и уз доста напора успио да изнесем на свјетлост дана у ова прискрбна времена и због актуелне духовне ситуације у нашој ужој домовини која је и наш крај омеђила својом државном границом. И док сам прибирао грађу, престано сам понављао у себи стихове из поеме Љубомира Симовића „Ходо-

чашће Светом Сави“ док их нијесам научио напамет. Као и увијек, изванредна пјесма неког врхунског пјесника најбоље одсликава дух времена, расположење духова, трагичне расколе, хаос у души и у друштву.

*Ево у каквом мраку остјаје свети
Кад се уџаси светиа вајира!
По хлебу хвајиа се буђ, хвајиа се лег
По њушевима њуним блајиа.
У овом мраку, множе се омче и куке,
Свињска куџа и међ људе се шири.
У овом мраку сјављају на муке
И секу оноџ који браћу мири.
Брајие, који си измирио браћу,
Сине, који си њодиџао оца,
Оче, чији њејео синови расуше!
Донео си нам семе вина, семе жијиа,
Ал нема ко у земљу да џа баџи!
Најисао си, ал нема ко да чијиа,
Знак у коме се сабирају сви знаџи!
Камен њемељаџ дао си нам у шаке,
Ал не диџосмо бедем насуйројџ сили!
На Твоме џробу остјависмо шјиаке,
Ал не сјиџосмо куд смо наумили!*

Од оног камена које нам је светитељ оставио да подигнемо бедем насупрот сили, кад смо га недавно подијелили напола, саградили смо два гранична прелаза на висоравни Ранче између Пљевља и Пријепоља. На мјесту гдје је, како свједочи први пљеваљски књижевник Марко Поповић, преко стотину Пљевљака коњаника, око 1880. године, у доба турске власти, застајало да се одмори, руча, и настави поклонички пут до Милешеве. Све „пјевајући и попијевајући“, како би рекао народни пјесник, и „међући из пушака“. Драги земљаци, ви који долазите од Пљеваља, и враћата се из Пријепоља, на том малом простору од нешто јаче од стотинак метара, морате два пута да показујете личне карте и пасоше на преглед службеницима на граничним прелизима. Што, дакако, и сџм чиним. Сачињена је чврста граница између двије државе која ту није постојала никада у историји, од Илира и Келта, Хуна и Авара, Туке и Манџуке наовамо. Држава Црна Гора протјерује свештенике из Србије и Босне и Херцеговине који служе у Милешевској епархији и Црногорско-приморској митрополији као стране држављане. И, као круна свега, Свети Сава је избрисан из календара актуелне Црногорске православне цркве, иако је рођен у Рибници код Подгорице, кад му је отац Немања био у изгнанству, иако је кратко вријеме био владар

Хума у коме се данас, уз свјетовну власт, настоји промовисати новокомпоновано православље. Иако је на тлу данашње црногорске државе основао епархије у Бијелом Пољу, Будимљу и на Превлаци.

Ова књига је скроман, али надам се, чврст доказ да су претходно побројани апсурдитети пролазног карактера и да су у људском погледу, по духовном сиромаштву и историјској неутемељености далеко испод нивоа светосавске далековидости неписменог чича Тривуна из Подгоре под Љубишњом који у приповиједи „Два славска колача“ Стевана Самрџића каже:

«... Данас се ломи колач у славу светог Сава Немањића и сва се Србадија весели... И у Призрену, и у Краљевића Марка Прилипу, у Мостару, у славном Биограду, на Цетињу и... свукудије брате... Чак и царевом Стамболу и тамо преко мора у Америци... А душмани наши агарјани, на прилику, само сеире и боје се... Бог ће дати да ће се јопет вратити наша стара слава, не може бит друкчије...»

Вратимо се опет на велепечатлини запис презвитера Аврама у коме стоји да је светитељеве кости сажегао «начелни везир Синан-паша» који «иже беше пред војскоју». Тај потурчени Арнаутин учинио је два највећа зла нашем народу: сажегао мошти највећег српског свеца и разорио манастир Светих Архангела код Призрена, задужбину цара Душана и од разорене грађе саградио џамију у царском Призрену на којој се и данас, споља и изнутра, препознају уграђени детаљи са разореног храма. А Арнаути данас, осокољени од стране српских душмана, и поред свега што су чинили, учинили и чине на српској земљи, осиноно најављују нова непочинства као вјерни сљедбеници свог некадашњег «начелног везира».

Лако је препознати шта ће се десити ако не послушамо поруку претходно поменутог пјесника:

*Уместјо да се сабира, у часу
Када ни боџови не ојстјају сами,
Оно шјио се, вековима расијано,
не расу,
Расуће се у овој зими и шјами.*

Добрило Аранићовић

БАЊАНИ У МИЈЕНАМА ВРЕМЕНА

«Бањани», аутор и издавач Момчило Мишовић, 2013.

Књига „Бањани“, представља хронолошки и тематски заокружену монографску цјелину о племену Бањани кроз прошлост, традицију и културу у Црној Гори и резултат је дугогодишњег истраживања и преданог рада професора Момчила Мишовића. (Момчило С. Мишовић је рођен 1945. године у Гребницама засеоку Приградина у Црној Гори. Дипломирао је српски језик и југословенску књижевност на Филолошком факултету у Београду).

Мишовић у уводној ријечи каже „Данас су Бањани у једној посебној културолошкој и привредној ситуацији. Они више не личе на себе. У Бањанима се не може тражити од бањског живота. Једе се хљеб без мотике, и ако ко има вола, не служи му за орање. Људи су из својих кућа избацили и затурили ствари које одавно не користе као што су: струке, зубуни, скриње, жрвњи, стативе, бурила, огњила, кремнице, труд... угасио се један живот и мало по мало ишчезава из памћења“.

Својим импресивним обимом, садржајном разноврсношћу, својом исцрпношћу, проницљивим оком уз много знања, стрпљења и времена, Момчило Мишовић је користећи општа научно-истраживачка начела антропогеографске школе уз познавање литературе, цјелокупну монографију довео до примјереног стручно-научног оквира. Књига „Бањани“, по свом опусу, припада монографијама антропогеографског и етнографског садржаја; ком-

плексне композиције, структуре и богатог садржаја. Аутор је монографију подијелио у 5 поглавља са 305 логички груписаних тематских јединица обима 740 страна. Антропогеографски распон у Мишовићевој монографији се креће од географије до етнографије, од историје до социологије, од психологије и карактерологије до филологије и етнофилозофских поимања свијета и живота Бањана од праисторије до данашњих дана.

Момчило пише савршеним језиком приповједача, хроничара. На моменте, стичете утисак као да читате приповијетке са јасном поруком, па је ова књига, у толико велика, јер је овјековјечила живот обичних људи и њихову бурну егзистенцију у Бањанима, човјека Бањана са својим урођеним врлинама. Код Момчила нема апстракције, описани су живи људи и њихове судбине кроз живот патријархалне бањске породице, породичне навике и обичајно право. Књига обилује сликовитим изразима. Аутор даје лични став и директан доживљај Бањана и на тај начин чува од заборавља облике живота наших предака. Мишовића интересују људи, предјели, историја, историјске старине и предања, језик, обичаји, привреда и политика, садашњост, Посебну пажњу посвећује гласовитим Бањанима. Аутор хрестоматски описује географске карактеристике Бањана, положај и границе, регионални положај, административну подјелу области; затим природну средину Бањана: рељеф, климу, воде, вјетрове, падавине, биљни и животињски свијет. Топономастичко богатство свакако је дато кроз 1.200 географских назива: топонима и хидронима.

Садржајно монографија је подељена у 5 делова. У првом дијелу аутор обрађује: опште одлике Бањана, територију, природне одлике терена, насеља, сеоско домаћинство, социјални миље. Други дио монографије носи наслов „Бањани до Берлинског конгреса“ и тематски обрађује: праисторију Бањана, античко доба, рани средњи вијек, словенски период, средњевјековне Српске државе, долазак Турака, Херцеговина у Млетачко-Турским ратовима, Српско-Руске слободарске релације, Херцеговина у борбама за ослобођење, херцеговачки устанак, Црногорско-Турски рат. Кроз трећи дио, аутор нас упознаје са: честим смјенама етничких заједница, савременим бањским братствима, миграцијама, племенским вриједностима живота,

цркви, школама, здравству. Четврти дио носи наслов „Бањани у јужнословенским државама“ гдје се тематски обрађују: Бањани у границама Црне Горе, ратови од 1912-1918. године, Бањани у јужнословенским краљевинама, Други свјетски рат, Бањани у социјалистичкој републици Југославији. Пети дио Мишовић је насловио „Човјек Бањана“ у којем говори о: динарцима, Бањанима у свом окружењу, језику, говору Бањана. Посебан дио монографије чине прилози, факсимили и прилози из Архива Југославије и других ризница. Књига садржи богат попис кориштене литературе, регистар географских имена и регистар личних имена.

У свом истраживачком раду аутор је користио усмена предања и рукописе других аутора о Бањанима. Све њих, аутор са прецизношћу магичара, именом и презименом помиње, дајући тако јасно до знања и њихов допринос монографији о Бањанима, да буду сви поменути, а нико заборављен. Монографија „Бањани“ представља значајан допринос антропогеографским проучавањима Црне Горе, Бањана и Старе Херцеговине.

Ова књига иде у сусрет Бањанима и свим љубитељима прошлости Бањана као и читаоцима разних интересовања јер познавање своје постојбине чини дио просвијешћености и људске врлине. Иако је аутор отишао из Бањана прије 45 година одржавао је и одржао је до данашњих дана сталну и нераскидиву везу са завичајем и Бањанима. Мишовић овим дјелом оставља велико богатство будућим генерацијама за упознавање начина живота становништва Бањана, Црне Горе и Старе Херцеговине.

Монографија Бањани, је права мјера за вриједности човјека из Бањана, уједно има облик енциклопедије, јер Мишовић нуди читаоцима да приме заокружене информације о свему што чини Бањане. Књига је снабђевена регистром који са око 2.000 географских и личних имена, омогућава готово савршену комуникацију између читалаца и књиге. Професор Мишовић је у овај велики посао о Бањанима унио ријетку снагу и истрајност и написао је веома вриједну монографију за коју смо сигурни да ће се са пажњом и посебним задовољством читати и препричавати и постати трајан и незаобилазан извор о животу Бањана.

КОСОВСКЕ ЋЕЛЕ КУЛЕ

(Клечка, кречана)

На Плачковици гори плачем дичник
Приселица, пришлац, кнез укупнице
Немањићке лавре згореше у причи
Крстокљуне стреле, ункаши, зобнице

Мач набриђен, сабља сабљосеком
Што сложи се у века краткоћи
Разнизане куле витеза са сенком
Ћеле-куле где нам ископаше очи

Косово, онкост, покос, косилица
Лексички распас, разлаз, разочини
Ал' стожер Боже, интарзија Лица

Путнице са Стуба читај па почини
Где су нас однеле две реке кржаве
Иза времена у векопис траве

4. август 2011.

Светислав Влаховић

Јово Мегојевић

ПУТОКАЗ ИСТИНЕ, РАЗУМЕВАЊА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ

(Салих Селимовић: *Прилози прошлости старије Рашке 2*. Графичар, Ужице, 2014. год.)

Да би смо боље разумели ово што се данас догађа у Рашкој области и поставили се објективно и непристрасно, корисно би било да прочитамо најновију књигу Салиха Селимовића, *Прилози прошлости старије Рашке 2*.

Много је неистина које данас колају у штампи, електронским медијима и књигама о прошлости Рашке области. Трују се лажима читаве генерације. У тим околностима, понекад изгледа да Селимовић исправља криву Дрину, а није тако. Он се својим књигама и чланцима бори против лажног представљања историје. Ова књига је одбрана историјске истине.

Уваженим академицима је испод части да се баве небулозонама наког муфтије и његових следбеника, а семе ризора и мржње се сеје из године у годину, и прима, па су читаве генерације младих муслимана усмерене у погрешном правцу. Окренуте против Срба. Тачно је да истина побеђује на крају, али се бојим да ће лаж и криво творење дати горке плодове.

У *Прилозима 2* ћете наћи објашњење да крстијани у БиХ нису богумили. Избијен је један од темељних каменова лажне грађевине неких Бошњака. Ако ће неко објективно да сагледа порекло Бошњака, наћи ће у овој књизи мноштво аргумената. На овом простору су се сударали ветрови разних религијских утицаја. Много дуго то траје и премного је људи страдало у обрачунама верских залуђеника, који сви до једног причају о миру и слози, а кад до невоље дође у првим су редовима да се онај други уништи и протера.

Веома убедљиво Салих доказује да су Бошњаци већином настали од православних Срба. И нису с неба пали или однекуд дошли, него говоре истим језиком као Срби и писали су ћирилицом, која је данас углавном протерана, јер то тражи актуелна политика.

Изгледа да џаба причамо то, јер неки се данас ослањају на деловање Беџамина Калаја у Босни после Берлинског конгреса и анексије БиХ. Задатак му је био да што више раздвоји православне Србе од оних што су примили ислам, да их завади, супротстави, и на тај начин умањи снагу и значај и једних и других, да би се лакше освојио простор и стигло до Солуна. Та политика је злоупотребљавана неколико пута у задњих сто година. И нисмо се опаметили. Не би ваљало да

Селимовићев напор да нас помири и окрене једне према другима, пропадне и да на сцену испливају ретроградни елементи на било којој страни.

Најбољи пример тога да нас употребљавају према сопственим потребама и плановима представља баш тај Беџамин Калај. Док је био аустроугарски конзул у Београду написао је *Историју Срба* у којој је децидно тврдио да су босански муслимани Срби. Кад је постао принудни управник БиХ (1882-1903), и добио задатак да раздвоји Босну и Србију, одједном је почео причу о босанској или бошњачкој нацији, бошњачком језику, причу о богумилима и остало, што данас чини темељ поновног раздвајања Срба и Бошњака. Поново нам је данас у Босни „принудни управник“ неки аустријанац, који такође ради оно што је радио његов претходник Калај. Сто година прође од тада и више, а ми никако да дођемо себи.

Живот је Србе у Рашкој области приморао на много шта, па и на двоверје. Промена вере почиње променом молитве, капе и имена. Много шта од старог остаје код тих људи: језик, обичаји, праистара веровања и митови. У свакодневни живот се увлачи понешто од турског начина живота: одећа, уређење куће, обичаји око рађања и умирања у складу са новом вером. Али остаје и много шта из пређашњег живота. Петровдан, Илиндан, Савиндан, Божић и Васкрс их плаше и потсећају из прикрајка. У тешкоћама и несрећама које су саствани део сваког живота, иду у Куманицу цркву с вером да ће свемоћне силе помоћи. Стока се гаји на праистари начин. Лиле се пале изнад торова уочи Петровдана са паганском вером у срећу и напредак. Са временом су наши муслимани постали Турци, иако то нису. Као такви у обавези су да ратују против хришћана. Тако се јаз продубљује и српски корпус се раздваја, његови делови се удаљавају једни од других и крећу једни на друге „до истраге наше или њине“.

Салих упорно брани истину о муслиманима у Рашкој области. Да ли му је довољно помажемо у тој борби за истину? Чини ми се да држава Србија олако гледа на тај проблем, а семе мржње се неометано сеја.

Заинтересовани читалац ће наћи у овој Салиховој књизи низ занимљивости око остатака неких хришћанских традиција код муслимана у средњем

Полимљу и на Пештерској висоравни. Све је то утемељено на историјским изворима, доброј литератури и размишљањима.

Ту је део који говори о Климентима и Кучима, о Рожајцима и Карличићима; одакле су, ко су и с ким су, са ким треба да буду. Потсећа нас на драгоцена сведочења Француза Гастон Гравјеа из 1912. године, који је Рашку област видео очима једног странца. Јако је занимљив и онај део који се бави Аустроугарском у својству „ослободилаца“ Рашке области, и Срба као „окупатора“. Врло је занимљив део *Прилога 2* о збивањима у сјеничком крају за време Првог светског рата. Ту је и део о школству, као и интервјуу у којима Салих Селимовић прецизно, свеобухватно, темељно и истинито, обавештава читаоце о стварним културним, историјским и политичким односима у Рашкој области некада и данас.

Интересантно је да су муслимани у Рашкој области и Босни користили ћирилицу као своје основно писмо и то онда када су „били на власти“, за турског времена. То им тада није сметало. Данас им смета. Одричу се ћирилице и српског језика, само да би постали нешто друго. Данас, кад не морају, раздвајају децу по учioniцама. Кад пређеш из учioniце у учioniцу чујеш исти језик, а различиту причу.

Вечито су нас искоришћавали неки са стране, којима је у интересу да смо завађени и подељени. Тако је и данас. За неким незнатим столом држе нас као карту у рукаву, да је употребе кад за то дође време. Никако да се дозвољемо памети и увидимо те игре, које су нас много коштале и још могу да коштају. Селимовић нас и овом књигом изводи на прави пут, пут истине, разумевања и толеранције између Срба и Бошњака. Неки токови теку у супротном смеру од овога, погрешни су и опсани. Негативни елементи су се стишали данас на српској страни, али се разгоревају на бошњачкој, подстицани болесним амбицијама, или потпаљивани са стране, тако да неки мисле да је баш данас право време да се врати „пусто турско“, створи неки калифат, да треба спремити гарду, ограничити државу Санџак, истаћи грб и заставу, смислити химну, да све буде спремно за повратак у феудализам.

С ОНЕ СТРАНЕ ДУГЕ

Издавачко предузеће за децу BOOKLAND Београд, штампало је други по реду роман за децу, професора Учитељског факултета у Ужицу, Др Миомира Милинковића, књижевног критичара, песника и прозног писца.

Други по реду роман за децу „С оне стране дуге” је роман бајка или пак роман бајке у бајци. (Први роман „Воденица код три јарца” исти издавач 2013.)

Роман је написан у двадесет шест глава које чине компактну целину. Свака глава има посебан наслов који одражава суштину главе која се може читати као засебна прича.

Јунакињу овог романа бајке, добру девојчицу Вишњу, одвезли су чудотворним кочијама супер-

мрави с оне стране разнобојне дуге, у њихов свет Мравоград. Мрави у Мравограду овоземаљски свет називају Горњи свет. Они су на већем степену цивилизације и научних достигнућа од цивилизације у Горњем свету. Код њих су сва знања и истине концентрисани у Добронамернику. Добронамерник је човек - машина - робот, чудесно биће, обдарено племенитим врлинама, које све зна и све може. Добронамерник је свуда и на сваком месту, али говори само са једног места, јер кад не би било тако, онда би и са оне стране дуге побеђивало зло и дешавале би се несреће као што се дешавају у Горњем свету.

У Мравограду су на таквом степену цивилизације да могу да се претварају из једног облика у други, из једног стања у друго, у којима за људско око постају невидљиви. За све то је довољна енергија мисли па да се путује бродом брзином светлости од које је бржи само ум људи и ум супер мрава.

Вишња је упознала доста ликова у Мравограду, као што су краљица Теона, градоначелник Раде Радих оличење рада и марљивости у Мравограду и племениту учитељицу Леону, у чијем друштву ће упознати разне светове с оне стране дуге. У Мравограду сваки појединац се доказује резултатима свога рада. У Мравограду су учионице за ђаке и школа боље опремљени од краљевског двора. Вишња се осећа тужно кад се сети како је њена школа лоше опремљена. У Мравограду се цени рад изнад свега. Ђаци и учитељи имају предност на свечаностима испред власти и министара.

Милинковић води добру девојчицу Вишњу и учитељицу Леону кроз разне светове с оне стране дуге. Вишња сусреће разне ликове чија имена репрезентују суштину њихових карактера. Оне на свом путовању упознају вилински свет, али наилазе и на разне препреке које уз помоћ Добронамерника који им шаље упуства и поруке преко индикатора, успевају да победе недобронамерне, као напри-

мер, легионаре који их нападају на свечаности код мрава земљорадника поводом прославе гљивијаде. Интересантно је што у овој бајци роману постоје добре и зле виле као и многобројни различити ликови, већином добронамерни али и ретки зли, као што беше Тривоје Зли, кога ће Вилимон, Радек, Аристид и Теодор уз мудру досетку Вишње победити и ослободити вилинску краљицу Доротеју. Као што смо рекли ово је и роман бајке у бајци, као што је бајка о раздвојеним двојеницама на две фруле и раздвојеним сестрама које ће јунаци овог романа на крају спасити и спојити.

Прича у роману тече неусиљено и лако, лагано освајајући свим елементима реторике, емотивно до лирског набоја. Милинковић у роману динамично води причу, вешт у композиционом структурирању, језиком чистим и лаким, убедљиво прича бајку-причу.

Порука из другог плана овог романа јесте: Свет је у апсолуту недокучив.

Маштовити и узбудљиви догађаји у овом роману, релативистички се одвијају брже по времену са оне стране дуге, они тамо трају недељама и месецима, док је у Горњем свету то јест на Земљи код нас протекло свега два сата. Вишња се враћа, брат је чека на обали реке и пита је:

- Где си била до сада, Вишња?
- У Мравограду...
- Којешта! – рекао је брат.
- Ето – мислила је Вишња жу-рећи за братом, ни он ми не верује. А како ће ми другарица Јелена веровати?

Роман - бајка „С оне стране дуге” је занимљив маштовит и поучан дечији роман. Добронамерност, скромност, поштење, искреност, радиност, радост и песма, побеђују лењост, завидљивост, сујету и похлепу, Добро побеђује зло. Праве вредности побеђују фалсификате. То је у бити порука романа а чини нам се и самопројекција аутора. Камо среће да је више таквих.

Велибор Јовановић

ПЕСНИК У ТРАНЗИЦИЈИ

Тишино
изађи на видело
престао сам да трчим
галебе мој
тешко те стићи
истино

Престао сам да говорим
у лице бескрају
немам причу
да се ушуњам
под кожу
јутру

Престао сам да псујем
да се љутим
на леву ногу
за гнојаве дане
офуцане речи
бледило чојства
љубав из рачуна
није крив хлеб
нити Бог

Одмори се ноћас
писаћа машино
нек вино запева
чашом
зарезе јутро

Њеџош Несџоровић

СРЦЕ

Нешто је тог јутра снажно проломилу у дворишту. Комшија је срушила пажљиво и неукусно грађен зид од украсног камена. И у њеним грудима нешто проломи - „Опет касним...“

Устала је, брзо се обукла и са малом торбом огуљеном по дну, држећи у рукама недоједену синоћну кифлу, брзо закључа врата и готово трчећи крену улицом. Били су они дани када се прољеће упорно покушава пробити кроз устајалу зиму и када јагорчевина крај пута личи на залуталу усамљеницу која још нигдје не припада...

Наташа је журила у малу канцеларију у којој је сваког јутра, сем недеље, преузимала своју гомилицу дневних новина које је требало продати. Утрпати љубазно људима по примјерак уз осмјех и реченицу- „Само двадесет динара...“

А људи су били разнолики. Од љубазног, али наметљивог старца који би стајао након купљених новина још петнаест минута и распитивао се зашто су те новине тако јефтине, колико је плаћају и још штошта, до намргођених госпођа у бундама које би на њен осмјех и двадесет динара упутиле презрив и понижавајући поглед не рекавши ништа...

Тог јутра је остало још неколико примјерака, а било је већ десет, вријеме када би требало да крене. Цупкала је испод настрешнице офуцане станице и посматрала излијеplене плакате. Огласи. Продајем половни двосјед. Концерт, улаз двије хиљаде динара. Електронске цигарете. Хиљаду динара. Патике за мршављење...Узвоз из Њемачке...

Изнад свега тога, допола прелијеplено, лице дјевојчице. Натпис - Срце за Тијану. Мало лице, блиједо, коса покуљена у репић, благи осмјех на уснама. Пажљиво је склонила ивицу рекламе за патике. Писала је и цијена. Бројке, нуле, валуте, жиро рачун. Цијена срца...

У грудима у којима је јутрос нешто проломилу, заигра чудан мишић од неколико стотина долара.

„Боже, и срце се купује...“ - изговори несвјесно и полугласно, па ухвати поглед пролазника који је погледа као кад се изненада угледа лудак на улици.

Покушала је да израчуна. Зарада по примјерку је десет динара... Пута колико...? Да, заиста, срце много кошта. Погледа око себе и кришом, њежним покретима уклони папире са тог малог лица благог осмјеха. А онда је посматрала пролазнике. Многи су ишли заокружени својим мислима гледајући само у онај простор испред себе и га-

зећи журно. Један човјек застаде држећи за руку веселог дјечака.

„Тата, овој дјевојчици треба срце, а немају пара, чуо сам јутрос на телевизији...“

„Ко ће мени да да..?!“ - ко из топа дрекну човјек, трже малену руку и крену даље...

Већ је било једанаест. Требало је кренути. Није продала све. Више није имала ни воље. Љубазност је ишчезавала и глас би јој постајао све тањи када би се обратила неком и понудила нови број... Ријешила је да уђе у први аутобус и крене.

У невиђеној претпразничкој гужви покушавала је да дође до ваздуха штитећи преостале новине рукама и снажно држећи своју огуљену торбицу у којој је носила новац за станарину... Пребројавала се. Људи су се тискали руку претрпаних кесама. Сремало се, веселило доласку Васкрса. Ако нема прољећа, бар ће Васкрс доћи. Васкрс, нада, спас, молитва, помирење и радост...

У гужви се сјети својих Васкрса. Када би помислила на кућу коју је напустила у потрази за неким бољим животом, испред очију би јој искрсло неко шаренило. Мирис луковине, колачи са циметом и шлагом, украшавање корпице, премазивање јаја. Мирис уља на луковини, дјетелина, бијела рада која никад није могла да се ослика онако како би она хтјела.

Срце... без њега нема ништа. Ни мириса луковине који прати гдје год да кремо... Опет у грудима осјети немир који се све више појачавао. Осјећај је био налик осјећају кривике. Стискало је, гушило, хтјело да пукне, све више се пењући некуд горе, у главу... Невидљиви терет је био на срцу. Оном срцу од неколико стотина долара...

Наједном опет чу неки прасак. Жена испред ње је осула погрдне ријечи по младићу који је нагазио њене италијанске чизме од не знам ти какве коже... Трже је из мисли.

Наташа поче да се гура. Срце је искочило испред ње и гурало је кроз масу. Ношена невидљивом силом, уз негодовање путника, излетјела је из аутобуса и удахнувши дубоко, затворених очију, стајала на станици неколико тренутака. Када је отворила очи опет је видјела исто - мало, блиједо лице. Узела је прве новине с врха и фломастером преписала број рачуна преко цијеле насловне стране са сликама естрадне звијезде која се купа у магарећем млијеку и купује гардеробу своме псу.

Неколико метара одатле била је пошта. Улетјела је опет ношена сопстве-

ним срцем које је вукло њено сломљено тијело. Истресла је из пластичне кесице све што је имала и уплатила журно бојећи се да се срце не предомисли, па промијени правац ношено сумњом, схрвано проблемима и беспарицом...

Вратила се кући око подне. Сунце на крову се смијешило и миловало старца који је наново зидао свој бедем. А Наташа је била као природа послјије плуска. Она је један свој бедем тек срушила. И неким новим чулом прогледала...

Данка Ивановић

Прича „Срце“ је назрађена првом наградом на васкршњем конкурс у Добруну 2013.

ПРОЛАЗНОСТ

Пути време пева сећање
у плоду се рађа умирање
Вечито долази зора
и вечито се
у ноћ претаче

Време ћути векове
живот их зарезује
из прошлог
ниче будуће

Између доласка
и одласка
лептири трајање
Увире човек
к'о млеко
у прошлост у листопаде

Камене громаде
зуб времена
у прах меље
животом је трошно
и време

Лепотице моја брезе
данас је
већ јуче

И опрости ми птицо
заљубљена у плаво небо
ако ти сломих неко ребро

Секунд по секунд
на мом длану штекће
ево
глође ми и перо

Ђеђош Несторовић

THESSALONIKI

Најлепше је пролетовање на мору. Сунце младо, нежно, море љупко, невино. А ја побегла од куће, из домовине, у наручју вољеног човека на једној лежальци узетој за ц. Јер власници још нису званично отворили тај део плаже. Ми смо само следили образац понашања Македонаца и Словакиња. Северњакиње се излажу сунцу у топлесу, а једног поднева, када су се увериле да у близини нема мушкараца, пошто су отишли у плажни бар на пиво и читање новина, скинуле су се голе голцате тако да сам, излазећи из мора, готово згазила једну толико се била стопила са песком. Њена другарица, раздражена одблеском светлости на површини Егеја, заиграла је трбушни плес са таквим талентом да би јој могле позавидети многе источњачке плесачице.

Један старији пар брчкао се у плићаку. Решила сам да се повучем у собу да не бих сведочила још неким сунчевим лудостима. Све се закочило од подневне топлоте и светлости да би се већ следећег момента распрснуло у општу еуфорију.

На тераси нашег малог студија муж ме послужује јагодама и кафеом. Да ли је некоме лепше на овој „планети Земљи која се у звезде рачуна“? Разговарамо о сутрашњем излету у Солун. У ствари, организовани излет је пропао јер се није јавио довољан број гостију, али нас је водич Славица, пореклом из нововарошког села Беле Реке, а грчка снајка, обавестила да можемо са њом њеним пежоом. Сутра у десет, доћи ће по нас јер вози једну госпоњу у конзулат која је изгубила пасош. Пристајемо оберучке.

Тачно у десет сати крећемо у Солун. Госпођа у жутој хаљини седи напред поред Славице, а нас троје позади. Седим између једне девојке и мог мужа. Славица нас, док вози, упућује у знаменитости Солуна и препоручује шта да обиђемо: „Други по величини и важности град у Грчкој је Солун. Главни град Северне Грчке налази се у самом центру Грчке Македоније. У последњој деценији доживео је економску и културну експанзију и постао важан

европски центар. Солун је основао Ксандар, краљ Македоније, 315. године пре нове ере и назвао га именом своје супруге Тесалоники, сестре Александра Великог. У Солуну вреди видети: Цркву Светог Димитрија, петобродну базилику саграђену изнад свечевог гроба, која је један од највидљивијих споменика грчке православне традиције, Тријумфалну капију Камара, подигнуту у 4. веку пре нове ере, после победе над Персијанцима. Један од споменика који се посебно издваја јесте Беаз или Канли кула у мариони.”

Не вози сигурно у високим потпетицама. Одличан пут и приступни кружни ток омогућавају нам да се обрушимо на град и за тили час уђемо у крвоток његових улица које се све срећу у једној тачки - Солунској луци. Одоздо из луке све изгледа као половина торте исечене на пристојну парчад, са белим, ружичастим и смарагдним украсима оличеним у зградама кружног, полукружног или четвртастог облика, а једна зграда изгледала је као пресечена, као без леђа која никад нису ни била у плану градитеља.

Славица и Ана, тако се зове власница изгубљеног пасоша, одлазе у конзулат, а Ђурђица, Ромео и ја остајемо на тргу Аристотелис. Непријатност нам стварају кесе са кожним јакнама у њима, па их при фотографисању стављамо иза леђа или поред себе, али се оне, за инат, виде на свакој слици. Трг Аристотелис, Римски форум у узвишењу изнад трга и ступнице које нас одводе до Цркве Светог Димитрија, заштитника Солуна и Солуњана. Улазимо са добрих 30 степени Целзијуса у хлад и дискретну светлост дрвног храма. Простор је грандиозан - мешавина стилова говори о слојевима прошлости: антички, хришћански, оријентални... Високи стубови, мозаици и витражи на прозорима, топлина дрвета у виду столица по средини цркве и балдахин од беле мермерне чипке над ђивотом са моштима Свеца.

На самом улазу у цркву иконе Светога Саве. Излазимо у унутрашње двориште под лозу. Свесни смо посебности овог места и нас у

овом тренутку. Ђурђица ми открива да је њена мама нешто мало млађа од мене, да ју је родила веома млада, да се њена сестра већ удала и има двоје деце којима ће она купити поклоне у овом трговачком царству. Драга ми је ова девојка већ на први поглед јер се не понаша типично и има нешто патријархално у њеном опхођењу. Силазимо у римско купатило и затвор који се налазе у темељима цркве. Једно место је посебно обележено црвеном светлошћу кандила - ту су убили Светог Димитрија брутални пагани јер је проповедао хришћанство, а повод је био то што је као тренер спремио рвача тако добро да је на такмичењу победио римског представника. Гледамо и додирујемо сенке прошлости, камене каде где су се некада расхлађивали људи другачије вере, убеђења, цивилизацијских вредности, али са сличним страстима и болкама, са телом које их је слушало или издавало. Не верујем да би нам западњаци дозволили да овако несметано и без новчане надокнаде разгледамо изворе људске цивилизације.

Излазимо ухваћени у замку прошлости. Силазимо даље и ту се девојка одваја да би трговала, а ми после само пар корака, а тачно преко пута Форума, проналазимо један мали кафић и седамо у његов излог. Кафић се сам препоручио још са улице музиком Вивалдија и сликама које су имитирале дечије цртеже. На поду кафића отмено стар бели пас а за шанком девојка у плавој хаљини са белим туфнама, веома шармантна. Пијемо кафу загледани у врхове топола као у своју судбину.

Нико вас не чека да пређете улицу: зелено за пешаке траје као трептај, сви се крећу брзо и бучно; радње су пуне робе какву нисте могли ни замислити. На широком Тргу Аристотелис, геометријски правилно поплочаним белим и црним мермером и са аристократским парком, бака продаје бели лук који је у медитеранској кухињи изузетно цењен. Грци вам неће закинути на кусуру, неће вас стално опомињати нападним понашањем да сте на њиховој земљи, јер то су потомци Одисеја чију превару памти човечанство

дуже од два миленијума - Тројанског коња. Једноставно, не varaју на ситно.

Да ли су сви градови-луке слични? И када са њихових тргова, зграда и ресторана нема мора на виду, ипак доле, у дну свих улица лежи та дубока, плава и бескрајна неман спремна да се и у вечности бори за сваки залагај копна. Окрену смо леђа брду и спусти смо се на још један трг на коме су носталгично наизнане каприциозне зграде са призивом ренесансе у љупким линијама прозора, тераса и фасада. И као да сам то негде видела, одавде дијагонално, у Ђенови, када ме шибао ветар и брзи плускови библијски кишног априла 2014.

Све блешти у луци у два сата по подне; кафићи пуни бучних младих људи, сладоледа фрапеа, прегласне музике, чизбургера и помфрита. Ризикујући сунчаницу идемо ка Беаз кули. Она доминира на крају обале и ми схватамо да нам измиче као фатаморгана јер је удаљеност већа од првобитне процене. Док идемо ка овој гломазној сестри Куле Небојша, пред очима ми искрсава сећање на Нововарошко гробље и два старинска надгробна споменика Василију Борисављевићу, трговцу и прваку, народном трибуну и председнику црквеношколске општине седамдесетих година 19. века у Новој Вароши и његовој жени Христини. Због залагања за народно ослобођење од турског поробљивача беше заточен у Беаз кули. Замишља м жар његовог огорченог срца, сваки дамар који пулсира од жеље за осветом „видљивим и невидљивим непријатељима”, како их је назвала прва Српкиња писац - Јефимија. Није тешко погодити да су видљиви непријатељи били Османлије, а невидљиви, то су, наравно, увек наши пријатељи. Они само чекају погодан разлог да се на нас наљуће, па да у њима плане мржња и завист, а коју су дуго скривали иза лажних осмеха и сузних очију док су нас тешили издржавајући тортуру наших поверавања или, не дај боже, хвалисања.

Бес му је давао снагу и ширио очи док је вукао окове закрвављеним срцем, покушавајући да стигне остале робијаше међу којима је било припадника различитих народа, а најбројнији су били Грци, са бескрајном патњом у очима. Море је мирисало на крај. Стапало се у

даљини са небом и човеку је остајало само да се преда таласу судбине. А сунце пржи и камен куле у даљини је крвав. Боле очне дупље, боле зуби, кула је све већа и већа, а никад стићи, као да се руга и измиче оба вијена чемпресима, са лукавим ситним очима пушкарница. Знао је: кад уђе низ степенице у подрум куле, отвориће се пакао. Хладан, дебео зид заудару на људски страх, на рашчовечење. Руке тамничара помрачише му свест пошто гурнут у леђа, везаних руку, паде лицем на глатки камен некадашњег житног складишта.

У полусну угледа зајапурена лица деце на златарском снегу и предану тугу на лицу жене. Христина, врла супруга, у немој молитви осећа да је још жив. Други су га прежалили. Док сама бди уз породично кандило, њена душа кроз ноћ и хиљаду километара јури до њега и назад као да тка појас којим ће га држати у животу да га тамо у даљини не удаве море, душмани и безнађе. Када је свануло, она је умивена лица изашла ујутро чврста у намери да моли и тражи од родбине и кумова помоћ, а она ће дати све што има да му откупи главу. И вратила га је кући.

Седимо у парку поред куле а из пристаништа туристички бродичи звоне позиве за обилазак луке. Ако кренете - погрешите, ако не пођете - кајаћете се... Прија нам ова неодлучност на припеци крај дебелог мора као на крају света или на његовом почетку. Момчићи на плочнику возе скејт-бордове. Док изводе опасне скокове један снима камером покрете њихових ногу. Гласно коментаришу, радују се, тапшу. Најлепше, са ковчавом косом, никако да пође за руком да скочи на мермерну жардињеру и провоза се њеном ивицом, али другом, маркантном, са имицом коњокрадице, све успева и он је победник овог небезазленог такмичења. Ако апстрахујемо модерну одећу на њима, то су они исти младићи са грчких ваза и фризова. Лаки као маратонци.

На супротном крају луке Ана чека сама у једном кафеу. Стиска у ташни привремени пасош - то су две странице без корица издате у конзулату. „Сама у Солуну...” сећа се Моме Капора како је долазио у зграду у елитном делу Сарајева где је становао његов стриц а Ана му била

комшиница. И како јој је говорио: „Када бих могао да те љубим толико колико имаш пегица на носу и образима...” Она је инспирисала писца да напише „Белешке једне Ане”. Наравно, није она једина Ана која у то верује. А сада је тако усамљена. Одједном угледа загрљен пар како долази из правца Беаз куле и препозна своје сапутнике Ромеа и Бебу. На лицу јој заблиста осмех - њено најјаче оружје. Убрзо стижу Славица и Ђурђица и одлазимо у кафић где нам праве ђус од великих црвених поморанци пред нашим очима. Разговарамо о завичају и прецима; помињем долазак Словена на Балканско полуострво, на шта ми Ана одговара: „Нисмо ми, драга Бебо, дошли ни од куда. Ми смо овде били пре свих, ми баштинимо Византију”. „Прво Срби, па амебе!”, каже Славица. Смејемо се и лепо нам је. Ђурђица нам открива да је са родитељима и сестром избегла из Хрватске, кад је имала десет година. Сад разумем њену патријархалност.

Размишља м колико су труда и новца уложили колонизатори да нас ослободе сећања и да данас српске туристе једино интересује где су паркинзи, тоалети, ресторани и фри-шопови, а спомен-обележје где је пробијен Солунски фронт и где су изгинули најбољи српски синови, за туристичке водиче као да није вредно помена. А туристи? Па као да се осећају прозвани што припадају нацији са тако шатном прошлосту, јер, признаћемо, ми нисмо потомци најбољих, најбољи су изгинули, што им потомци преживелих узимају као минус.

Враћамо се обалом језера према Ставросу, јабланови уоквирују другу ивицу пута. Петоро у колима са животним причама толико различитим крећу се кроз заједнички простор још пар сати а онда разилазе да се можда више никад не сретну. Узбудљиво је то како смо овога дана постали толико блиски, а јутрос смо били странци. Тачно онако како је о насумичним сусретима и разговорима људи писао Растко Петровић. Шапућем Дучићеве стихове „И у мојој души продужено видим ово мирно море”. Душе нам говоре да ништа није случајно.

ТЕРАПИЈА ПРЕДЕЛОМ ПЛАНИНЕ ЈАВОР

Планина Јавор се налази на тремеђи општина Ивањица, Нова Варош и Сјеница. Протеже се правцем северозапад-југоисток на дужини од око 16 км између река Увац и Моравица. Једна је од питомијих планина у Србији на којој се букова шума налази изнад четинара. Јавор има изражену конфигурацију терена, висове, шуме, ливаде, пропланке, вртаче, речна и поточна корита. На Јавору је клима умерено континентална са бујном вегетацијом биљака, са дугим и хладним зимама и са доста сунчаних дана у летњем периоду. На Јавору су појачана струјања ваздуха која стварају тзв. „ружу ветрова“ која веома повољно утиче на људско здравље, на болести дисајних путева, на малокрвност и кардиоваскуларне болести.

Јавор и околина су веома богати лековитим биљем одличног квалитета, јер у широј околини нема већих загађивача природе. Моје запажање је да у Србији ниједна планина не поседује, у погледу квантитета и квалитета, лековито биље као што је то планина Јавор.

На Јавору су вођене значајне битке у српско-турским ратовима, у првом српском устанку, у Првом и Дргом светском рату. На подручју Јавора је проливано много људске крви и сматрам да, тамо где је проливена људска крв, лековитог биља има у изобиљу и оно је одличног квалитета. Ово моје запажање треба даље истражити.

Поред лековитог биља, на Јавору има доста шумског воћа (малине, купине, јагоде, боровнице, трешње) које на

људски организам делује као јак антиоксиданс. Институт у Винчи је испитивао дејство боровница и утврдио да је она један од најјачих природних антиоксиданаса и препоручује се узимање једне кашике боровнице дневно. **Боровница** повољно делује при лечењу **шећерне болести** и ево предлога једне чајне мешавине: узети по три јеловне кашике листа боровнице, листа црног дуда, листа дивље купине, коприве, кичице, раставића, траве иве, цвета глога, листа брезе, кантариона, боквице, зове, мирођије и троскота. Чај се припрема тако што се у три децилитра прокључале воде стави супена кашика мешавине чаја и поклопи да одстоји пола сата. Чај се процеди и пије три пута на дан 20 минута пре јела.

Против пега и нечистоћа на лицу треба изгњечити неколико плодова **дивље јагоде** и намазати лице увече пред спавање. Јагода помаже код упале желуца и црева, код непријатног задаха из уста, код астме и кашља, добар је диуретик.

Дивља малина помаже код хормоналних поремећаја, код поремећаја менструације, код упале усне дупље и ждрела, а посебно помаже **код алергија**. Чај се спрема тако што се узме читаво једно стабло са кореном, очисти се и уситни и све то стави у три литра воде, кува се два сата на тихој ватри, охлади и пије по један децилитар три пута на дан пре и после јела.

Дивља трешња јача људски организам, подиже потенцију, олакшава измокравање, па се користи у чајној ме-

шавини **за мршављење**. Узети по три кашике петелки трешње, бобица плаве клеке, коприве, зове и раставића. Чај се припрема тако што у три децилитра прокључале воде ставимо једну супену кашику мешавине чаја, поклопимо и оставимо да одстоји пола сата, процеди се и пије два пута на дан пола сата пре јела месец дана. Уз овај чај, после ручка, попити два децилитра лимунаде и јести доста парадајза.

Подручје Јавора има доста извора и врела са здравом пијаћом водом. Довољно је попити две чаше воде **са Василијине чесме**, па да се одмах огладни. То је због тога што је изворска вода добар растварач и учествује у свим физиолошким процесима у нашим ткивима и ћелијама. Хладна изворска вода подстиче бољу циркулацију лимфе и крви, освежава организам, повољно делује на нервне завршетке и повољно делује код неуроза и депресије. Ради добре функције метаболизма и добре физичке и психичке кондиције, требало би дневно попити два литра здраве изворске воде и тело повремено истрљати хладном изворском водом.

Василијина чесма је у ратовима била оријентир официрима и војницима, а у миру место саборовања где се у недељу пред Видовдан окупља омладина из земље и расејања и становници са обе стране Јавора.

Боравак поред извора и потока повољно делује на људски организам, а посебно на раст косе и ноктију, на снижење крвног притиска, зауставља активност вируса и бактерија. Негативни јони који се стварају распрскавањем воде при удару у обалу и камење подстичу зарастање рана и бржу епителизацију.

За здравље су од велике користи физичке активности, шетња, планинарење, сакупљање лековитог биља, а за све ове активности предели Јавора имају одличне услове.

Шетњом по падинама Јавора, уз позитивне и лепе мисли, уз посматрање и шум крошњи дрвећа, уз цвркулт птица и шетње лептира, уз жубор потока, поправља се расположење и доводи организам у потпун склад. Шетњом и знојењем се избацују токсини из организма и он се просто препороди. Смањује се телесна маса, побољшава се циркулација крвних судова, повећава се виталност организма и јача кондиција и виталност ума. **Сам боравак на сунчаним падинама Јавора** које су изнад 1200 метара надморске висине, повољно утиче на здравље органа за дисање, јер се умањује секреција бронхија и повећава се елиминација штет-

Василијина чесма

них гасова и водене паре. Боравак на Јавору где расте дрво **горски јавор** које јача животне процесе, повећава животну енергију и виталност, долази до уравнотежене функције нервног и ендокриног система. Јавља се бољи сан, апетит се повећава, пулс и циркулација се убрзавају, смањује се крвни притисак, организам се препороди, боље је расположење и смањује се напетост нервног система.

Поред дрвета горски јавор, на планини Јавор има доста **букове и смрчеве шуме**, као и шибљика **плаве клеке** које продукују велике количине кисеоника, фитонцида, хлорофила који имају антибактеријско и антивирусно дејство, па се препоручује боравак у шумама два до четири сата дневно, а посебно је то добро за пацијенте са кожним болестима, **екцемима, херпесом и псоријазом**. За кожне болести добро је оболело место обложити памучним чаршафом овлаженим росом са грана четинара и са траве и то држати један сат. Уместо воде, пити чај припремљен од мешавине од по три супене кашике коре беле врбе, коприве, коре храста и пет листова траве русе. У један литар воде ставити две кашике мешавине и кувати да ври пет минута. Поклопити да одстоји два сата, процедити и пити више пута на дан по шољицу од кафе.

Приликом шетњи, требало би одабрати друштво које не оптерећује тешким причама, већ **позитивно друштво** које ће створити атмосферу за смех, песму, лепе и лаке љубавне приче. По ливадама и пропланцима Јавора, по сунчаном времену, треба успут, без икаквог оптерећења, брати лековито биље (враниловку, кантарион, кичицу, раставић, мајчину душицу, ивањско цвеће, мацину траву, подубицу и др.) Лековито биље лучи етерична уља која делују као природни антибиотици који снаже одбрамбену моћ организма тако што повећавају број и активност белих крвних зрнаца. Етерична уља из лековитих биљака делују умирујуће, смањују напетост, повећавају расположење и вољу, отклањају хроничан умор и малаксалост и стимулишу психофизичку активност повећавајући концентрацију и памћење.

Лековите биљке које карактеришу планину Јавор су:

Подубица - Користи се као зачин при припремању рибе и рибљих специјалитета, а у чајевима и тинктурама као прва помоћ код лошег стања организма и за **виталност организма**. Чајна мешавина се прави од по три супене кашике подубице, враниловке, мајчине душице, мацине траве, босиљка и кичице. У три децилитра прокључале воде ставити кашику мешавине, покло-

Дивља жалфија

пити да одстоји десет минута, процедити и пити два пута дневно пола сата пре јела.

Пречица – Користи се за **оболелу јетру** у чајној мешавини састављеној од по три супене кашике пречице, подубице и кичице и по две кашике хајдучке траве и нане. У један литар прокључале воде ставити две кашике мешавине и поклопити да одстоји пола сата, процедити и пити у гутљајима три пута на дан пола сата пре јела током три недеље.

Златница – Користи се у чајним мешавинама за болести бубрега, **простате и бешике**. За чајну мешавину узети по две кашике златнице, листа боровнице, листа брезе и зове и по једну кашику преслице и зецјег трна. У један литар прокључале воде ставити две кашике мешавине и поклопити да одстоји пола сата, процедити и пити у гутљајима три пута на дан пола сата пре јела, четири недеље.

Мала линцура (прострел) – Снижава ниво шећера и холестерола у крви и превентивно делује **против тумора**. Чај се припрема тако што се у један литар прокључале воде ставе три супене кашике исецкане целе биљке, поклопити да одстоји два сата, процедити и пити по два децилитра три пута на дан пола сата пре јела.

Враниловка (плави кантарион) – То је краљица планине Јавор, има је у изобиљу и одличног је квалитета. Користи се за органе за варење, органе за дисање, уништава вирусе и гљивике. Уништава око тридесет штетних бактерија које се јављају у људском организму, као што су: **ешерија коли, кандиди** и друге упорне бактерије. Чајна мешавина за **лакше измокравање и**

нападе астме: узети по три супене кашике враниловке, мајчине душице, мушке боквице и по две кашике црног и белог слеза, подбела и по једну кашику корена омана, милодуха, матичњака и хајдучке траве. У један литар прокључале воде ставити три кашике мешавине чаја, поклопити да одстоји два сата, процедити и пити у гутљајима три пута на дан.

Дивља жалфија – Користи се у чајним мешавинама **код стресних стања**, несанице и напетости, па се препоручује студентима, професорима и пословним људима, јер смирује, а не смањује менталне и радне способности. Користи се **против циста и миома на дојкама и јајницима**.

Зими, у низијама поред река и у котлинама, често се јавља магла и сивило што доводи до неурозе и депресије, па због тога треба изаћи у природу **на висове изнад магле**, на сунце које поправља расположење. Поред одласка у природу, против неуроза треба пити чајеве на бази нане, матичњака, кантариона, мајчине душице, хмеља, босиљка и узимати храну богату витаминима Б.

Ради јачања и подмлађивања организма требало би бар једном недељно изаћи у природу и прошетати бар пет километара. Током шетње у природи треба што чешће дисати дубоко и гледати у не баш јако сунце до два минута, мислећи како сунце продира у нас, како нас загрева и јача.

ЧЕДОМИРУ МИЈОВУ ЛУЧИЋУ

Зашто ових дана небо има црну траку изнад Грахова и Бањана или се то указује нови звијездани пут на вијест да се изненада у Господу представи наш драги пријатељ и друг проф. др Чедомир Мијов Лучић? Обнављамо многа сјећања и успомене на наше људско, пријатељско и академско дружење. Могу слободно поновити древну истину српског народа: док те имасмо баш те не знасмо, тек кад те изгубисмо боље те упознасмо.

Чедомир М. Лучић рођен је 1939. године у Бањанима код Никшића. Основно и средње образовање стекао је школовањем у родном крају, а даље школовање је наставио у Београду, Загребу, Француској, где је стекао и највиша научна звања. Завршио је три факултета, па одбранио једну магистарску тезу на Београдском универзитету. Докторску дисертацију *Пејтар I Пејировић-Њеџош у своме времену* одбранио је 1989. године на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу, којом је стекао звање доктора филозофије.

Докторат из књижевних наука под насловом *Животи и дјела Ристића Рајковића* одбранио је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 1995. године. Докторску дисертацију под називом *Успостављање власици у Црној Гори и сјољни ушници у њено орјановане од 16. до средине 19. вијека*, на Филозофском факултету у Новом Саду одбранио је 1997. године.

У Паризу је, по конкурс француске владе, био њихов стипендиста (*Boursier de gouvernement Francais*). Диплому Француског језика стекао је на Универзитету *Klermont*, 1976. године.

Био је професор и шеф Одејка за историју на Филозофском факултету Универзитета у Срп-

ском Сарајеву, гдје је предавао Српску и јужно-словенску историју (18. и 19. вијека) и Општу историју. Такође је био и професор на Филозофском факултету у Никшићу. Био је научни савјетник Историјског института Универзитета Црне Горе.

Био је и члан више стручних и научних удружења и органа, а сарађивао је и са неким научним институцијама у иностранству (*Centre des hautes etudes touristiques - Universite de Droit, d'Economie et des Sciences - DAIX - MARSEILLE - France*, Институт за туризам *Akademii Wychowania Fizycznego - KRAKOW* и *SIKD Elmhurst, Illinois USA*). Као члан Црногорско-руске редакције, радио је на едицији „Црногорско-руски односи” (1. књ. Подгорица - Москва 1991. године). Био је члан и секретар редакције за Историју Црне Горе и члан редакције „Историјских записа”. Такође је био члан редакције „Радови” (часописа Филозофског факултета у Српском Сарајеву и учествовао у организовању научних скупова и трибине „Округли сто”).

Кроз широк опус својег занимања историографијом, географијом, правом, етиком и књижевношћу, највише се бавио националном и општом историјом 17., 18. и 19. вијека.

Говорио је француски и руски језик, а у научно-истраживачком раду служио се старословенским и латинским језиком.

У Споменици Филозофског факултета, Универзитета у Источном Сарајеву, у оквиру шездесетогодишњице постојања, објављена је ове године библиографија проф. др Чедомира Мијова Лучића са преко 150 референтних удбеника, приручника, монографија, научних и стручних радова од националног и међуна-

родног значаја, што може будућим научницима служити као културна баштина за нова истраживања.

Наш драги пријатељ и друг проф. др Чедо Лучић је посједовао највише људске вриједности и личним примјером је преносио на многе млађе колеге, ђаке и студенте да његују смјерност на супрот гордости, дарезљивост насупрот среброљубља, чистоту моралну насупрот разврату, човекољубље насупрот зависти, уздржљивост насупрот неумјерности, кроткост насупрот гњеву, ревност у вјери и молитви насупрот очајању у љености и немарности према свом вјечном спасењу.

Ако си некада и некоме дјеловао необично то не треба да нас чуди, јер си се виноу ка највећим висовима у књижевности, историско-правној науци попут Орјена, Ловћена и Дурмитора у поднебесја твоје Црне Горе, те зато нам опрости што нисмо били дорасли твом правом умовању и људовању. На крају морам истаћи и свима нам је познато да ниси пропустио ниједну обавезу према својој породици гдје си заосновао нове услове за егзистенцију својих синова и супруге Љубице. Даће Бог да се испуни твоја жеља и да синови усреће себе, а обрадују родитеље на оба свијета. „Ђе је зрно клицу заметнуло, ондје нека и плодом почине”. Почивај у миру и нека ти Бог подари рајско насеље, а твоме роду и потомству напредак, здравље и весеље.

Радослав Милошевић

*/обраћање на сахрани,
8. август 2014. у Бањанима,
испјед кола и студенаца
Филозофског факултета
у Никшићу/*

ГОСПОДАРЕВА ЈАБУКА

Осувоплећаше перјаници. Не савијају се и не ладе опанка има више од мјесец дана. 'Одају по на'ијама и племенима. Траже правога судију да Господарева хирове умири.

А око чега? - Ко да ти да прави одговор? Да некога знавана упиташ рек'о би:

- Знавали ме јади и петне жиле ако знам! Ту и нема разлога! Неки ђаволи подаждијевају Књаза, сад кад су границе мирне, мѣте проклето масло, док му се о главу не проспе.

Колико јуче кликоваше Црногорце да се душманској сили (к'о браћа по крви и божијим симболима) одупиру. А сад ...? Кроз главу му се врзма што другоме, ни обичном, а неколи владару Књажевства, па колико је да је, пало на ум не би.

Слушај и реци има ли разлога за толико којевитезање.

Разобада се, на јулској жези, говече Јока Стијепова, што локанду држи, те потец кроз отворену капију у жардан Господарев. Међ' јабуке и друге насаде улеће к'о блијеска.

'Ајван је 'ајван, а кад му жалац нос гарне, у бездану би јаму скочио да се склони и 'ладовину нађе.

Наслонио се Књаз под она два чемпреса. Дремучка или ко зна шта размишља?

Баштовани се неимаше времена ни окренути. Прије суманута животиња, у трку, заломи једну штркљасту младицу јабуке која носаше неколико незрелих плодова.

Није велика штета! А и да је има се окле намирит', ако је преша. Јоко (даљњи Књажев рођак из истог братства) имаше мал и богатство к'о ријетко који у његовом вакту на оввијем сувопрцинама те државу чине.

Не би се, море бит', ни други - обични Србин, тако ниокошта закоприштио да је и више ђ'о мак'о. Поготову кад је Јоко вољан платити колико гођ Књаз заиште, или било ко други досуди.

Ма Господар поћер'о инад и ситничари. Неће да се договори. Позивље друге да им суде.

Својим, онако ситнијем рукописањем, срочио тужбу. А ни она није к'о код осталијех. Нема, слично другијема, захтјева шта да му се, наине, оштете плати. Тражи да „Суд по правди поступи” и квит.

О ђаволе, анатема те било! Ово на калијез изљеже!

Суд уважи Тужбу, убрзо засједе и пресуди. Богме није жалио Јока! Иш'о на рачун Господарев, да му се стоструко исплати.

Али аја! Тужитељ не пристаје! Апелира и тражи да десетак виђеније' људи, из племена понаособ, долазе и пресуду доносе.

Ко да не уважи захтјев, па какав да је, кад се владарева не смије порећ'.

Но да видиш бестилука. Ко гођ пресуђуја у прилог Књазу иде. Ма, вала нико ни примаћ' колико Мрдаш Траћовић. Од помола међ' народ он ти је таки. Из свачега, па и овога, гледа да корис' извуче и наклонос' властелинску добије.

У образложењу своје вајне пресуде за мало што проплак'о није. По њему је то „гнусни чин и нехај према његовом височанству, Књазу, акт који запрепашћује свакога и покушај да се Господарев ауторитет умањи”.

- Што је још теже - вели - *Глас Црногорца* је све објелоданио и био готово потсмјешљив о овом, врло озбиљном и тешком збитију. Стога би и према тим необузданим новинарима требало предузети казнене мјере.

Смаграјући пресуду благом у односу на тежину случаја, кажњава Јока стотину виорина у злату, сву зараду од локанде за мјесец дана и да Књазу остави путаља, на којег је узја'ив'о само кад су свечани годови долазили.

Ни ту не стаде. За трошкове Суда 'оће баш оно говече које је штету учинило и ови калијез запатлачило.

Уфитиљо Јоко. Није шала толико благо ни за што. Надућо се и на Господара и на пресудитеље, али се не одава. Рекло би се, 'ладно очекује окончање парнице.

И Мрдашева пресуда доживје апелацију, иако се мало ко, а посебно пресудитељ, томе надао. Књаз ни овога пута не приста. Дође редак да правду дијели гласити чоек и јунак црногорски, сердар Јоле Пилетић.

Свако бијаше нестрпљив. Шта ли ће се сад збити?

Јоле прочита прво Књажеву тужбопојку. Приупита га држи ли се онога

што је напис'о, а онда Јока, 'ели све тако.

По изразу лица, које вријеме бијаше набраздало, и по озбиљности коју одаваше, није се могао унапријед никакав закључак донијети. Ипак, предпостављало се, да ће и ова одлука завршити као и раније.

- Пред мојим Судом данас не гледам, ни Књаза, ни Господара, ни локанцију Јока, већ само два рођака који се, нажаљос', парниче ниокошта -изјави Јоле. Стога правду овако видим: Нека Јоко, јесенас, у жардану тужитељском, на истом мјесту, засади што већу јабуку, како би, по старости, била ближа оној те 'ајван сломи! Нека оштећеном, сваке године, донесе са своје воћке онолико зрелих плодова колико би на сломљеној могло родити! Ово стално док не почне рађати новопосађена. Те године има, задњи пут, донијети надокнаду за увећани дио рода који би био на уништеној. Како међу парничарима постоји рођачка веза и жаовица је већа. Да не би загајена тињала, а умјесто трошкова, нека оба, према могућностима, приреде ручак за све досадашње пресудитеље.

Изговарајући потоње ријечи Сердар благо развуче просиједим брцима и мало се осмјехну.

Погледи присутних уперише се према Господару.

Књаз скочи! Потезе кубуру иза појаса и, док је свакоме дах у грлу застао, дарова њоме Јола за правично суђење и обасу га честиткама.

Иза овога кушања сви пођоше на већ припремљени ручак. Јоко јабуку никад садио није, а Господар Јола за мишљење чешће призиваше.

Тако би све док му се, под јесен живота, памет поче грушати те се с њим посвађа и разиђе.

Чегомир М. Лучић

ОДЛУТАХ

Да бих од заборава нашао спаса
Одлутах некуда у давна времена
Починух пред капијом старога Раса
Под стражом кула од камена.

Царским друмом као муња сијева
Уз коњски топот и страшну буку
Један јунак гласно попијева
И носи десну у лијеву руку.

У смирај дана
У госте ме прими жупа Љубовића
Гдје су некад - у времена давна
Витештву учили девет Југовића.

Видјех Марицу крваву да тече
Малену Бањску како гори
Чух Страхинића шта тазбини рече
Када му беху похарани двори.

Сазнах за Вукову пакост на вечери
Књажеву здравицу што Милошу рече
Обилићев подвиг одан својој вјери
И Бранковића кад срамно утече.

Боле ме ране са Лаба и Ситнице
Сунце, дај већ једном ми грани
Окријепи ме млијеком младе Гојковице
Да се помолим за мој род поситани.

Драго Бојух

ДВА СВИЈЕТА

Са двије сусједне стране
Омиљених новина
Великих новина
Двије фотографије
Два знана лика
Два велика човјека
Лицем у лице – очи у очи
Челом у чело – брком у брк

Први је управо мијенио свијет
А на слици раздраган некако
С погледом ведрим у дубоке даљине
Са осмјехом који ведро зрачи
Који би и мртве подигао

Други великан је добио
Још једно значајно признање
Сједи налакћен на штап
Са обореним очима предасе
Са сјетним погледом који се губи
Негђе између далеких стопала

Можда није ствар у очима
Но у оном што очи не виде!

Зоран Раонић

О Здравку

НИКАД У ПРОШЛОМ ВРЕМЕНУ

Здравко Ранковић у Прагу

Ко је био Здравко Ранковић? О Здравку никад у прошлом времену, јер Здравко онај од јуче, исти је данас, а такав ће бити и сутра. Посебан, непоновљив, ретка појава на нашим просторима. Такви људи попут Здравка не рађају се сваки дан. Здравко је упоран, истрајан, темељан у сваком послу кога се подухвати. Зар о томе најбоље не говори његов досадашњи радни биланс – он је по сваку цену радио посао који воли, али још је важније – који зна - и то много боље од многих.

Често је понављао – две најопасније ствари за човека су „да буде здрав, и да се бави спортом!“ -Здрави умиру, а болесни само болују. Од спорта се, фала Богу, сачувао, а болести су га чувале од смрти. То су они корени ваљевског духа који је промовисао Љубомир Ненадовић почињући једно од својих „писама из Италије“ реченицом – Што се тиче мога здравља, ја сам, фала Богу, болестан.

Када смо оверили педесет година живота, сећам се, рекао је – Ово је само првих педесет, започињемо других педесет. Вероватно верујући да је тачна теорија како сваки човек има одређени број корака на овом свету „да потроши“ а не слушајући савет Душка Радовића да „своје кораке“ треба полако трошити, он је „својих других педесет година“ потрошио за двадесет.

Здравко је знао да ми нисмо као други мали народи, о великима да не говоримо, који своје прегаоце његовога кова, умеју да поштују и чувају као највредније иконе. Он је за живота подигао себи споменик и добио улицу која му припада – споменик, који нико не може срушити, и улицу којој нико неће моћи да промени име, чему смо постали склони у овим временима. Његов споменик су његове књиге, енциклопедије, његов непроцењив истраживачки рад на свеколикој историји људи и догађаја из ваљевског краја; у његовом истраживачком раду нема пропуста и можете бити сигурни да о ономе чиме се он бавио нећете нигде наћи ништа више и ништа ново и баш зато његови радови се налазе у свим важним библиотекама ове земље али и шром света све до Вашингтонске библиотеке.

Улица која је добила и његово име јесте она улица којом је сада отишао, сигуран сам међу оне себи равне. И враћаће нам се у овај тамни вилајет увек када буде видео да смо ми остварили макар делић онога о чему је он сањао а није стигао да оствари.

Данас смо тужни што је отишао и срећни истовремено што такви људи у нашем народу постоје. Слава му!

*Радош Глишић,
новинар и уредник
Радио Београда и
Ревије Колубара.*

САВИНДАН ШКОЛСКУ СЛАВУ

УЧЕНИЦАМА И УЧЕНИЦИМА И ЗАПОСЛЕНИМА У ОБРАЗОВАЊУ

ЧЕСТИТА УЧИТЕЉСКО ДРУШТВО ПРИЈЕПОЉА

СУЂЕЊЕ ПОПУ ВАСИ*

Поп *Васа Појовић*** је био свештеник у цркви - манастиру у Телијама код Ваљева. Пореклом је Црногорац, висок, крупан, статит и леп, као Његош. Био је велики родољуб и патриота и као војни свештеник учествовао је у Балканским ратовима и Првом светском рату. Прешао је Албанију и био носилац више одликовања, па и Албанске споменице. Вратио се у Телије, на своју парохију, по свршеном Првом светском рату, али сав утучен због жалости за својим јединцом сином Милорадом, инжењером, који је погинуо у рату. Ту велику тугу и жалост је имао у себи, јер као патриота није хтео да је посебно манифестује и испољава пред другима. Увек је носио чизме и каму, завучену у десну сару од чизме, а на глави је увек носио свештеничку, војничку капу, сличну оној, што су је носили тадашњи српски четници. Другим речима, одавао је изглед јуначине и родољуба, готов да све да за отаџбину.

Ускоро, по доласку у Телије, био је ту, у манастирској порти црквени сабор, поводом неког црквеног празника, на који се окупило мноштво света из суседних села и Ваљева, јер је манастир у романтичном крају, куда протиче река Градац, па увек има ту излетника и туриста, а поготово што је тај манастир и чувен по својој прошлости из давних времена.

Након службе божје, у порти је играло народно коло и народ се веселио па и пио тако да је било и доста њих у добро алкохолисаном стању. На том сабору је после службе остао и поп Васа седећи и разговарајући са својим виђенијим парохијанима, познаницима и пријатељима.

У неко доба дана, један од напитих сељака се нешто окомио на поп Васу, задиркивао га, па га и вређао. Остали су тог сељака одвраћали од тога, али је он био упоран и продужио и даље да вређа поп Васу, па му чак пред свима плунуо у браду, а затим замахнуо једним дрветом да га удари по глави. То је све тако револтирало поп Васу, да се није могао уздржати, а нарочито кад му је плунуо у браду и са дрветом хтео га ударити, па је извадио каму из чизме и ударио га, после чега је тај сељак почео бежати ка капији порте на излазу, а поп Васо га и даље гонио и задао му још једанаест удараца, након

чега је тек тај сељак пао ту код капије и издахнуо.

Због овога убиства поведен је кривични поступак против поп Васе и одређен притвор, а потом подигнута и оптужница и одређено суђење код Првостепеног суда у Ваљево, на који је дошло мноштво грађана, да присуствује том суђењу које је било јавно. Судница је била дупке пуна. Поп Васо је седео скрушено на црној оптужничкој клупи пред већем судија, онако и сам сав у црнини, као свештеник, и са чизмама на ногама, али без каме, која је као корпус деликти, стајала на столу судског већа испред председављућег председника већа, судије Милисав Вуковића, из тада познате судијске фамилије Вуковића из ваљевске Подгорине, која је у то време дала више извршних правника и судија, од којих је један био и председник Апелационог суда у своје време.

Суђење је било врло узбудљиво и по својој природи врло интересантно са становишта морала и права а посебно по личности оптуженога и по његовом свештеничком позиву. Бранили су га адвокати Кајле Јевтић и Света Протић, оба из Ваљева, познати кривичари и добри беседници, а уз то и одлични поп Васини пријатељи. Ја сам био записничар - деловођа, и водио записник већа, руком са пером и мастилом, јер тада није било у суду писаћих машина нити дактилографа. Ја сам после радио и пресуду сам, што је била дужност записничара, а не судије, као данас, уз судијску кратку одлуку о кривизи и казни и одговорности за трошкове кривичног поступка. Судија је то само после израде пресуде контролисао. Као што се види, судија је тада био велики господин и није се оптерећивао администрацијом, већ посветио само судијском позиву, а судски писари-приправници су све административне послове и судске одлуке управљали и израђивали, док је данас обратно, судијски приправник господин а судија тај који фактички све те послове свршава.

Оптужени поп Васа је у целости признао све како се дело одиграло, што су и сви сведоци потврдили, а са својим браниоцима је истицао, да је то дело учинио у нужној одбрани части, телесног интегритета и нужној одбрани живота. Претрес је истога дана завршен и изречена и пресуда којом се

поп Васа за ово дело ослобађа од оптужбе, будући да је исто учинио у праведној нужној одбрани живота и части, па се ослобађа и плаћања трошкова кривичног поступка, који падају на терет државе и одмах се пушта на слободу. У току изрицања и саопштавања разлога пресуде, поп Васа је стајао и у том ставу све то саслушао, скрушено и тужног лица, низ које су му падале велике капи суза, уз понеки тешки јецај. Но, иако је ослобођен од оптужбе, није могао више бити свештеник, будући да је пролио братску хришћанску крв, а таква лица, по црквеним канонима, морала су бити расчињена, па је и поп Васо расчињен, а после тога се закалуђерио и остао до смрти као калуђер у том манастиру.

Председник већа Милисав Вуковић је имао обичај да саслуша и моје мишљење о дотичном случају, који је предмет суђења, па ме је и овога пута, након што је веће донело одлуку, питао каквог сам ја мишљења о поп Васином случају. Ја сам му казао да сметрам да би овде постојало прекорачење нужне одбране, јер га је гонио после првог ударца и задао му још једанаест удараца камом, када је већ био престао напад и кад више није био у нужној одбрани. Међутим, председник Вуковић ми је одговорио да нисам у праву из разлога што су свих 12 удараца били смртоносни па и први, те се има сматрати да су осталих 11 задати тако рећи већ убијеном човеку иако је он бежао, као и због тога што је поп Васо, после првог ударца био тако изгубљен од узрујаности и нанесених му удараца, да није више био свестан последица нити је могао управљати својим поступцима. Но, ја сам и даље заступао моје становиште, али сам при изради пресуде дао разлоге председника Вуковића, напред наведене. Те разлоге су усвојили и Апелациони и Касациони суд и пресуду оснажили, а жалбе одбили као неосноване.

Напомињем овде и то, да се нужна одбрана по Крив. закону у старој Југославији примењивала не само у нужној одбрани живота, већ и у нужној одбрани имовине и части, а код поп Васе је узето да је ово дело извршио не само у нужној одбрани живота, већ и у нужној одбрани части.

Приредио: Здравко Ранковић

* - (Из књиге Ранка А. Вићентијевића *Незаборављени*, објављене у Ваљево 1976. године)

** - Син проте Јевте Поповића, војводе у Бабинској буни (1875. године).

ПРОМОЦИЈА 24. БРОЈА САВИНДАНА

Није случајно да смо се, захваљујући Милешевском културном клубу „Свети Сава“, окупили баш овдје у Пријепољу, где се на најбољи начин наставља свијетла зубља и чува све оно што нам је од Не-

ић Златић, Боса Росић, Мирко Иконић, Његош Несторовић и новинарка Мирела Вељовић, а програм је водила Мирјана Тешевић.

Да је само оно што је записано трајно, наравно ако се чува, Милешев-

ски културни клуб је потврдио и одлуком да повезане комплете првих 20 бројева *Савиндана* дарује завичајном одељењу Матичне библиотеке „Вук Караџић“, Музеју у Пријепољу и библиотеци Пријепољске гимназије. На даровима је захвалио директор Музеја Славољуб Пушица.

Награда Клуба најуспешнијем ученику и ученици за претходну школску годину припала је, Милици Чакаревић, ученици Пријепољске гимназије а награду је уручио директор Гимназије Љубомир Шуљагић.

Промоција 24. броја *Савиндана* одржане је и у библиотеци Основне школе „Живко Љујић“ у Новој Вароши на којој су говорили директор школе Радиша Филиповић, председник Клуба Зоран Малешаић и први председник Клуба, Љубомир Шуљагић. Промоцију су изузетним културно уметничким програмом, припремљеним од стране професорке и песникиње, Гордане Боранијашевић, увеличали ученици и ученице школе.

- Било је мањих и већих промоција, у Београду, Краљеву, Прибоју... на

Уредница, Милева Малешаић, уручује комплете *Савиндана* директору Музеја, Славољубу Пушици

мањића и Светога Саве остало, рекао је Слободан Вучинић, песник из Пљеваља на промоцији 24. броја *Савиндана* у Пријепољу. -Он и ноћас мири браћу, путује по мрачној земљи, мрак на четворо сијече, путује без пута и пут се за њим рађа... А на том светосавском путу, којим и ми данас идемо, имамо шта и видјети и научити, само ако се одупремо онима који покушавају да нам умање памћење и нашу мисао окрену на неку другу страну. *Савиндан* и овим 24. бројем, у ком је окупио 29 аутора са 32 прилога, на најбољи начин наставља свијетлу зубљу Светосавља.

Након поздравне речи председника Милешевског културног клуба „Свети Сава“, Зорана Малешаића, у ком је захвалио сарадницима, ауторима и ауторкама текстова штампаних у последњем броју, без чијег труда *Савиндан* не би ни постојао, изводе из текстова објављених у овом броју *Савиндана* читали су аутори и ауторке Зорица Ивков-

Промоција у Новој Вароши

УЧЕНИЦИМА И ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА ЧЕСТИТАМО
САВИНДАН ШКОЛСКУ СЛАВУ

СТР „БАЧКА ЗАДРУГА“ ПРИЈЕПОЉЕ
Дом културе б.б., тел. 033/711-566, 712-964

којима су говорили академици, професори, песници... али ова вечерас, захваљујући овој омладини, је једна од најлепших, рекао је Зоран Малешаић. Из Нове Вароши за 24. број *Савиндана* писали су Зоран Шапоњић, Бошко Копуновић, Гордана Боранијашевић, Владимир Дулановић, Неца Јовић и Бошко Станић.

Милева Малешаић

ЧУВАР ВЕРЕ И ОГЊИШТА

У порти манастира Дубница, под Јавором, на дан ктиторске славе (26. децембра), освештана је камена скулптура патријарха Гаврила Рашковића (1595-1659). После три и по века патријарх свештеномученик се вратио у завичај, у духовно средиште Старог Влаха, у светињу коју је обнављао дак је био на пећком трону.

Подсећајући да је патријарх био образован и уман човек, познати преписивач књига, о чему сведоче јеванђеља у САНУ и Кембриџу, Драгиша Милосављевић, историчар уметности из Ужица, истакао је да је клесар са мало извора и података градио његову фигуру и лик надахнут само – његовим делом.

- Овим спомеником мајстор је превазишао себе, можда и зато што су остварења овог светитеља попут дела многих других српских личности – заборављена и одавно прекривена патином заборавља, па је вајару преко камене бисте припала улога својеврсног васкрсења ове знамените личности – рекао је, поред осталог, Милосављевић.

Вајар Владимир Митровић из Трнавe, исклесав је скулптуру у природној величини.

- Љут је и изузетно тврд камен, али леп – предочава вајар дело око кога је месецима савијао руке. - Мало се шта могло одбити шпигелом, већ сечењем и брушењем дијамантским алатом...

Патријарх Гаврило, светитељ страдалник из знамените лозе кнезова Рашковића, у кратком времену проведеном на пећком трону, средином 17. столећа, обновио је и подигао више цркава и манастира у Полимљу, Старој Србији и Старом Влаху.

Овај чувар вере и огњишта кренуо је пут Русије у тајну мисију ослобођења балканских народа од турске власти. Када су, на жалост, све наде пропале, патријарха су на повратку у Србију, пошто је проказан, турски војници одвели у Брусу (Мала Азија), где је обешен, одбијајући да за живу главу промени веру.

Д. Гагричић

СТУДЕНТИМА УЧЕНИЦИМА И ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА
ЧЕСТИТАМО

САВИНДАН – ШКОЛСКУ СЛАВУ

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ У УЖИЦУ
Трџ Свeтoг Савe 36
31000 Ужице, Србија

